

GÖMÖRORSZÁG

az északi magyar peremvidék fóruma

HONT • NÓGRÁD • KIS-HONT • GÖMÖR • TORNA • ABAÚJ

**KIEMELT TÉMÁNK:
KÖZÉLETI DOLGAINKRÓL**

A TARTALOMBÓL:

Balog Lajos naplója

A „középső tisztesség” gömöri módra
– és napjainkban, Ragályban

„Mindent elvehetnek, a hitet soha!”

Az egyház mostohagyermekai

Szabálytalan töredékek egy színésznő
életéből

Gömör, a kihunytt üstökös

**X. ÉVFOLYAM
4. SZÁM**

societas musealis
gömör et hont - minoriensis

**2009
TÉL**

Tartalom

VEZÉRCIKK

Írta: a történelem (Kövesdi Károly) 1

LÁSSÁTOK, FELEIM!

Danis Tamás: Örvény. Feled zsidó közössége a XX. század harmincas-negyvenes éveiben	2
Balog Lajos naplója	6
Mács Zoltán: Zsóka	13
Zsupos Zoltán: A murányi várkapolna sírboltjának kifosztása	16
Gaál Lajos: Gömör természeti értékei 36. A két Sztoska.	26
Szentandrás Virág: A Csermosnya-völgy vízrajza és népi vízgazdálkodása 5.	28
Kiss László: Palócföld orvosai 6. A császármetszés felvidéki úttörője: Pongrácz Mihály (1805–1879)	35
Szilágyi László: A tornaújfalusi, passiót éneklő közösség a múlt század elejétől napjainkig	38

FUTÁRSZALON

A „középső tisztesség” gömöri módra – és napjainkban, Ragályban . . 42

EMBEREK – MŰVEK – ESEMÉNYEK

Szolgálni minden körülmények között (B. Kovács István)	59
Oroszlánnal lettünk kevesebbek (Czenthe Zoltán)	61
„Mindent elvehetnek, a hitet soha!” (Kövesdi Károly)	62
A Ferenczy-kripta felépítésének jubileuma (szerk)	64
„Országos embert országos síremlék illet” (B. Kovács István)	65
Tözsér Árpád Losoncon (Puntigán József)	66
V. Eszterlanc – Szlovákiai Magyar Gyermekek Néptáncfesztivál (Puntigán József)	67
Emlékezések Dúdor Istvánra (b. kovács)	68
Tóth László: A végtelen felé. Újabb futam Dúdor Istvánhoz.	69
A műfajok békés együttélése (Juhász Dósa János)	71
Tamás Gábor estje Kövecsesen (Kovács Magda)	72
Három rendezvényről – röviden (Ligárt Éva)	73
Könyvről könyvre – lapról lapra	74

AGÓRA

Az egyház mostohagyermekai (Kövesdi Károly)	75
Szabálytalan töredékek egy színésznő életéből (Juhász Dósa János)	82
Gömör, a kihunytt üstökös	85

A címlapon: Násznagy és koszorúslány (Ragály, 2008)

A lap főszerkesztője: Tözsér Árpád

Főszerkesztő: B. Kovács István

Szerkesztő: Kövesdi Károly

Szerkesztőbizottság:

Beke Zoltán (Rozsnyó)

Bodnár Mónika (Putnok)

Gaál Lajos (Rimaszombat)

Gyetvai Zoltán (Losonc)

Hizsnyan Géza (Rimaszombat)

Kovács Ágnes (Bódvavendégi)

B. Kovács István (Rimaszombat) – elnök

Mihályi Molnár László (Szepsi)

Pálincás Tibor (Ipolyság)

Puntigán József (Losonc)

Bendikné Szabó Márta (Ipolyság)

Lapunk az Interneten is olvasható.

www.gomorország.sk

Megjelenik: negyedévenként

Nyilvántartási szám: MK SR EV 1013/08 • ISSN 1335-6410

Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület

a Patrióta Kiadó (Rimaszombat) által

Felelős kiadó: Dr. Kovács István

A szerkesztőség címe: Železničarska 1, 979 01 Rimavská Sobota

Tf.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@gmail.com

Nyomdai előkészítés: Patrióta Kiadó (Kovács Szabolcs)

Nyomta: ProArtDesign, Martin

Ára: 1,99,- EUR/60,- Sk/500,-Ft/

Az átváltási árfolyam: 30,126 SKK/EUR

Előfizethető a szerkesztőség címén.

Vychádza: štvrtročne

Číslo registrácie: MK SR EV 1013/08 • ISSN 1335-6410

Vydáva Gemer-malohontský muzeálny spolok

prostredníctvom vydavateľstva Patrióta (Rimavská Sobota)

Zodpovedný vydavateľ: Dr. István Kovács

Adresa redakcie: Železničarska 1, 979 01 Rimavská Sobota

Tel.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@gmail.com

Tlačiarenská príprava: Vydavateľstvo Patrióta (Kovács Szabolcs)

Tlač: ProArtDesign, Martin

Cena: 1,99,- EUR/60,- Sk/500,-Ft/

Konverzný kurz: 30,126 SKK/EUR

Objednávky na adrese redakcie.

Írta: a történelem

Legalábbis így szoktuk aposztrofálni, s ilyen csellel szeretnénk – némileg lelkiismeretünk megnyugtatóására – visszatekinteni a sorsfordító időkre. Különösen akkor, ha úgy érezzük, valami elgurult, valami elveszett, valami helyrehozhatatlanul eltört az idő kerekében. S húsz évvel a rendszerváltás után bizony, jó okunk van mondani a költővel: immár kész a leltár. Pironkodhatunk. Mert mit is mutat a szlovákiai magyarok leltára? Csak jelmondatokra szorítkozva.

A helyenként vérrel és szenvedéssel, helyenként békésen szétesett utódállamok példáját nem követtük, ismét (és hányadszor, Istenem!) lemaradtunk a robogó vonatról. Ledőlt a berlini fal, de áll a magyar. Nem lettünk államalkotó, egyenrangú nemzet Szlovákiában, s nem váltunk „papíron” magyarokká. Magyarságunkat továbbra is a szívünkbe égetve viseljük, hol teherként, hol melengető útravalóul. Autonómiára, önrendelkezésre tett kísérletünk elszabotálva, elhalasztva és elszalasztva. Bármily döbbenetes, ezekről a fogalmakról ma nyíltan beszélni a többség részéről hazaárulásnak, felforgatásnak, a mi reprezentációnk részéről sutyorogva istenkísértésnek minősül. Szociológiai felmérések szerint a szlovákiai magyarságnak csupán egy töredéke szeretne autonómiát. Csak hát a rosszul fogalmazott kérdésekre nem lehet jó válaszokat adni! A manipulált emberek zöme azt hiszi, hogy ennek elérése konfliktussal, feszültséggel párosul. S ugyan ki akarná felrúgni a törekeny (vagy csak elképzelt) társadalmi békét? Ez bizony a rosszul kérdezők árulása!

Megpróbáltunk részt venni az ország sorsát alakító kormányzati munkában, s beépülve a hatalom struktúráiba, hamar kiderült, kevés sikerrel. Az eredményeket nem sorolom, túl rövid lenne a lajstrom. Kis téglácskákat tudnánk felmutatni nagy kőfalakkal szemben. Az ország új megyerendszere (nem is megyének, vückának nevezik, az osztrák-magyar-szlovák közös múlt reminiscenciájától való rettegésben) rend helyett felfordulást okozott, a természetes, történelmi régióink újbóli szétszabdolásával a szlovákiai „dél” ismét, továbbra is mostohagyermek, zsarolható és uralható maradt, s ereszett az emberek százezreinek agyára újabb tudatködöt. S történt mindez képviseletünk asszisztenciájával. „Itthon” és „otthon” egyként lettünk túsza a percmemberkék, a hatalom bődönjét görcsösen ölelő kóklerek politikai játékainak. Minden vereségünk közül talán legfájóbb az a bizonyos népszavazásos nyakleves, amivel világ csúfja lettünk. Mert ha mások ütik az embert, összeszorítja a fogát, s tűr, vagy visszaüt. A szülői pofont azonban nem szokás visszaadni, csak végképp elvetemült ember emel kezét édes szülőanyjára.

Nem jártunk sokkal jobban a civil szférában sem. A valóban „alulról”, a polgár akaratából és erejéből épülő civil mozgalmak közül jószerivel egyet-kettőt említhetünk fényes kivételként, amely nem a pártstruktúrák meghosszabbított kezeként született és működik. Kulturális intézményeink, szellemi műhelyeink zilált állapotára jellemző, hogy a pályázati rendszer „szabadságában” fenntartásuk, napi létük néhány megszállott, magát szétszaggató ember áldozatos munkájának köszönhető. Nyolc esztendő nem volt elég arra, hogy egy tisztességes kisebbségi törvény lépett volna életbe, befizetett adóinknak megfelelő kultúrátámogató rendszer működjék.

Iskoláink a szó szoros értelmében kisebbségiékké váltak; a számtalan erőszakos sorvasztási kísérlet bukása után magukat számolják fel – gyermek vagy öntudat hiányában. S miközben lett egyetemünk, a tető alól lassan kimállik a fal. Fogy a falvak népe, kistrégiók ürülnek ki, és kenyérkereset után „kitántorognak Amerikába” fiataljaink. Mondhatnánk minderre, ha az ország állapota nem ezzel ellentétes irányt mutatna, hogy a rendszerváltás felkészületlenül ért bennünket. Higgyük el: a többséget is.

Nem tudom feledni 1990 tavaszát, amikor a felkorbácsolt tömeg őrzöngve akarta betörni a pozsonyi parlament kapuját. Ez a kapudöngés rémálmaimban is visszajár, mintegy mementójaként annak, hogy az őszi szabadság eufóriája mindössze tavaszig tartott! De vidéki városainkban, Nógrádban, Gömörben, Barsban élő barátaink a megmondhatóit, mit éreztek néhány hónappal a rendszerváltás után, amikor a szemük láttára sündörgött vissza a régi garnitúra csapata (vagy annak második vonulata) a hatalomba, közintézményekbe, egyházba, közösségeink élére. Sok helyütt ma is ők osztogatják az igazságot és a penitenciát.

A történelem írta a történetet? Ne áltassuk magunkat, barátaim. Részesei voltunk mindannak, ami húsz év alatt történt/történhetett velünk. S mégis. Ha valaki azt hinné, a régi világot sírom vissza, megnyugtathatom: soha. Csak éppen kérdezek, mert ez a dolgom. Miként Petőfi farkasának, fázva, éhesen, átlótt oldallal is jobb szabadnak lenni. De muszáj mindig véreznünk?

Danis Tamás

Örvény

Feled zsidó közössége a XX. század harmincas–negyvenes éveiben

Az emlékezés kedves, az ember érzelmi világának természetes sajátsága. Az események felelevenítése megnyugvást hozhat. Nem így van ez a hat és fél évtized előtt történetekkel!

Egy faluközösségben eszméltem, kortársak és tekintélyek szeme láttára cseperedtem fel. Az egyik játszótársam, szomszédom, vonatos társam, táncpartnerem volt, a másik szüleim barátja, orvosom, akinek a diagnózisa megmentett, akinek a magatartása tanított.

Ez az emlékezés fájdalom és döbbenet. Osztálytársaim még áprilisban átvették bizonyítványaikat, de szeptemberben a padjuk üresen maradt. Pokoli erők játéka!

Majdcsak húszesztendős kötődés, kedves kapcsolat, közös élményeken alapuló érzelmi világ förtelmes pusztítása. Szívet facsaró emlékezés.

A XIX. és a XX. század fordulóján Feled község népessége 881 fő. Felekezeti megoszlásuk: 397 római katolikus, 400 református és 43 izraelita. 1940-ben a népszámlálás szerint 69 lakos volt izraelita vallású.

Utcánkban, a *Bagolyvárral* szembeni magaslaton már a múlt század tízes éveinek kezdetén földszintes épület állt, a zsidó hitközösség imaháza. Az 1920-as évek végén karzatos templom épült, a bejárat ajtaját oszlopok szegélyezték, és az ormot Mózes kőtáblái díszítették. Az épület végében volt a rabbi otthona. Innen hurcolták el az utolsó feledi rabbi feleségét, özv. **Hirsch Jenő**nét. A templom építésének egyik kivitelezője **Feledy Béla**, a templom szomszédságában lakó jó nevű kőműves volt.

Az egykori feledi zsidó templom bejárata

A *Róth-udvaron* keresztül megközelíthető, tágas otthonban lakott **Balog Lajos** állatorvos feleségével, egyik leányával és unokájával. Idősebb leánya Dr. **Singer Árpád** felesége volt, a fiatalabb leány, **Margit** zongora szakon, Prágában folytatott tanulmányokat. Balog Lajos a Feledi járás nagy kiterjedésű területén (58 község) talán elsőként látta el az állategészségügyi teendőket, a gazdálkodók nagy meglegedésére.

A *Páston*, saját családi házában lakott Dr. **Borszéki Ármin** körorvos, a Feledi járás egyik legrégebbi orvosa. 1936. október 2-án, 86 éves korában hunyt el. Két fia Budapesten élt, idős felesége az üldözés áldozata lett.

Dr. **Berger József** orvosi oklevelét Bécsben szerezte. Dr. **Zádor Jenő**től vásárolta meg a *Fő utcán*, a *Péter-sarok* felé vezető út jobb oldalán álló négyablakos házat. Itt rendezte be jól felszerelt rendelőjét, és teremtett meleg otthont feleségének, **Hutter Irén**nek, és szép, kedves, 12 és 14 éves, **Alica** és **Zsuzsi** nevű leánykájának. Az utóbbi már a polgári iskola 4. osztályát befejezte. Milyen fájdalom és borzalom lehetett elszakadni tőlük! Bergerné apja, özv. **Kintzig Ferencné** a Jánosi község határában lévő *Ilona tanyát*, tartozékaival együtt bérelte.

Bergerné húga, **Hutter Aranka (Manci)** 1944-ben a rimaszombati *Egyesült Protestáns Gimnáziumban* érettségizett. A háború után, a Prágában orvosi diplomát nyert sógora, Dr. **Berger László** neje lett.

Az első faraktár a *Fő téren* (volt *Piac tér*, ma a szovjet háborús emlékmű helye) állt. **Blechner József** és társa, **Klein Ignác** létesítette; eredetileg tornaljai illetőségűek voltak. A sógorok Farkas Adolf leányait vették nőül. Ignác leánya **Magda** volt. Mindkét család az apósnál, a Farkas-házban lakott. Később a „depót” a Ternóczky-féle kert mellé, a mai egészségügyi intézet nagyobb kiterjedésű területére helyezték át. Blechner József felesége igen tevékeny asszony volt. A Fő tér sarkán, az úttest kanyarulata mellett, a legforgalmasabb helyen állt az ún. *Kisbolt*. Az üzlet kifosztása után **Czikora Aladárné** szatócs boltja mellé építettett egy csinos, modern berendezésű élelmiszerüzletet. Később ez az épület a *Vesna* cég lerakata lett. Leánya, **Erzsébet** az Egyesült Protestáns Gimnáziumban érettségizett, 1942-ben. Édesanyjával együtt hazatért, majd férjhez ment egy amerikai katonatiszthez.

Feled széles környékének első szikvízgyártója, **Farkas Adolf** a *Páston*, kis szatócs üzletében, feleségével szolgálta ki a gyakran „hozomra” vásárlókat. Adolf bácsi szürke lovát **Berki József** gondozta, és a kis szekéren szódavizet szállított a környék vendéglőibe.

A **Gescheit**-testvérek, **Jenő**, **Gyula** és **Sándor** létesítették Feleden az első vasáru szaküzletet. A Cibur-kastélyban laktak, és a tartozékaiban vállalkoztak. A tágabb családból a nagyszülők és a legidősebb fiú, Jenő az üldözés

A Lorántffy–Jekelfalussy–Czibur-kastély 1913-ban

áldozata lett. Gyula családjával együtt bujkált, nem került gettóba, ők megmenekültek. A háború után visszatértek Feledre, felújította a vaskereskedést. 1949-ben, már Tornaljáról, feleségével és **Misa** fiával együtt kivándorolt Izraelbe.

A legfiatalabb fiú, Sándor (1907–1971) volt a leginkább hányatott sorsú. 1940 májusában Szlovákiából menekült. Rimaszombatnál lépte át a határt. Budapesten, a francia konzulátuson, a Franciaországban alakuló csehszlovák hadseregbe jelentkezett. Egy transzporttal Barcs határállomáson keresztül előbb Zágrádba, majd Belgrádba került. További útja Szalonikin, Konstantinápolyon keresztül Bejrútba, onnan hajón Marseill-be vezetett. Transzportjukat Agedéba vezényelték. Az első ezred első zászlóalja pótszázadának harckocsizó szakaszába nyert beosztást.

Gescheit Sándor (1907–1971) Lyonban, 1945-ben

Dijonig vonaton utaztak. Harctéri bevetésükre Párizstól délkeletre, Montargisnál került sor. A harcok során Gijenél fogságba esett. A Meauxi fogolytáborból Lisy környékén mezőgazdasági munkára osztották be. 1942-ben a lyoni textilgyárban dolgozott. Itt vette feleségül **Traub Annát**. Házasságukból egy fiúgyermek, **René** született. Később, Franciaország teljes megszállása idején a partizánokhoz szökött. 1945 nyarán a Lyonban működő csehszlovák bizottság (ún. komité) hazatérésre szólította fel. Csoportjuk 1945. szeptember 20-án lépte át a hazai határt. Családjával 1947-ig Feleden élt. Később Gyula bátyjával a tornaljai vasüzletet vezették. 1949-ben két esztendő kényszermunkára ítélték, amelyből egy évet Jáchymovban töltött, a további büntetést elengedték. Nyugdíjas koráig a *Rimaszombati Állami Gazdaság* könyvelője volt. Felesége magas kort ért meg. Mindketten a rimaszombati zsidó temetőben nyugszanak.

Özv. **Hoffmann Sándorné**, hadiözvegy, fiával élt, varrásból tengette életét. Nem tértek haza.

Síden, majd a serkei körjegyzőségen működött **Jakubovits Jenő**. 1937-ben a hivatalt Feledre helyezték. Feleségével, akit a falubeli asszonyok nagyon kedveltek, és **Gabika** leányával a Hupka-féle házban találtak otthonra. Jakubovits Jenő bátyánk 1940-től a kirekesztő törvények értelmében nem tölthetett be állami tisztséget. Előbb Dr. **Csák Géza** közjegyző irodájában talált munkát, majd katonai szolgálatra hívták be. Ezt munkaszolgálatra változtatták. Embertelen körülmények között élte át a háború borzalmait, a keleti fronttól egészen Gunstkirchenig. Legyengülve, betegen, Horsing repülőtérén az amerikaiak szabadították fel. Hazatért Feledre, ahol családja pusztulásának híre és üres otthona fogad-

Kárpáti Lajos szüleinek, az ő és nejének síremléke a feledi zsidó temetőben. Figyelemre méltó megfogalmazású a felirat: „Áldás és béke legyen poraik felett!”

ta. A jövőben bizakodva, kemény akarattal már 1945. szeptember 1-től a rimaszombati városházán kezdett dolgozni, mint főszámvevő. Itt 25 éven keresztül biztosította a város költségvetésének egyenlegét.

A nagyállomáson, a jobb oldali vendéglő és szálloda tulajdonosa, **Kárpáti (Kohn) Lajos** termény felvásárlással is foglalkozott. Kivételezett tartalékos tisztként, feleségével együtt a felszabadulás előtti utolsó hetekben hurcolták el. Megpróbáltatásuk után mindketten hazatértek. Kárpátiné, született **Ungár Gizella** édesapja az első világháború

előtti időkben **Czibur Pál** földbirtokát bérelte. A Kárpáti-házaspár a feledi zsidó temetőben, méltó síremlék tövében talált végső nyugalmat.

Klein Sámuel már 1911-ben, a feledi vasútállomás várótermében nyitott vendéglőt. Özvegye később a Fő térről a *Kisállomásra* vezető utcában lévő korcsmát vezette. Halála után **Klein Károly** és felesége, **Szerén** vették át a vendéglőt, és abban Feled első kávéházát üzemeltették. A helybeliek tréfásan „kandernek” nevezték. Az épületet bérelték. A nagyterem és a színpad, méretei miatt, társas összejövetelek rendezésére, a helyi műkedvelő és vándor színtársulatok fellépésére alkalmas volt. Itt tartották a helybéli társadalmi egyesületek jótékony célú táncmulatságait és az ifjúság is a tánciskola próbabájljára, **Dobránszky János** vezetésével ebben a teremben készült fel. Az asztaltenisz-mérkőzések lebonyolítására is lehetőséget biztosítottak. Kleinék három gyermeke, **Pista** és a két leány korán árván maradt, **Weisz Manó** rimaszombati cipőkereskedő gyámsága alatt nőttek fel. Pista Amerikába költözött.

A református iskolával szemben, klasszicista elemekkel díszített épületben vezette boltját **Klein László**. Korai halála után özvegyen maradt felesége (**Klein Vilmos** és **Klein Andor** feleségének testvére) nehéz anyagi körülmények között nevelte három gyermekét. **Edit**, **Éva** és **Lilli** a rimaszombati polgári iskolát látogatták. A leányok a felszabadulás után hazatértek, és Rimaszombatban kereskedésük volt.

Klein Márton nyugalmazott vasúti tisztviselő családjával **Feledy István** mechanikus egykori üzlete mellett (a rendőrség mai épülete táján), a római katolikus templom alatti földszintes házban élt. Három leányuk volt: **Rózsi**, aki fodrász szakmát tanult, **Magda** és **Éva**. Az idősebb fiú, **Viktor** rosszul látott, még a háború előtt Palesztinába költözött. **Ödön** órás volt, és újságcikkeket is írt.

A Feledi Torna Club (FTC) labdarúgó csapata 1933-ban. Elöl Róth László, a klub elnöke, lelkes szurkoló és a szervezet anyagi támogatója. A játékosok és az intézők: Lamper Emil, Csizmadia Lajos, Jumecka László, Mede István, Együd Sándor, Együd József, Feledi József, Feledi Ferenc, Együd Zoltán, Tóth István, Babarik István, Boross Zoltán, Csorba Kálmán, Czikora Miklós és Weisz Hubert (a háttérben)

Klein Vilmos, Márton öccse a *Hóstyán*, a Domonkos-féle házban lakott feleségével, ügyes fiával, **Imrével**, és csinos **Erzsi** leányával. Erzsi a polgári iskola 4. osztályának elvégzése után a *Széman Intézetben* folytatta tanulmányait, és 1943-ban nyert vég bizonyítványt. Hazatérése után a Róth-udvarban izraelita vallási szertartás szerint mondott örök hűséget. Kezdetben Salgótarjánban élt. Imre is megmenekült. K. Vilmos előbb a Fodor-féle házban (korábban főszolgabírói hivatal, majd **Czikora Ilonka** otthona) terményraktárt létesített. Az 1941-43-as esztendőben családja megélhetése érdekében mezőgazdasági (arató) munkát vállalt.

Róth Andor, egy Tatra márkájú, kéthengeres személygépkocsi tulajdonosa gyakran kelt útra. A három feledi taxis közül ő az utasait főként a környék falvaiba szállította. A mai kultúrház melletti Ternóczky-udvarban élt feleségével, a 16-18 éves **Vera, Zoltán** és két fiatalabb fiúgyermekével. A háborús idők utolsó éveiben zöldségkereskedése volt, majd munkaszolgálatra hívták be. Zoltán és Vera hazatértek. Egy esztendő után a tengeri fuvarozásra alkalmas konténerbe csomagolták ingóságait és Izraelbe költöztek.

A felediek talán napjainkig Róth-udvarnak nevezik a hajdani járásbírói (ma magyar tannyelvű általános iskola és a Fodor-kúria, 1924-ig főszolgabírói, illetve járási hivatal) közti belsőséget. **Róth Ferencnek** és nejeének, a dolgos házaspárnak két gyermeke volt, **Laci** és **Ida**. Mindketten tevékeny szerepet vállaltak a község társadalmi életében. László a labdarúgásért rajongott. Az FTC vezetője és támogatója volt. Sajnos 1937-ben családi egyenetlenség miatt életét önkézzel oltotta ki. A tragédia meg-

A Róth család sírköve a feledi zsidó temetőben

döbentette a község lakosságát, és őszinte részvételt volt a Róth család iránt. Ida választékosan öltözködött, nagyon csinos hölgy volt. A felszabadulás után hazatért, Losoncon a gyógyszerárban dolgozott. Róth Ferenc házuk egyik utcai helyiségében mézártszékot, a másikon vendéglőt üzemeltetett. A vendéglő mögötti tágas teremben mulatságokat tartottak, az emelvényen gyakran műkedvelő színjátékok szerepeltek. Az édesanya az udvari konyhában főzött. A hivatalnokok szívesen fogyasztották a házas ételeket. Az udvari kis üzlethelyiséget ruhakereskedő bérelte.

A Páston, a mai Rima utca bejáratának baloldali saroképületében élt feleségével és **Éva** leányával Dr. **Singer Árpád** orvos. Árpád doktor úr vidám természetű, a feledi kulturális életben közkedvelt személy volt. 1943-ban még a kárpatáljai Volócsa körorvosnak nevezték ki. Családjával együtt odaköltözött. A háborús események közeledtével, 1944 tavaszán feleségét és leányát Feledre küldte, innen kerültek a rimaszécsi gettóba. Ő maga Auschwitzban lelte szörnyű halálát. Éva leánya a rimaszombati polgári iskola tanulója volt. A háború után hazatért, majd Prágában telepedett le.

Dr. **Zádor Jenő** ügyvéd, a kultúrházzal szemben álló villában (ma gyermekotthon) vezette jó nevű ügyvédi irodáját. Elsősorban a környék földbirtokosainak volt a jogtanácsosa. 1939-ben a *Kassai Táblabírószágon*, tárgyaláson, szívroham következtében vesztette életét. Fogadott fia, **Zádor András (Bandi)** hazatért, Prágában telepedett le. Feleségével, **Margittal** kiváló műfordítóként a cseh irodalom több gyöngyszemét a magyar olvasók számára hozzáférhetővé tették.

A hetvenhárom elhurcolt feledi polgár közül csak huszonegyen tértek haza. A feledi zsidó közösségnek jelentős szerepe volt a gazdasági élet fellendítésében, növelték a község forgalmát, költségvetésének jövedelmi oldalát, mindvégig tevékenyen bekapcsolódtak a község kulturális és sportéletébe. Gyermekeik a református magyar tannyelvű, illetve a szlovák tannyelvű elemi iskolát látogatták. Többen a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnáziumban, az *Állami Polgári Iskolában*, majd a *Széman Intézetben* folytatták középiskolai tanulmányaikat. A gimnázium igazgatója, **Fábián Vilmos**, Magyarország német megszállása (1944. március 18.) után a zsidó diákok megkülönböztető megjelölésével kapcsolatban, a tanulók előtt a következőket jelentette ki: „*Minden diák egyforma, csupán jó és rossz van.*” Az iskola épületében a diákok nem viselték a megalázó karszalagot.* Utolsó bizonyítványukat 1944. április 5-én vehették át. Mindhárom intézmény tanulói oktatásáról megkülönböztetés nélkül gondoskodott.

* Wirschafterné Ungár Kornélia, az EPG egykori diákjának visszaemlékezése nyomán.

FORRÁSOK:

Dr. Boros Zoltán: Feled község monográfiája (kézirat).

Középiskolai évkönyvek.

Együd Barnabás (1916), Pólos Erzsébet (1930), Varga Lajosné (1926) és Gescheit René (1942) emlékezései.

Balog Lajos állatorvos naplója, illetve utolsó üzenete a II. világháborúból

Naplóm a II. világháború rám eső részéből, egyúttal utolsó üzenetem hozzátartozóimnak, ha nem érem meg a végét.

1944. május 6.

Mancit, Irmust, Tónit, Évit gettóba vitték.

május 30.

Bertus, Peti meg én is bevonulok a rimaszécsi gettóba.

június 3-4.

Sorozás Rimaszécsen és 4-én indulás.

augusztus 2.

Én Jolsvára, a VII. kiegészítő munkaszolgálatos zászlóaljhoz.
Jolsván I. lakás Mussolini u. 444, Gocsaltovsky. II. lakás
június 14-én Remenyik Samu, Timár u. 105, és Gál Gyula
Timár utca 106.

Indulás Hejőcsabára augusztus 29-én a 107/321. kiegészítő
munkaszolgálatos zászlóaljhoz.

Szeptember 12.

Miskolc, *Ferenc József Laktanya*, VII. állategészségügyi
anyagraktár és lógyógykezelő állomás, de beosztva a VII.
híradó pótszázadhoz.

Indulás Sajószentpéterre, szeptember 30-án, költözködés.
Költözködés befejezése és személyes költözködés október
11-én. Október 15-én vasárnap délután 2, Horthy szózatot
intéz a rádióban a nemzethez, hogy megkötötték a fegyver-
szünetet. Este ugyanazon a napon Szálasi Ferenc átveszi a
kormányzói hatalmat és a miniszterelnökséget.

Október 24.

Indulás Sajószentpéterről vasúton

Október 29.

Érkezés Tornóóra, beszállásolás Keszely Imre 172. házszám.

Balog Lajos állatorvos családja 1929-ben. Állnak: Balog László, Balog Margit, Balog Lajos, MUDr Singer Árpád. Ülnek: Balog Berta, Körnerné, Singer Éva (pólyában), Singerné Balog Irma

Jolsva, 1944. augusztus 2. (éjjel)

Édes egyetlen drága Öregem!

Nálunk abban a szobában, ahol 30-an alszunk, nagy ijedelem volt. Az egyik 60 éves orvosnak a sérve kizáródott, óriási fájdalmak közt ordított. Kevés betegnek volt annyi orvosa, mint ennek. 1 óra múlva visszahelyezték a sérvet, és nem volt semmi baj, de végződhetett volna másképpen is. Ezért elhatároztam, hogy írok néhány sort neked. Ezt megtettem az első világháborúban is, most már 64 éves vagyok, nem vagyok nagyon nagy erőben, és ki tudja, mi lesz még?

Szilárdan meg vagyok győződve róla, hogy hazajöttök a külföldi rabságból, de nem vagyok olyan biztos benne, hogy engem még életben találtak. Mindentől eltekintve, háború is van, és ha nem is fog már a háború éveket tartani, de hónapokig még eltarthat, és ez rém nagy idő most.

Tegnap megint a kezembe került a jegygyűrűm és néztem a felírást: Buksi * 1907. IV. 14. 37 év múlt el azóta! Mi mindenben mentünk át, azóta jóban, rosszban! Köszönöm neked, Öregem¹ azt a türelmedet és jóságodat, amellyel lehetővé tetted azt, hogy ilyen szépen éltük meg ezt a nagy időt. Hiszen megvolt bennem is mindig a jóakarát, de az én szerencsétlen természetem mellett csak a te áldott természetteddel lehetett ilyen boldogan élni. Ha még egyszer fiatal lennék, újra csak az én leélt életemet szeretném élni, és ez sokat mond. Bárcsak ne jött volna az a szerencsétlen gondolatod, hogy önként jelentkeztek ide. Akkor együtt lettünk volna most is, és nem tennék annyi szemrehányást önnön magamnak. Éppen fordítva alakult, mint amit vártunk. Azt hallom, hogy a Németországba kivitt orvosok és állatorvosok együtt vannak a családjukkal? Tehát úgy van, amit én a jelentkezéssel reméltem. Hogy aztán mi lesz a vég, azt úgyse tudja az ember, de számunkra, öregek számára nem is fontos. A fontos az, hogy együtt legyen az ember, és emberi életet élhessen, amíg él. Így pedig, ki tudja, milyen életet kell élned, talán még koldusabb, állatibb életet, mint a miénk, pedig az már nehezen képzelhető el. Dolgoznunk ugyan nem kell, de százszor inkább dolgoznék, ha nem így kellene élni.

Három nappal ezelőtt nagy öröm ért, Laci² hosszú idő után írt. Hátha mégis összekerülünk még egyszer. A legkisebb reményem a munkácsi életben léte. Azokat a deportálások lelegején vitték ki, 3 részük galicianer. De, különben ki tudja, ki éli meg majd a végét, hiszem, hogy a végén jönnek a legrettenetesebb dolgok, az biztos. Ki tudja, mi van Mucussal³, az én legdrágább gyerekemmel. Laci is azt írja, hogy ki tudja, kigyógyult-e, és egyáltalában ki fog-e gyógyulni. Azt mondják, hogy a legsúlyosabb betegeket is kitéték a kórházakból és azokat is kivítették. Hány beteg bírta ki azokat a borzalmakat? Hol van, ha él az én Mucusom? Hol van Árpád⁴, és hol van Évi⁵? Egy család három tagja háromfelé! – ha ugyan él még mind a három! Évikém, te talán azt hitted, hogy nem szeretlek úgy, mint a többiek a családban. Pedig úgy a szívemhez voltál mindig növe, mint a többiek, még akkor is, amikor

a legjobban szidtalak. És ha valami okból haragudtam rád, akkor az nekem jobban fájt, mint neked. Azért mindig meg voltam győződve arról, hogy majd te se leszel rosszabb és kevesebb értékű ember, mint a család többi tagja. Aki az igazi szeretetet érzi maga körül, az ritkán tartja meg a felszedett rossz tulajdonságokat, ezért téged sem féltetek.

Ma nagy öröm ért, **Schwabach** doktor, aki velem egy szobában lakik, Pesten, a szüleinél, szabadságon volt. Én nem is szóltam neki, mert 20–25-én kérik mindig a szabadságra menőket, hogy látogassa meg a hozzátartozóit (-imat) – én csak 1-2 (nap – hét) óta ismerem. De Józsi valahogyan megtudta, hogy Schwabach, akit régebben jól ismer, Pesten van (Villányi család Schwabachék). Véletlenül találkozott velem. Minden pesti rokont végigházzalt, és részemre 450 pengőt összehozott és ezt elküldte. Ebből 200-at ő maga adott. Ez a fiú, akit a veleszületett, tehát nem saját hibája miatt, nem akart senki a családban ismerni, a szeretetével most megszégyenített. Riza⁶ is úgy írt mindig, hogy sokszor meghat. A friend in need, is a friend indeed. Bajban tűnik ki az igazi barát. Nem olyan fontos itt a pénz, ahogyan ő azt talán hitte, de az a meleg szeretet, amit mutatott az embernek, mindig jól esik.

A koszt tűrhető, már a kaszárnyában sok embernek most privátim sincs külön kosztja, pénzért sem lehet sokat kapni. A földön való fekvésen, a bolhás szalmában, a piszkon, a bugrisok bánásmódján az ember pénze semmit sem változtat.

Nehezen tudom elképzelni, hogy mi lesz a háború után, hogy alakul ki az élet. Nem a mi, magunk életére gondolok. Mi már öregek vagyunk ahhoz, hogy új országban, új életet kezdjünk, hanem a ti életetekre gondolok, gyerekeim. Ne hagyjátok befolyásolni magatokat – ha a háború után esetleg nem lesz rossz dolguk a zsidóknak –, hanem vándoroljatok ki! Nem annyira nektek írom ezt, Mancókám, rólatok úgy is tudom, hogy ki fogtok menni, hanem nektek, Árpád. Tudom, hogy te nem érzed már magadat olyan fiatalnak, erősnek és egészségesnek, mint régebben. Ki tudja, tudsz-e most inzulint szerezni, és majd a háború végére milyen elgyengült leszel? Remélem, hogy tartalékoltál elég inzulint, úgy, hogy ezt a kis időt meg tudod még úszni. De, ha ebből a szörnyű megpróbáltatásból Mucussal együtt szerencsésen kikerültök, akkor csak el innen, ebből az országból. Ki kell mennetek a háború után, nem magatok miatt, hanem Évi kedvéért. Tudom, hogy a háború után csábító lesz a maradás, mert akkor átmenetileg minden itt maradó zsidónak jó dolga lesz, de ez csak átmeneti lehet. 30 évig rendszeresen a zsidóság ellen arra nevelték a népet, hogy ezen a világon minden rossznak a zsidó az oka. Ez nem múlhat el nyomtalanul, és nem lehet az, hogy az emberek egyszerre elfelejtsék. Ki innen, ebből a rohadt országból, amelyikben felülről büzlik minden, tehát végig, becsületes munka sehol sincsen.

Most már másodszor fordult elő rövid idő alatt, hogy örült jajgatással felvertem a szoba többi 27 lakóját. Rettenetesen jajgathatok, mert egyenesen felugrálnak, akik felébrednek és hallják. Én nem tudok róla, én a mély

álmomból legutoljára ébredek fel, mert csak akkor alszik el a kezem vagy a lábam. Volt már olyan eset, hogy felébredés után is az érzéketlenség a karban vagy a lábban nem akart szűnni, azt hiszem, végleg elhalt a karom. Itt még eddig, 2 hónap alatt, csak két esetben volt és egyik sem súlyos, ebből arra kell következtetnem, hogy nem áll olyan rosszul az egészségi állapotom, mint a gettóban, és ahogy azt, itt, az első napokban hittem.

Talán mégiscsak viszontlátjuk egymást. Hogy ti közületek valaki belepusztulna a megpróbáltatásba, azt nem hiszem – ha csak nem segítenek a belepusztulásba. Hogy Hermin, Imre stb. már nem élnek, az 99 %-ban biztos, de most már talán mégsem úgy lesz, most más idők vannak, és már mások jönnek.

Lehet, hogy nem utolsó üzenet, hanem csak napló marad majd ez, amit a saját szórakoztatásomra írok.

Most minden nap újabb hírek jönnek, olyanok, amelyekből arra kell következtetni, hogy 4 legfeljebb 8 hét múlva mégis vége lesz ennek a háborúnak. Mi lesz aztán? Se otthonunk, se ruházatunk, se élelmiszerünk, semmink az égvilágon nincs. Olyan gyorsan nem lehet azt pótolni. De bár csak már ott tartanánk.

Augusztus 17.

Megint átestem egy súlyos gyomor- és bélhuruton, most már másodsor. Az ennivaló, amit itt kapunk egy kis olajjal és margarinnal van megcsinálva, olyan tartalmatlan, üres étel, hogy még akkor sem elég tápláló, ha mind megeszi az ember. De ha már úgy megtelik ezekkel az ételekkel, hogy a felét sem tudja megenni, állandóan éhes mindenki, és összeeszik mindent, amihez csak jut. Most másodsor olyan rosszul lettem reggel, hogy órákig tartott, amíg kiadtam az esti vacsorát, hányási ingerek és hasmenés mellett két napra, azaz ma reggelre teljes koplalás után semmi bajom, csak gyöngye vagyok. Hányszor gondolok arra, hogy milyen szívesen adnám oda a felesleges ételeket nektek. Ki tudja, hogyan, milyen nélkülözések közt éltek ti ott, drágáim. Hiszen a németeknek maguknak sincs valami bőséges táplálkozásuk, hát még most, a háború végén, mit kaphattok ti ott? Rettenetes lehet! Jöjjön el a megváltás, a Jom Kipurkom⁷, avagy jó néhányan nem érjük meg a végét. Pedig, hogy szeretnék még egyszer viszontlátni, egyetlenem, még egyszer magamhoz szorítani és megcsókolni igazán. Ha aztán nem sokáig is élek, akkor azt hiszem, nyugodt lélekkel tudnék meghalni.

Sorra kapnak az itteniek értesítést a különböző gettókról: hogy a miskolciakat ide vitték, a losonciakat meg oda, de a rimaszombatiakról eddig egy szó hír sincs. Annyit megtudtunk, hogy Salgótarjánba vittek – azaz hurcoltak benneteket, onnan Szegeden át valahová.

De hová, arról eddig egy szó hír sincs. Riza Ilonkaja⁸ benn volt az OMZSÁ-nál⁹, fél napot vesztett el, de semmit sem tudott meg. Szegény, dolgozhat megint, és ez is boldogság. A pestieknek sem arany az életük, azok is börtönökben élnek, de milyen más élet az, mint a mienk? Tegnap este megjött a parancs: 1 óra alatt átköltözni a fürdőből a laktanyába. Ez most már az ötödik költözködés, és mindig

rosszabb. A laktanyánál rosszabb már nem lehet. Semmi szabad mozgás, csak katonai kísérettel lehet a laktanyát elhagyni, ez szörnyű lesz. Csak azt halljuk, hogy pár nap múlva Jolsváról elmegyünk – rosszabb már nem lehet.

Augusztus 22.

Még mindig egy szó hír sincs. Egyetlen Rimaszécsről kivitt gettóbeli senkinek sem írt, még egy szót sem, pedig ha írhatnának, az 500 onnan kivitt közül, írt volna már valaki. Nagyon messzire vihettek benneteket, drágáim, mert akiket közelre vittek, Ausztriába, azok közül sokan írtak már. Ki tudja, hol vagytok, Lengyelországban, végtelen messzeségben, és hogyan lesz onnan visszatérés. Az a terminus, amit én a háború végére kítűztem, szeptember 1., már nagyon közel van. Most már október 1-be is belenyugszom, sőt november 1-be is, de most már még ez a második is kétes. Hogyan bíztam tavaly ilyenkor még a november 2. határnapban, különösen szeptember 6-a után, amikor az olaszok letették a fegyvert! Most már az idén kevésbé bízom november 2-ben, mint tavaly, ha kifelé igyekszem is optimistának látszani. **Seidner Ernő**¹⁰ doktor és a többi barátom sokszor látják rajtam, hogy nem csak testileg, hanem lelkileg is kezdek kimerülni. Ma kihirdették, hogy a betegek és öregek leszerelhetnek, ha pesti lakosok voltak. Leszerelhetnék és átlóghatnék Szlovákiába, valószínűleg semmi bajom sem lenne ott, hiszen nekem megvan a csehszlovák állampolgárságom, tudok szlovákul. Igen, de nincs ott senkim az égvilágon, megengednék-e például Szentkereszten a praktizálást, az kétes, márpedig akkor ott akár csak 6-8 hétig is miből élnék meg. Ki kell tehát a katonaságnál várnom a háború végét, ha ugyan kibírom. Mert mindig jobban kételkedem abban, hogy kibírom-e én ezt az életet? Abban a kis szalmában, amiben fekszünk, milliószámra tenyészik a bolha, úgyhogy néha 2-3 órát sem tudok már aludni.

A koszt megint rettenetesen rossz, és ki bírja folyton a bab, borsó, káposzta, tök ételt? És milyen tökfőzelék ez? Soha sem álmodtam volna, hogy ilyesmit is meg fogok tudni enni. És mi van még azon kívül? A szalonnát sem nagyon bírja a gyomrom, de alig is van már abból a kevésből, amit Seidner dr. ajánlott fel az övéből. Juhsajtot ritkán kapunk, vaj nincs. Paprikát eszünk mindenhez, a gyümölcs rém drága és nem jó. Mióta kaszárnyába zártak bennünket, civil ételt csak a kintinban ehetünk, ott is csak délben van valami, és verekedni kell azért a kis ételért, ha kapni akarunk valamit. Eddig egyszer tudtam ott ebédhez jutni. Ha húsétel van a kaszárnyában, azt senki ott nem hagyja a kintin húsétele kedvéért, hiszen az sem jobb, tézta 10 nap közül egyszer van. Azelőtt a kaszárnyában is volt 10–14 naponként tézta, most 3 hét óta már nem volt. Még 1-2 bélhurut és készen vagyok. Fehér kenyeret sem tudok már venni, amióta itt benn lakunk, és ha bejut egy kevés, úgy verekedni kell érte, pedig 4-4,5 pengő kilója és nem is prima. Tegnap kaptam 2 db főtt tojást, a 1 pengő, de ez ritka eset. Tej idebenn soha sincs. Már két oldalon csak az evésről írok, de amikor itt ez a legnagyobb probléma. És lehet, hogy nektek Öregem még ilyen sincs. Szörnyű!

Hejőcsaba, szeptember 6-án

Most írok először itt. Augusztus 29-én, tegnap egy hete künn voltunk a jolsvai gyakorlótéren, ahová minden reggel 8 után kivezényelték az orvosszázadot fegyvelmező gyakorlat címén, de a valóságban csak az 50 év aluliak gyakorlatoztak pár percet, néha 1, néha egész órát, mi, a többiek, sakkoztunk, kártyáztunk, előadásokat hallgattunk. Mondom, kedden reggel is kivonultunk, kártyáztunk éppen, amikor kijött Dr. Weisz, az orvosszázad parancsnoka, azzal, hogy az orvosszázadban lévő 6 állatorvos a hadtest parancsára este elindul, és elmegy Hejőcsabára a 107/321. munkásszázadhoz. Hogy miért, azt persze katonáéknál nem mondják meg, tehát csak találgatni lehet. Szerdán délben Miskolcra értünk, reggel 8 óra helyett ebéd után értünk ide, azért csak akkor, mert útközben légiriadó miatt pár órára a mezőn leállították a vonatot, és ki kellett szállni. Hejőcsaba egy szép nagy község Miskolc mellett, a várossal villamos köti össze. Közvetlen Görömbölytapolca mellett fekszik, területén van a fürdőhely, ahová tavaly nyaralni akartunk menni. Micsoda különbség 1943 és 44 nyara között. Tavaly tavasszal az volt a legnagyobb gondunk, hogy hol tölthetnénk el a 2-3 heti szabadságot, amit engedélyeztünk magunknak. Végül is Parádon töltöttünk 2 gyönyörű hetet. Ez idén ellenben a nyár volt a végzet nyara. Most már a nyár végén tartunk, és azt lessük, mi lesz ősszel, mert ezen az őszön teljesedik be aztán igazán a végzetünk. A háborúnak igazán vége lesz ezen az őszön, csak az a kérdés, ki fogja közölni megérni, ki van életben és ki lesz életben? „*Ros Hasono Yom Kipur!*”¹¹ Hol vagytok enyéim, drágáim, éltek-e még? Mintha évek óta nem láttalak volna benneteket. Ez bizony rettenetes.

Eddig írtam tegnap, amikor riadót fúj a sziréna, ki kellett menni a faluból. Még egyszer sem bombázták Miskolcot, amióta itt vagyunk. Ezelőtt 4-5-ször már alaposan összebombázták úgy, hogy egyes részei romokban hevernek. Éppen ezért a lakosság egy része rémesen ideges, és már akkor, amikor még csak közeledő légiveszélyt jelent a rádió, ezrével szaladnak ki a városból és a környező falvakból. Közvetlen közelünkben van a diósgyőri nagy vasgyár is, amelyiket már jó párszor bombázták és még bombázni is fogják. Ilyenkor Hejőcsaba is kapott és kaphat még. Egyébként közeledik a háború vége. Finnország és Románia letették a fegyvert. Egész Franciaországot és Belgiumot megszállták. Az orosz csapatok Bulgáriában és Szerbiában járnak. Néhány nap múlva vége lesz az egész heccnek? De mi jön aztán? Hol vagytok?

Miskolc, Ferenc József Laktanya, szeptember 20.

Végül bennünket, 5 állatorvost szakszolgálatra áthelyeztek, *mit Vergeben zu zogen!*² Szép kis szakszolgálat. Hármunkat ide, a lovassági laktanyába helyeztek, ahol a VII. hadtestnek egy állatorvosi gyógyszerraktára van, és egy úgynevezett lógyógykezelő állomása, amit ezelőtt is mindig egy állatorvos látott el. Most nincs lovasság a kaszárnyában. Egy motoros alakulat és a híradós század van a kaszárnyában. A híradósokhoz vagyunk beosztva, mert azoknak van még vagy 20 lovuk (nemrég vitték ki a száza-

dot a frontra, csak a maradék van itt). Ezeknél vagyunk élmezőre beosztva. **Muzsik** főpatkolókovács alhadnagy mellett. Ez egy öregebb bácsi, a legjobb ember a világon, egy kicsit vallásos mániája van. Minden reggel misére jár. Velünk sem ő, sem senki a világon nem törődik. Beteg ló 1 db van. Mikolaj, az Ukrajnából hozott rühös öreg, 18 éves ló, **Hekssel** az ápolójával. Ehhez vagyunk hárman állatorvosok, **Faragó, Balog** és **Raáb** (hallgató). A legfőbb foglalkozásunk, riadókor kétszer naponta a Tetemvárra kiszaladni. Ott ülünk 3-4 óra hosszat, éjjel a hidegben vacogunk. Mióta itt vagyunk Miskolcon, még nem bombáztak. Tizenkettő óra csak a diósgyőri vasgyárat, amely tulajdonképpen Miskolc külvárosa. Óvóhelyek csak a városi lakosság részére a hegyen, az Avason, Tetemváron és a Puszkaporoson vannak, azok se jók és nem is elegendők. Mi bokrok tövében húzódunk meg. Két másik kollégánk a tűzvédelmi laktanyában van. Ott van egy lókorház, legalább 18 beteg ló van ott. Azoknak van egy kis dolguk. Hogy miért hozattak el bennünket, 6 állatorvost az orvosszázadtól, rejtély. Az orvosszázad már elment Jolsvárról, Tornalján vannak, jobb helyen, ott legalább intelligens emberek vannak együtt. Hejőcsabán, a 321-es századnál legalább remek volt az élmező. Igaz, talicskázunk és ástunk is udvartakarítás címén, de a légiveszély nem olyan, mint itt, egy kaszárnyában, ahonnan alig lehet kijutni. Olyan ez, mint a fogság. A koszt rossz, a pénzem, amit Józsi küldött elfogyott, **Hajdú Izsó** kolléga adott 100 Pengőt kölcsön, de ez kettőnké, Raábnak ugyanis egy vasa sincs, őt én látom el élelmiszerpótlékkal. Rég elmúlt szeptember 1., nemsokára október, még mindig messze van a vége. Igaz, hogy az angolok benn harcolnak már Németországban, a Székelyföldön (Bereck, Sepsiszentgyörgy, ahol 40-ben voltam, ott most román és orosz csapatok vannak), de rettenetes stressz ez nekünk mégis. Azt írja tegnap Riza, hogy háromszor szakította felbe a levélírást - találjam el, hogy miért? Hát könnyű kitalálni. Iszonyúan összebombázták Pestet. Félő, hogy még Miskolcra is jut. Miután nem lehet látni a végét, mégis kértem Józsitól 2 inget, 2 pár zoknit. Riza azt válaszolta, hogy Ernőnek 4 rend fehérneműje van (a vezérigazgató úrnak), Gyulának is kevés. Mindkettő nehéz testi munkát végez, és lerongyolódik, hasonlóan Pista¹² és Tibor is. Szégyellem, hogy fehérneműt kértem tőlük, de sejtettem én ezt? Hová lett ezeknek a ruhatáruk, hiszen **Szántó Ernő** és **Kraus Gyula**, ha nem is milliomosok, de vagyonos emberek voltak, és tőlük nem vettek el semmit. Csak remélem, hogy Józsi még nem küldte el, mert persze azonnal lefűjtam. Hogy nekem úgy foltozzanak össze rongyos ingeket, ilyen rongyosak nekem is vannak. Hogy mi lesz október-novemberben, azt nem tudom elképzelni. Semmi fehérnemű, sem meleg ruha, rongyos minden, lyukas a cipő talpa.

Szeptember 23.

Ros Hasono is elmúlt, jomkipur is közeledik, és a vég sehol sem látható. Hol vagytok egyetlen Öregem, élsz-e, és a többiek éltek-e? Mucuskám, felébredtél-e? Hallom,

kihurcoltak benneteket a kórházból. Mancóm, aki úgy búcsúztál tőlem már akkor, amikor a gettóba vittek, mintha örökre búcsút vettél volna tőlem. Kis Petikém¹⁵, Évim, drága! Hol vagytok, Rezsiek, Jenőék, Idusék, éltek-e még, és a földgolyó melyik részén? A szomszédos romániai zsidókat már megváltották, ott már nincs sárga folttal való meggyalázás. Én még leveszem a sárga szalagot, amikor kimegyek a városba, ha kisurranok a piacra egy kis sárgarépát, paradicsomot venni. Ha elfognak, akkor fogdába kerülnek. De mégis ki kell menni, mert az étel még akkor sem elegendő, ha ehető, mert ízetlen, kozmás, ehetetlen. Lehet ezt sokáig bírni? Egy kiló alma most ősszel 3-4 pengő. Egy kis juhsajtot, vaját semmi pénzért sem tudunk szerezni. Tegnap kaptam jegy nélkül, kegyelemből 1 kiló jó kenyeret. Azaz, hogy jót, olyan pékkenyeret, amit ezelőtt nem is ettem volna meg. De milyen jó ez most a teljesen savanyú komiszhoz képest. Csak kapnánk legalább ilyen. Hejőcsabán kaptunk, ott még vaját, juhsajtot is, pedig jó volt a koszt! Sokáig ezt úgy se lehet kibírni!

Most készülődünk kimenni Sajószentpéterre, a század már ki is ment, de mi a raktárral még itt vagyunk. Minden miskolci laktanyát kiürítenek. Falukra viszik a legénységet, az anyagraktárakat, mert attól félnek, hogy újabb bombatámadás éri Miskolcot, és akkor elsősorban a laktanyákat bombázzák. Tulajdonképpen örülnünk kellene, hogy kikerülünk ebből a veszélyből, de nem lehet örülni ennek, Szentpéteren szénbányák és üvegyár van, tehát szintén bombázhatják, és viszont csupa szegény gyári munkás lakja. Ott aztán a kincstári éllelmen kívül igazán nem lehet egy harapás ételmelet kapni. Ma újra fehéreneműt mostam, de megesküdtem, hogy ez az utolsó mosás. Három hétig kitart, azután lesz, ami lesz.

Miskolc, szeptember 27.

A szeretet fél, a szeretet szégyenlős, a szeretetet ápolni kell, szólni kell hozzá, mert csak akkor jelentkezik, ha szólítják – mint a kísértetet. Ilyeneket olvastam tegnap az újságban, mikor **Shaw**-nak a darabjáról, a *Candidá*-ról írnak a bemutató alkalmával. Milyen igazság! Érzis és tudja ezt minden igaz ember, de egy Shaw kell hozzá, hogy ki is mondja ezeket a szavakat. Mennyit vétkezünk mi a mi családunkban ez ellen az igazsággal szemben, és különösen mennyit vétkeztem ellene én. De már az én ifjúságom olyan volt, az én szüleim családjában olyan volt mindenki, hogy a szeretetet mutatni nem volt szokás, hogy egyszerűen szégyellték volna azt. Apám szegény, túlságosan kényeztetett minden gyereket, amíg 2-3-4 éves nem lett, és attól kezdve nem volt többé lehetőség a szeretet egyetlen megnyilvánulására sem. Anyám még talán a legkisebb, legfiatalabb gyerekeivel szembe sem mutatott soha szeretetet, a nagyobbakról nem is beszélve. Azokkal szembe csak szidás, lekicsinylés létezett, más nem. Tudtuk mi azt, persze, mindig, hogy szüleink szeretnek bennünket, de mikor soha nem mutatták. Úgy látszik én is örököltém ezt, apám rettenetes, hirtelen haragra lobbanó természetével együtt, és hiába akartam ezt legyőzni, nagyon kevésbé sikerült. Szerencsétlenség ez, de

ellensúlyozta mindig a te áldott jóságod és jó természeted, drága Öregem. Ápoljátok gyerekeim és unokáim a szeretetet, ne engedjétek elbűjni, szőljátok hozzá, és főleg soha ne szégyelljétek!

Még mindig itt vagyunk, Miskolcon, és nem is biztos, hogy nem maradunk itt, még akkor is, ha a híradós század lovai ki fognak menni. Egyelőre 4 nap óta megszűntek a riadók, az utolsó riadókor már nem is láttunk és nem is hallottunk ellenséges gépeket, de biztos, hogy ha közelebb jönne a front, akkor kijut majd még Miskolcra is bőven. Egyelőre csak a Székelyföldet foglalták el, de a Tisza mentén nagy gyorsasággal védőárkokat ásnak, tehát ott akarják megállítani az oroszok nagy offenzíváját, amit most a magyarok várnak. Ha a Tiszánál tényleg front jönne létre, akkor ki van zárva, hogy Miskolcot ne bombázzák.

Október 10., Miskolc

Még mindig, vagyis szeptember 23. óta készülődünk, 8 napja tényleg hurcolkodunk is, de végleg kijutni sehogy sem tudunk. Az itt lévő katonaságnak minden autója rossz, 3 nap óta nem tudjuk az utolsó autórakományt kivinni. Nyolc napja itt van egy zsidó alakulat a laktanyában, 90 Vác környeki és budapesti zsidó fiú jött ide a motorosokhoz, mind tanult szakmunkás. Csak 35 tényleges szakmunkást tudtak kiválasztani az autójavító műhely részére, a többi nem felelt meg. Közülük 40 Hejőcsabára már el is ment. Csupa intelligens, jómódú fiú, nincsenek lerongyolódva, van köztük orvos, mezőgazda, doktor, ügyvéd – ezek csak vizsgázott autóvezetők, és mint ilyenek jutottak be Vácra az autós századhoz. Egész feléledtünk köztük, van egy 3 tagból álló jazz zenekaruk, sajnos ma elmentek Csabára. Azóta tényleg a Tiszánál van a front. Minden nap van újból riadó, de mi eddig nem kaptunk. Persze izgulunk, hogy mi lesz, közben Pesten is biztosan izgulnak. Megkaptam a kért fehéreneműt, 3 inget, 3 rövid alsónadrágot, egy pár nyári zoknit és egy pár lábszárvédőt. Józsi szedte össze, Pista felesége, Margit foltozta. Az ingek nagyon kellettek, de a többi nem használhatom. A zokni már el is szakadt. Riza persze egy kis finom süteményt is küldött, ezt ő nem engedte el. Ma megint kaptam 100 Pengő kölcsönt, aminek a felét Raábnak adom majd. Már a jegygyűrűmet akartam eladni; olyan gyalázatos itt a koszt, hogy muszáj kipótolni valamivel, kis fehér kenyérral, vajjal, ha kap az ember. Várjuk az egész végét. Most már csak ketten vagyunk itt, mert Faragót áthelyezték a Rudolf laktanyába, ahol a miskolci összes katonai ló számára tart betegrendelőt.

Elég sok dolga van neki, míg nekünk itt semmi, egész nap lustálkodunk. Állítólag Karcagot, Debrecent, Kiskunfélegyházát elfoglalták, és a Tiszát is átlépték már. Talán november másodikára, a születésnapomra mégis vége lesz. Sok minden arra mutat, hogy Pesten nem minden megy rendben, a Gömbös-szobrot halála évfordulóján felrobbantották.

Sajószentpéter, október 20.

Október 10-én, Miskolcon írtam utoljára, de még aznap este 7-kor elindultunk Sajószentpéterre. Az utolsó ládákat

vittük, és ezeket kellett a teherautóról az anyagraktárba lerakni. Lerakodás közben Raáb katonákat ment keresni, és bement a zászlóalj-parancsnokságra, ahol **Liebhardt** hadapródörmester úr lecsukatta, mert nem volt rajta a karszalag. Én is odamentem, engem is le akart csuktatni, el is küldött bennünket egy szuronyos katonával a főszolgabírói fogdába, de szerencsére az őr nem talált oda. Így aztán a gyógyszerházunkba kísértetett, hogy ott zárják ránk az ajtót, de egy karpaszományos őrvezető megmondta, hogy nem kell ránk zárni az ajtót. Az egész 8-tól 11-ig tartott, persze nagy izgalmak közben, hiszen nem tudtuk, hogy milyen tetves priccse fogunk aludni. Aztán végleg itt maradtunk a gyógyszerházban és az anyagraktárban, remek vasmatracokon, illetve én sezlomon alszom, rajta afrikamatracok, rendesen fűtünk, szép asztalunk, székeink vannak, jó villany, egyszóval úgy élünk, mint emberek, úgy, ahogy június 4. óta még nem éltünk. Én itt feledi ismerősökkel is találkoztam, **Bartaék**kal, akik Irmusékkal¹⁴ szemben laktak. Bartáné volt Évi belső titkos tanácsosa, Volócról levelezett is velük. Hozzájuk adtam felesleges holmimat: 1 pár cipőt, 1 nadrágot és mellényt, 1 pizsama nadrágot, 3 inget, rongyos zoknit, viszont ők felajánlották, hogy pénzzel kiegészítenek, ha majd kell, 100 pengőt adtak csak. Holnaputánra, vasárnapra, ebédre is meghívtak. A polgári kaszinó bérlői. Egyszóval most minden rendbe jött volna, a legjobb reményünk megvolt, hogy a háború közeli végét itt nyugodtan kivárthatjuk, de beütött közben a villám. Vasárnap 15-én délután 3-kor az alhadnagy maga szaladt hozzánk az örömhírral, hogy megvan a fegyverszünet. **Horthy** rádióban szózatot intézett a nemzethez, de hétfőn, 16-án reggel megtudtuk, hogy még vasárnap este **Szálasi** vette át a hatalmat, és Horthyt lemondatta.

A háború tovább folyik, ellenállás az utolsó emberig. Nekünk az első pillanatban az volt az érzésünk, hogy el kell szökni Pest felé, vagy bárhová, mert a Szálasi-kormány át fogja adni az összes zsidót a németeknek. Ez természetesen meg is történhet, de beláttuk, hogy részünkre a szaladás reménytelen. Pár napig itt volt, velünk lakott **Heks Bándi**, egy egyszerű lovász fia a rimaszombati Heksék és **Himmlerék** rokona, egy 36 éves, rendkívül derék ember. Ha ő velünk maradt volna, akkor talán értelme lett volna a szökésnek, de ezt hétfőn visszavezényelték Diósgyőrre a munkásszadához és ő nélküle: Raáb, egy zseniális, de teljesen élehetetlen, hisztérikus 21 éves fiú és én meg 64 éves, tehetetlen, gyöngye szervezettű aggastyán? Én különben nem is próbálkoztam volna, a magam élete nem éri meg a fáradságokat, nélkülözéseket, amivel egy ilyen szökés jár. Nekem az én életem ugyan nem ér olyan sokat, hogy érdemes lenne még gondolni is a szökésre. Raáb volt az, aki mindenáron fiatal életét menteni szeretne volna.

Október 26.

Tegnap este óta úton vagyunk. Én vasúton megyek az anyagraktárral és Muzsik alhadnaggyékkal, Raáb ellenben most már ugyanazon az úton gyalog menetel. Most délelőtt 10 óra, Rimaszécsen áll a vonatunk, innen Feled!

Mindenütt bevonulók, 24-én reggel hirdetmény jött, 18 évtől 48-ig minden katonaköteles férfi 6 óra alatt tartozik elindulni-bevonulni. Egyszóval, kétségbeesett erőlködések. Az utolsó vasárnapi hírjelentések szerint az oroszok Baja és a Duna felé nyomulnak előre, ellenben északabbra áll a front. Mondják, állítólag Komárom megyébe, mások szerint Vágsellyére visznek, vagyis egészen a szlovák határra. Szentpéteren bevagonírozás közben katasztrófa történt velem. Elvesztett a szekérről, valószínűleg lecsúszott a kis táskám, tele gyógyszerrel, a kenyérzsákom (törülköző, élelmiszer) és a csajka. Már egészen mindegy, minden mindegy – hidegen hagy. Éhen nem fogok halni, mert a vonaton főznek nekünk, csajkát kaptam, kincstárit.

Október 27.

Feleden csak 3 órát vártunk, de úgy, hogy mindig óránként meghosszabbították. Csak **Galambosné**¹⁵, **Sahul Mariskával** és **Virók Gyulával**¹⁶ beszélhettem. Megtudtam, hogy házunk csendőrségi laktanya lett.

Boross Duci pedig **Berger** házába költözött. Megtudtam, hogy Hajdú Izsó úgy két hete Hejőcsabán meghalt. Megtudtam, hogy **Szabóné**¹⁷ küldött nekem Mariskával egy szép nagy csomagot: szalonna, kolbász stb., és Hajdúnak adta át, de én már akkor Miskolcon voltam, már nem kaptam meg. Hogy mi lett a csomaggal, azt nem tudtam meg. Mariska és Szabóné is hamar adtak, amit tudtak, kenyeret, szalonnát, disznósajtot. Szegény Mariska, a jó lélek, könnyezett. Ebédet is akart adni, de hamar be kellett szállni, hogy még egy és 1 órát várhassunk a vonatban. Most tehát a hat állatorvos közül, a kapuzárás előtt, az első meghalt, igaz, a kapuzárás késik. Nem igaz már november másodika sem. Ezt Losoncon írom, ahol van rá kilátás, esetleg 1-2 napig várni. Ráérünk. Azt mondják itt, hogy nagy győzelmet arattak a németek, valahol elfogtak néhány orosz hadosztályt. Ha igaz. De tény az, hogy lényeges előnyomulás nincs, nem lehet egyelőre. A katonaság, tisztek, úgy, mint a legénység két fele, egyik fele egyenesen felfalná az embert a szemével is... L. Hadapród úr, a másik fele ellenben egyenesen lekötelezően barátságos és előzékeny. Nagy általánosságban azonban részünkre kellemetlen ez az alakulat.

Október 28., szombat

Drégelypalánkon álldogálunk. Itt szállt ki Muzsik alhadnagy családja, 6 napig voltunk együtt, de a két lány nem tartotta szükségesnek elköszönni. Különben Virok útján megüzentem Honécziéknek, hogy megértem, miért nem felelt nekem leveleimre. Akkor nem volt Szálasi-kormány, mint most, és mégis, a legtöbb ember jobbnak látta a legjobb barátait is megtagadni.

A Borban állomásozó zsidó munkaszolgálatosokról azt hallom, hogy már 6 hét előtt elvitték őket Bácskába, ki tudja, hol vagy Lászlóm.¹⁸ Bárcsak ott lennél, ahol Mancsi¹⁹ Pistája van.

Beállt a hideg, november, eső, köd, szél, hideg. A vége még nem látszik, Szabadkán vagy Szegeden lenne jó most lenni.

Tornóc, november 2.

Születésem napja, a végső terminus is letelt, és szó sincs a háború végéről. Itt van a híradós zászlóalj Tornócon²⁰, de egyelőre csak mi, akik vonattal jöttünk ide. Kis falu, nincs hely benne még ezeknek sem, pedig itt akarnak elhelyezni még vagy 500 embert és 80-100 lovat.

A mi utunk aránylag kényelmes és kellemes volt, ellenben Raábék még nincsenek itt, talán 4-5 nap múlva beérnek. Érsekújvár és környéke rettenetesen össze van bombázva, ahogy itt mondják, ellenben Tornóc még nem kapott. Keszely Imre nevű nyug. vasúti vonatvezetőnél lakom, egyelőre az alhadnaggyal együtt. Igen derék emberek, naponta hoznak be nekünk húst, pogácsát, tepertőt. Tudniillik disznót öltek egy nappal mielőtt idejöttünk, egy 120 kilósat, csont akadt a torkán.

Elveszett a kistáskám, de a kistáska megkerült, a kenyérszak egy törülközővel, csajkával, szappannal végleg elveszett, kincstári csajkát, kulacsot kaptam, sőt egy remek jó kincstári pokrócot is, amely többet ér 3 kenyérszáknál.

November 6.

Tóth Vilmos gazdálkodó, Tornóc, Főút 11, kaptam a jegygyűrűmre 300,- pengőt, visszafizetendő 400,- pengő január 1-ig 6 % kamattal. Pénz nélkül bajos létezni, tehát el kellett zálogosítani. Dr. **Simon Dezső**²¹ körorvost jegyeztem fel, akitől esetleg a pénz megkapható.

Raábék tegnap délután, vasárnap megérkeztek, kocsin tették meg az utat, mégis erősen lefogyva érkezett. Nem volt rossz dolga, a lakosság sehol sem viselkedett ellenségesen, sőt legtöbb helyen barátságosan.

Állítólag Budapestről 15 km-re állnak az oroszok, sőt, állítólag Vácott vannak. Miskolc ellenben még a miénk, ma még Miskolcra innen telefonáltak.

Tornóc, november 24.

Azt hiszem, utoljára írok a naplómbe. Olyan rosszindulatú alakulathoz kerültünk, hogy nincs sok kilátás arra, hogy élve megússzuk ennek az örülségnek a végét, tehát inkább átadom a mostani házigazdáméknak, **Kruzslik Sándor** henteséknek a leragasztott naplót, nehogy elveszen. Helytelenül mondom, hogy az alakulat rosszindulatú velünk szemben, mert a legénység 90 %-a a legnagyobb jóakarattal és tisztelettel viselkedik, csak a tiszt kar és – még helyesebben mondva – az aktív tiszt azok, akik velünk szembe lépten nyomon izzó zsidógyűlöletet mutatnak.

Pálfalvi főhadnagy úr egy svábból nagy magyarrá vedlett alak. Liebhart hadapródórmester úr, **Fehér** zászlós úr a fő antiszemita nyilasok, akik még ma, november 24-én, amikor 20 km-re Pesttől dörögnek az ágyúk, rávarratták a csillagot a ruhánkra, levetették a vöröskeresztes jelvényt a sárga karszalagról, szemet szűr nekik, ha fehér orvosi köpenyben látják valamelyikünket. Liebhart úr különben egy külön fejezet. Ha valamelyik élni fog az enyéim közül, akkor annak kötelességévé teszem, hogy felkeresse, és Szibériába juttassa ezt az alakot, aki Hajdú állatorvos halálát okozta. Hajdú volt a legidősebb köztünk, eljött

Hejőcsabáról Sajószentpéterre gyógyszereket vételezni, bement a híradós parancsnokságra, és mert nem volt karszalag a karján, egész éjjelre egy nedves, sötét patkányfészek pincébe zárta, aztán gyalog küldte 14 km-re vissza. Ilyeneknek nem szabad halállal bűnhődni, az nagyon szép lenne nekik, ezeknek Szibériában kell dolgozniuk munkásszázadokban. Olyan élelem, lakás és ruházat mellett, mint ahogy a legtöbb zsidó század dolgozott, ott ahol ilyen nyilas disznó volt a parancsnok. Ha más nem, talán Pista (nem Vámos, hanem Katona) életben marad közülünk, és akkor, annak szent kötelességévé teszem, hogy ne feledkezzék meg a bosszúról. Ha az én drága Öregem, Mancim, Petikém és a te anyád, Pista, nem élnek, akkor neked, azt hiszem, ezt úgysem kell mondani. Te talán már Munkácson is vagy, de legalább Munkács felé, és te talán tudod is már, élnek-e a tiedék, vagy legalább valaki közülük. Végleg tűnik a reményem erre! Te fiatal vagy, még tovább fogsz élni, talán szebb és jobb életet, legyen úgy, de előbb bosszuld meg a tiedet.

Tartozásaim:

Bárkány Oszkár Almágy 141,- pengő, **Kempfner Izsó** 200,- pengő, **Krausz Gyula**, Vilma Budapest, 100,- pengő, **Szántó Ernő**, Erzszi 100,- pengő, **Wolf Béla**, **Elza** 50,- pengő, **Hajdú Izsó**, Gyöngyös 100,- pengő (meghalt), **Barta István**, az úri kaszinó bérlője, Sajószentpéter 150,- pengő. Nála maradt fehérneműk, bár rongyosak, 1 pár cipő, 1 nadrág, 1 pizsamanadrág ellenében! **Tóth Vilmos** gazdálkodó, Tornóc, Főút 11. 400,- pengő, a jegygyűrűm ellenébe (Csak 300-at kaptam, de 400,- pengőt ígértem).

JEGYZETEK

A napló eredeti szövegét Ney Tibor, Singer Árpádné unokatestvére gépelte le. Nyelviileg gondozta, s jegyzetekkel ellátta: Danis Tamás. A naplót Pokorná Singer Éva, a naplóíró unokája őrizte meg, s ugyancsak ő tette lehetővé annak közlését.

¹ Öregem, Buksi, Bertus: felesége, Balog Berta becenevei

² fia

³ leánya Singerné szül. Balog Irma

⁴ veje, Singer Árpád, orvos

⁵ unokája, Singer Éva

⁶ nővére, Szántóné

⁷ az engesztelés napja, böjt

⁸ nővérének, Szántónénak a leánya

⁹ Országos Magyar Zsidó Segítő Akció

¹⁰ rimaszombati orvos

¹¹ a zsidó újév ünnepe

¹² veje, JUDr Katona István, Balog Margit (1912) férje

¹³ unokája, Katona István és Balog Margit fia (1939)

¹⁴ Singerné

¹⁵ A Kárpáti-féle vendéglőben, a vasútállomással szemben lakott.

¹⁶ A feleldi vasúti állomás pénztárnoka.

¹⁷ Szabó Mártonné

¹⁸ fia

¹⁹ fiatalabb leánya

²⁰ Vágtornóc (Trnovec nad Váhom)

²¹ Feleldi körorvos, aki a front átvonulása idején a fertőzésektől sokakat megmentett.

Mács Zoltán

Zsóka

Az alábbi történet 65 évvel ezelőtt Rimaszombatban megtörtént valós események alapján született. Szereplői közül még ketten élnek.

1944-ben történt. A Felvidék városaiban még a németek „végső győzelméről” beszéltek a borbélynál. Különösen olyankor lett emelkedettebb a „hangulat”, ha német tiszték léptek be az ajtón, természetesen, karlendítéssel, amit a helyzet fölényes szemrevételezése követett. A várakozó vendégek közül többen elhallgattak, mások széles mosollyal fogadták a belépőket. Egyesek helyel is kínálták a fekete ruhás SS-tiszteket. Ekkor még az egyszerű emberek a háború borzalmait csak hallásból ismerték. Sokan féltek, mások a német propaganda hatására közömbösen, egyesek lelkesedéssel éltek mindennapi életüket. A napi történések azonban felkavarták az érzelmeiket. Az életösszön, a túlélés reménye mindenkiben erősebben élt, mint valaha. Egyesek magatartása, cselekedete gyakran a pillanatnyi hangulat jegyében nyilvánult meg. Ez alól hősünk sem volt kivétel.

A műhelyben – így hívták egymás között munkahelyüket Figaró utódai – a főnök, két segéd és a főnök felesége, Zsóka dolgozott. Sürgölődött körülöttük egy 11 éves fiúcska is, Pisti. Ő Zsóka nővérének a fia volt. Nagynénje körültekintően kioktatta és betanította. Feladata az volt, hogy a távozó vendég ruházatáról, főleg válláról leseperje az esetleg odahullott hajszálakat, majd kezébe adja kalapját, ajtót nyisson előtte, és illedelmesen köszönjön a távozó úrnak. Ilyenkor 10 esetleg 20 fillért is nyomtak a markába. Ezután mindig buzgóbban serénykedett. Leseperte azoknak a vállát is, akik csak borotválkozni tértek be.

– Csak ügyesen, Pistike! Látod, megint kerestél egy kis pénzt – biztatta nagynénje a kisinast.

A fiúcska szülei örültek, és hálásak voltak Zsókanak, hogy kitalálta fiuknak ezt az elfoglaltságot. Zsóka lelkét pedig azok az apró sikerecskék hevítették, amikor a történések központi szereplője lehetett. Boldog volt, ha otthon és a műhelyben is minden az ő irányítása és elképzelése szerint zajlott.

Zsóka a férjét már régen beidomította. Vele csak időnként gyűlt meg a baja, ha az kitörni igyekezett a szellemi béklyó már-már megalázó nyomása alól. Ám az asszony tudta a módját, miként kell a férfi szükségleteit megvonni, majd kielégíteni. *„Holnap a főispán úr jön nyíratkozni! Este pedig a doktor úrékhoz is menned kell!”* – sorolta az utasításokat férjének elalvás előtt, jóllehet, ő pontosan tudta, mik a teendői.

A műhelyben mindig kínosan ügyelt arra, hogy patyolatfehér vasalt kendővel terítse be a nyíratkozó vendég vállát. Különösen melengette lelkét, ha magas rangú német tiszt biccentett feléje, megköszönve a kiszolgálást. Nem a férfi bókja miatt mosolygott emelkedett lélekkel, sokkalta inkább annak örült, hogy mindenki előtt neki

köszönték meg a kiszolgálást. A szomszédban élt és lakott egy özvegy suszter két lányával. Ica, a kisebbik lány, Zsókanál csak pár évvel volt fiatalabb. Vele értették meg egymást a legjobban. Különösen az üzleti fortélyok terén pendültek egy húron. Ica kitűnni vágyását a német tiszték társaságában elégítette ki. Rövid idő múltán a nyilaskeresztes karszalag jelentette számára a „felsőbbrendű” felemelkedést.

– Zsóka, gyere el holnap a gyűlésünkre! Meglátod, milyen felemelő dolgokat lehet ott tanulni – szölt oda barát-nőjének.

Zsóka azonban óvatosabb volt annál, mintsem az első szóra igent mondott volna. Vele született intelligenciája, valamint a szülői házból magával hozott, az édesapjától tanult körültekintő óvatosság egy pillanatra lecsitította felángoló fiatalos lelkesedését. Családi teendőire hivatkozva hátrította el a meghívást. Ica tovább agitált. Tudta, Zsóka gyengéje a haszonszerzés.

Néhány nap múlva ismét összefutottak az utcán.

– Holnap lesz a nagy nap – újságolta lelkesedéssel Ica –, a németek kisöprik utcánkából azt a három zsidó családot. Magához vonta Zsókat, és így folytatta – Figyeld, mikor jönnek! Bármelyik zsidó házba beléphetesz, ha már elvitték őket, csak sietned kell. Később lepecsételik a lakást. Sok ott a holmi.

Zsóka hazament. Egész este a kínálkozó lehetőségre gondolt. „Sok holmi! Ugyan miféle? Ajándéknak, értékesítésre egyaránt jól jöhet minden apróság!” – morfondírozott magában. Ugyanakkor vallásos lelkülete, református hite védelmező pajzsként állta útját csapkodó gondolatainak. Álmatlan volt az éjszakája. Jól ismerte a zsidó családokat. Természetes köszönő viszonyban voltak egymással. A lelkiismeret és a kapzsiság vívta lelkében a harcot.

Zsóka nem az egyszerű megoldások híve volt. Minden problémában először azt kutatta, miként juthat olyan eredményre, amely után több irányba is elindulhat, magát ne kompromittálja, látványos, vagy legalább belső sikerélményt könyvelhessen el. Ebben az esetben is ennek szellemében cselekedett.

Reggel átszaladt Icahoz. Szerette volna kipuhatolni a zsidó családok elhurcolásának részleteit, esetleg rávenni Icát, hozzon neki valamilyen értékes tárgyat, festményt, kerámiát, bármit, ami érték, amit később eladhat.

– Csókollak, édes! Hogy aludtál? – köszönt be széles mosollyal.

Ica háttal állt hozzá, szemben a tükörrel, és éppen akkor húzta karjára a horogkeresztes karszalagot.

– Kitartás! – válaszolta kurtán, de azért csipetnyi nőies könnyedséggel.

Zsóka ravasz volt. Nem az utóbbi hanglejtésre rezonált. Hangnemet változtatott, és határozottan válaszolt.

– Kitartás!

LÁSSÁTKOK, FELEIM!

- Sietek, amint látod. Sok intézni valóm lesz ma délelőtt. Tudod, a zsidó családok. Tíz óraker jönnek értük.

- Nem is tartalak fel. Kitartás! - És Zsóka máris indult az ajtó felé. Már megtudta, amit akart.

- Várj, én is megyek.

Kiléptek a kapun, majd elváltak útjaik. Ekkor Zsóka még nem sejtette, hogy - szerencséjére - utoljára látták egymást. Ica már menekült. Egy német tiszt kedvesének szegődött, elhagyta szülővárosát, többé senki sem látta. Veszedelmes lelkületű, szélsőséges személyiség volt. A nemzeti öntudat oly mértékű túltengésében szenvedett, amit csak a fasiszta fajgyűlölő eszmék elsajátítása révén tudott kielégíteni.

Zsóka, miután megtudta az időpontot, nem tévázott sokáig. Azonnal indult az egyik zsidó családhoz. Csak pár házzal laktak távolabb. Nem sietett. Ki kellett várnia, amíg Ica befordul a sarkon. Körülnézett. Az utca kihalt volt. Belépett az udvarba. Az ajtó előtt várt egy pillanatilag, mély levegőt vett, majd hosszan kifújta magát, mint amikor a színész a kulisszák mögött a belépés pillanatát éli át, igyekezve oldani a feszültségét. Bekopogott, majd belépett.

- Jó napot kívánok!

- Jó napot, Zsóka! - hangzott kedélyesen a fogadtatás.

- Mi járatban, kedves szomszédasszony? - kérdezte a családfő.

A konyhában a feleség és két kamasz lányka serénykedett.

- Beszélhetnénk, szomszéd uram? - szólt Zsóka.

Anyjuk alig észrevehetően rápillantott a lányokra. Azok szótlánul bevonultak a szobába. Tudták, hogy a szülők mostanában csak fontos dolgokról szoktak beszélgetni a váratlan látogatókkal.

- Életbevágóan fontos dolgot tudtam meg pár perccel ezelőtt - kezdte Zsóka.

- Gondoljuk, hogy miről van szó, csak azt nem tudjuk, mikor?

- Ma délelőtt tíz óraker - suttozta Zsóka.

Nem válaszoltak. Nem tudtak megszólalni. Úgy hangzott ez, mint egy ítélet végrehajtás. Az asszony falfehér lett, és kővé meredt. Férje a karosszék támláját markolta. Döbent csendben álltak sokáig mindhárman az asztal körül. Zsóka, látva a rémült kétségbeesést a házaspár arcán, mukkanni sem mert. Ekkor döbent rá, hogy ez már nem játék. Nem az ő hálózövögetésének része.

- Köszönjük! - szólt alig hallhatóan a háziúr. De most kérem, menjen szomszédasszony! Nagy bajba kerülhet amiatt, hogy most idejött ezzel a hírrrel.

Zsóka szó nélkül távozott. Otthon vasaláshoz fogott.

Pontban tíz óraker motorzúgás hangja verte fel az amúgy csendes szélső utca nyugalmát. Két személyautó és két ponyvás teherautó gördült végig a macskaköveken.

Zsóka kezében egy pillanatra megállt a vasaló, majd ismét gyorsan kezdte azt tologatni a hófehér kendőn. Lelki szemei előtt sorra leperegtek a vele történt események. Újra leállt a vasalással. Emlékképei akaratától függetlenül peregtek lelki szemei előtt, majd eleredtek a könnyei.

Megrázta a zsidó férfi bizonyossága, hiszen sejtette mi vár rájuk, de egy pillanat múlva annak fájdalma is, amit a szék karfáját szorongató remegő keze árult el. Négyéves kisfia csörömpölni kezdett két fedővel. A gyermek játékának zaja eszébe juttatta saját bánatát, keserűségét is. Ekkor sírdogálása egész testét megrázó zokogásba csapott.

Sanyika testvér nélkül fog felnőni. Kegyetlen megpróbáltatásnak volt szenvedő alánya. Két évvel első gyermeke születése után érkezett a másik fiúcska. Két hétig élt. Tizenkét hónap múlva szülte harmadik gyermekét, az is fiú volt. Hat napos korában tették piciny testét hófehér koporsóba.

Az orvostudomány mai ismerete szerint mind a ketten élhetnének. Az anya és a magzat RH-vércsoport összeférhetetlenségéről, de főként annak megelőzéséről egy kis város orvosai nem tudhattak. Legalább is nem állt még módjukban megelőzni a csecsemők halálát.

Amikor Zsóka előtt felvillant a fehér koporsó emléke, amint azt a lovas hintóban két tizenéves kislány tartja az ölében, és a lovak patazaja házuktól a temető irányába távolodik, zokogva kapta ölébe első szülött fiát. Nem, ezt a fiút nem engedheti el magától, soha többé!

- Schnell, schnell! [Gyorsan, gyorsan] - kiabált egy német katona a zsidó család udvarán. A házaspár könnyezve, kapkodva pakolta bőröndbe értékesebb tárgyait, személyes holmijukat. A pribékek még a porcelán holmit is becsomagolták és rakták eléjük az asztalra. Az értékesebb tárgyakat, a képeket, mintegy „segítő” szándékkal, külön ládába.

- Miért visznek el, miért?

- Azért, mert zsidók vagytok - vetette oda az egyik. Ezután sürgetve teherautóra parancsolták őket. A csomagokat egy részét utánuk emelték a platóra, nagyobb részét egy másik járműre rakták.

Szinte ugyanezek a jelenetek játszódtak le a másik két zsidó család otthonában is. Alig egy óra alatt történt az egész. A járművek elindultak rakományukkal, dübörögve, lomhán dőcögve a macskaköves utcán, mintha nem szívesen engedelmesskednének az erőszak akaratának.

Kihalt volt az utca. A kapuk, ablakok zárva maradtak, a függönyöket összehúzták. Nem a közöny, a nemtörődöm-ség miatt, nem is a félelem sugallatára. Inkább a gyász, a szomorúság és az egyszerű emberek íratlan etikai kódexe diktálta így, amit még a faluról ide költözött öregek hoztak magukkal.

Zsóka még mindig zavart volt. Fiacskáját már lefektette. Tett, vett, elpakolta a vasalást. Fülelt. Síri csend telepedett az utcára. Kiment a kapu elé. Szétnézett, pontosan tudta, mi történt. Visszajött a konyhába. Egyszerre tornyosultak benne a múlt és a jelen élményei. A keserű csapások - a két fia elvesztése. A német tisztek mindennapi kiszolgálása a borbélyműhelyben. Ica csábítása. Az imént pedig a dübörgő teherautó zaja. A háborús évek hírei. Mindezek ott kavargottak a lelkében.

Mit tegyen? Pár perc után döntött. Mély levegőt vett, fújt egy nagyot, és kiszaladt az utcára, mintegy menekülve

a szorító érzések elől. Egyenesen abba a házba tartott, ahol egy órája járt. Belépett a lakásba. Abba a konyhába, ahol ma reggel őszinte emberséggel figyelmeztette a ház lakóit. Azok már a városon kívül zötykölődtek, ő pedig ott áll konyhájukban. Az asztalon reggeli kávé bögrék, még parázslott a tűz a hamu alatt, még monoton lendületeit végezte a falióra ingája. A nagymutató a tizenkettes számra ugrott, az óra – szokásához híven – kongatni kezdte a de-let. Zsóka önkéntelenül belekapaszkodott ugyanannak a székeknek a karfájába, amelyre pár órával ezelőtt a ház ura támaszkodott félelmében. Már jó ideje elütötte a tizenkettőt, mire megmozdult. Ismét összezavarodott. Amikor elindult, tudta miért jön, mit akar. De most, amikor még szinte tapintható a családi fészek melege, miközben hallani véli a zsidó férfi halk szavát, ahogyan megköszönte a figyelmeztetést, már megjijedt még a gondolattól is. Nem, innen nem vihet el semmit!

Futva indult kifelé. Az előszobában akaratlanul felkapott egy pár fehér tornacipőt. Maga sem tudta, mit cselekszik. Hazáig futott. Az udvarban Pistike, a sógor fia jött szembe. „Pistike, ez a tiéd!” – ezzel a fiú kezébe nyomta a tornacipőt. Belépett a konyhájába. Becsukta maga mögött az ajtót, háttal neki támaszkodott. Az asztalon a tiszta, hófehér, vasalt kendők csendje fogadta. Csak ekkor döbönt rá, mi is történik vele.

Margit a nővére ugyanebben a hosszú udvarban, egy következő lakásban lakott a családjával. Már elkészült az ebéddel. Férje, Pista is megjött a munkából. Fáradt volt, kezét mosott, leült az asztalhoz. A család többi tagja is helyet foglalt. Az apa mindenkinek kenyeret szelt, majd szóltanul kanalazták a tökfőzeléket, rajta egy-két tükörtojással. Miután befejezték az evést, Pista megszólalt.

- Hallottátok, mi történt délelőtt az utcánkban?
- Igen – válaszolt remegő hangon Margit.

Hosszú percekig csendben ülték körül az asztalt. Végül Pistike felállt, és örömmel mutatta apjának a fehér tornacipőt.

- Nézd apu, mit kaptam Zsóka néném-től!

Az apa felállt. Ivott egy pohár vizet, összehúzta a szemöldökét, és elindult az ajtó felé. Kiállt a küszöbre, és me-reven nézte a szemben tornyosuló tűzfalat, a szomszédék házának falát. Az amúgy is szűk udvart a fal látványa még összebb zsugorította.

Pista sejtette, hogy Zsóka honnan szerezte a tornacipőt. Hallgasson? Nem teheti! Most megtapasztalta, hogy a háború kegyetlensége miként szennyezi az emberek lelkét, a gondolkodás tiszta méltóságát. Nem válhat az aljasság cinkosává, még közvetett módon sem.

- Kisfiam – szólalt halkán, háttal a konyhának –, most azonnal vidd vissza Zsóka nénédnek azt a tornacipőt!

- De apu! – próbálkozott Pistike.

- Semmi de! – válaszolt az apa még halkabban, palástolva mélyes felindultságát. – Mondd meg a nénédnek, azt üzenem, erre a tornacipőre nincs szükségünk, ez nem a miénk!

Pisti szó nélkül teljesítette apja utasítását, bár nem értette, mi történik.

Zsóka átvette a tornacipőt és a sógora üzenetét. Egész testében remegett. Félt.

Ősszel az utcákon már egyre gyakrabban vonultak a német teherautók nyugat felé. Az iskolákat bezárták. A rádió légriadókat jelzett. Ha megszólalt a sziréna, az emberek szorongva vonultak a pincékbe, éjszakánként repülőgépek morajára ébredtek. Közeledett a front. Zsóka férjét már hetekkel ezelőtt behívták katonának. A borbélyműhelyben egyetlen segéd maradt. Már Pistike sem járhatott be. Zsókanak is helyt kellett állnia. A segéd nyírt, ő borotvált.

November végén, egy napon már nem jöttek a német tiszték. Másnap sem. Aznap éjjel hatalmas robbanások riasztották fel az alvókat. A folyócska hídjait röpitették levegőbe.

A pincékben megbúvó embereken még nagyobb félelem lett úrra. „Jönnek a ruszrik!” „Lesz itt majd csajkarendszer!” „Bezárják a templomokat!” „Megerőszakolják a nőket!” – mondogatták egymásnak.

December közepén már egészen közélről lehetett hallani az ágyúk zaját. Huszonharmadikán este elcsendesedtek a lövések. Pirkadatkor, karácsony reggelén nyílt a pinceajtó. A benn lévők rémülten vonták magukhoz gyermekeiket. Az ajtóban ismeretlen egyenruhát viselő katona állt, géppisztollyal a kezében. Lámpájával körbe világított, és csak ennyit szólt:

- Nyemci jeszty? [Vannak németek?]

Csak Zsóka tudott szlovákul, így az orosz kérdésre készségesen válaszolt:

- Nyie szú, nyie! [Nincsenek!]

- Charaso! Szpasziba! [Jól van! Köszönöm!] – hangzott a kétszavas válasz. A katona eltűnt, az ajtó nyitva maradt.

Zsóka felállt, kinézett az udvarra, majd visszafordult a bennlévők felé. Kissé kivárt, s amikor már minden szem-pár őt nézte, megszólalt:

- Minden rendben. Elment!

Élvezte a sikert.

Az egykori zsinagóga helyén emelt emlékmű

Zsupos Zoltán

A murányi várkápolna sírboltjának kifosztása

1688. augusztus 20-án, a *Szepesi Kamara* parancsára, Gömör vármegye két embere érkezett Murány várába. **Buday István** és **Czékus Máté** saját szemével győződhetett meg arról, hogy a várban lévő kápolna, valamint a sírbolt ajtaját feltörték.

Az eléjük táruló látványról a *Magyar Országos Levéltárban* őrzött dokumentumban¹ olvashatunk:

„...a [sír]boltba bemenvén, ahol fekszenek, láttunk négy, rézből való koporsókat, melyek egyike volt **Széchy Györgyé**, második **Széchy Györgynéjé**, harmadik az őnagyságuk fiáé, negyedik **Palatinus Wesselényi Ferenc** uramé őnagyságáé. Amely koporsókat láttunk, rút istentelenül, hallatlanképpen elvagdalták, föltörték, melyekben azon urak testük fekszenek, a testeknek a porát és csontjait is kikaparták, kiváltképpen az asszonyét őnagyságáét, hihető, [hogy] valami klenódiumokat kerestek a testnek pora között. Mink ott egyebet nem láttunk, hanem a testnek porát és csontját a felvert koporsókban, hanem amint az emberek mondták, hogy ami szépségek vol[ak] körülöttük, azt mind elvitték volna. Ez meglévén, onnan kijövéen fogtunk az inkvizícióhoz, amely inkvizícióból kitetszik kicsodák vitték volna el...”

A kihallgatás során kiderült, hogy 1688-ban **Delai Sándor** parancsnoksága idején, távozásuk előtt a várban állomásozó német katonák hasították fel a koporsókat, „amelyekből sok klenódiumokat, arany pereceket, drá-

gaköveket s drágakövekből álló gyűrűket, gyöngyöket, és azon kívül is sok arany és drága eszközökből álló javakat elvittek”.

Először a parancsnok két muskétását vetették tömlőbe Késmárkon, mert gyanúsak lettek az általuk eladni kínált ékszerek miatt. Delai azonban oda sietett, kiszabadította őket, de csak egymaga tért vissza a várba. Hogy katonáival mi történt, nem tudták biztosan, akadt olyan, aki szerint egy másik várban tűntek fel. A Murányban kenyeret sütő **Tóbiás Jakab**nak a parancsnok annyit mondott: „...immár a két muskatérosnak többé kenyeret ne süss, mert azok én tőlem elszőktek, nem kell azoknak több kenyeret adni”.

Ezek után két késmárki lakos, **Gandel Miklós** és a késmárki orgonista, akik nyilván vettek a felkínált kincsekből, és újabbakat is szerettek volna, Murány várában keresték fel Delai urat „*hihető, hogy afféle drága eszközöknek vásárlására*”. Nekik „*kommendáns úr nagy titkos leveleket küldözött Késmárkra Miko nevű postásától...*, megparancsolván fejére, életére, hogy mentében soha néminemű embernek kezébe ne adja, hanem késmárki **Gandel Miklós** és orgonista uraknak, hasonlóképpen jöttében a választ senkinek ne adja, hanem *kommendáns uramnak*”.

Feltűnt az is, hogy Szent Iván nap tájban a Murány várában élő **Feltbavelné** nyakában gyöngysort láttak. A 15 éves **Takács Maruska**, Delai úr szolgálója így beszélt

Murány a XVII. században (Acsády 1885. függelékében)

erről: „...egykor a konyhára jött, nyolc szál gyöngysort függesztett a nyakára, úgy dicsekedett a kommandánsnak véle, de mások előtt be fedte a nyakát kendővel, hogy senki ne lássa. Tudja azt is, hogy ennek előtte néki olyan nem volt.”

Később **Spurger János**, Murányalja vámosa fogott gyanút, akit azzal bíztak meg, hogy a távozó Delai Sándort és katonáit fuvarozó szekereket visszavigye majd Murányaljára. A Tiszolcon éjszakázó, a zsákmánytól – és valószínűleg némi italtól is – megrészegült katonák Spurger elbeszélése szerint óvatlanok voltak: „...a muskétások hozták elő, Murány várában ki micsodát lopott, nevetgélve egymás között: némely mondta, hogy egy késnél egyebet nem lopott, némely mondta, ő bizony eleget lopott. Ezek meg lévén kérde[zett] Delai úr engemet: mi hír most Murány várában? Én arra mondtam, hogy nem hallottam semmit, arra mondta: No ha vissza mégy, hallasz olyan hírt, hogy soha nem esett Murány várában olyan.”

Milyen volt ekkor az ország egyik legfestőibb pontján, a vadregényes vidéket uraló Murány vára?² Hogyan nézett ki a kápolna? Részletes leírást nem ismerünk róla. Azt tudjuk, hogy Széchy György volt az, aki úgy építtette át a vár belső részét, hogy az a főúri család udvartartásának méltó székhelye legyen: „Kiterjeszté erődítményei övét, s azon belül díszes palotákat, a helyőrség, cselédség számára sokféle épületet emeltetett. Egész kis város fejlődött a hegytetőn, melynek fallal bekerített területe, a romokból következtetve, mintegy hat holdnyi lehetett, csinos kápolnával, több nagy úrilakkal, sokféle raktárral, lőporházzal, börtönökkel, szép kerttel, szóval mindennel ellátva, ami egy főúri udvartartás alkatelemét teszi.”³

Murány várát egy korabeli alkotáson is megismerhetjük.⁴ A Széchy házaspár protestáns volt, az ág. evangélikus egyház híve. Őszinte vallásosságuk az egyház

Pázmány Péter Széchy Mária költségén kiadott imakönyvében megjelent rézmetszet után készült rajz, amely Acsády szerint talán Wesselényit és nejét a murányi kápolnában végzett ájzatosság közben mutatja. (Acsády 1885. 193.)

támogatásában, gyermekeik nevelésében folyamatosan megnyilvánult. Természetes tehát azt feltételezni, hogy a kápolnát is méltó módon rendben tartották.

Wesselényi Ferenc érkezésével a vallás terén változás következett be, hiszen ő és gyermekei katolikusok voltak, s hamarosan új felesége, **Széchy Mária** is áttért férje hitére. Közismert volt azonban vallási türelmük, nem erőszakolták saját vallásukat sem jobbagyaikra, sem az udvartartásukban alkalmazott más hitű férfiakra és nőkre. Wesselényit nem csupán az ország legfőbb papja, **Lippay György** esztergomi érsek tüntette ki barátságával, s nem csak ő időzött alkalmanként hosszasan Murányban, hanem **Pálffy Tamás** és **Szelepcsényi György** püspökök is.⁵ Felesége hasonlóképpen kedvelte az egyházi embereket, szeretett prédikációkat hallgatni, gyakran járt templomba. „A murányi kápolnát a katolikus egyház

A Széchy-címert (Acsády 1885. 6.)

Széchy György sírköve (Acsády 1885. 9.)

Wesselényi Ferenc

Wesselényi Ádám (Acsády 1885. 165.)

*kívánta fénnel rendezte be, ellátta mindennel még akkor is, midőn számtalan anyagi bajjal küszködve a költségek fedezése már nehezebbé eshetett.*⁶

Széchy Mária saját költségén több könyvet is megjelentetett, így **Pázmány Péter** imádságos könyvét is. A külön ehhez a kiadáshoz készült metszetek közül egyről **Acsády Ignác** azt feltételezte, hogy „a murányi kápolnát tünteti föl, amint benne Wesselényi és neje, Mária végezük ájtatosságukat”.⁷ Annyi bizonyos, hogy nem akármilyen kápolna lehetett az, amely az ország nádorának várát díszítette, s ahol időnként a legjelentősebb egyházi méltóságok is megfordultak.

Kik nyugodtak a murányi vár kápolnájának sírboltjában?

Az ország egyik leggazdagabb főura, az 1625. augusztus 31-én, 48 éves korában, merényletben elhunyt Széchy György – aki 1617-től birtokolta a várat – koporsóját 1625. december 14-én helyezték örök nyugalomra.⁸ Méltóság szerint báró, aranysarkantyús vitéz, királyi tanácsos, királyi főkomornok mester volt.⁹ Legidősebb leánya, Széchy Mária első házassága kapcsán, annak kelengyéjével kapcsolatban is kiemelték gazdagságát: „Mária számára az arany-ezüst műveket már atyja állíthatta össze dúsgazdag tárházából, melybe **Bocskay István** fejedelem kincseinek és nagy értékű műtárgyainak jó része került. Későbbi pöreiben Mária ismételve említ némely, ritka művészettel készült tárgyakat, sőt említ egy ósrégi pajzsot, mely a hagyomány szerint **Attiláé**, az első magyar királyé volt.”¹⁰ Özvegye a hasonló rangúakhoz hasonló, e korban szokásos nagyszabású halotti szertartás keretében búcsúztatta el. A kápolna sírboltjának felújítása és a díszes ónkoporsó elkészítése¹¹ sok időbe került, ezért telt el három és fél hónap a tragikus esemény és a temetés között.

Széchy György felesége, **Homonnay Drugeth Mária** 1643. május 28-án fejezte be életét. Róla feljegyezték, hogy pénzügyeit mindig rendben tartotta, gazdasága mindig felesleget eredményezett.¹² Széchy György halála után a már említett, hihetetlen gazdag örökség birtokában nyilvánvalóan sok értékes ékszerrel és egyéb kincssel rendelkezett. Férjéhez hasonlóan, ő is ónkoporsóban alussza örök álmát.

Széchy Györgynek és feleségének az együtt töltött 17 év alatt kilenc gyermekük született, négy fiú és öt leány. A fiúk fiatal korukban meghaltak, míg a leányok mind megérték a nagyobb kort.¹³ Mivel 1617-től laktak Murányban, a gyermekek közül többen máshol, esetleg korábbi lakhelyükön, Balogon nyugszanak. A későbbiekben meghaltakat azonban már valószínűleg Murány várában temették el. Ez történhetett **Magdolna** nevű leányukkal is, akit a várkapun kívül 1621 júniusában leánytestvérei és apja közelében csapott agyon egy villám.¹⁴

A Széchy családból azonban már korábban is temettek ide rokont, mégpedig az 1618. február 9-én, idős korában elhunyt **Széchy (III.) Tamást**, aki aranysarkantyús vitéz, Gömör vármegye főispánja, királyi főudvarmester, felső-magyarországi főkapitány volt. **Nagy Iván** azt írja róla, hogy „eltemettetett ón-koporsóban Murányvár kápolnájában, hol a fölirat tán még most is olvasható.”¹⁵

Széchy György és Homonnay Drugeth Mária legidősebb leánya volt az a később Murányi Vénusznak nevezett Széchy Mária, akinek segítségével Wesselényi Ferenc 1644-ben bevette Murány várát.¹⁶ Wesselényi füleki, majd több alkalommal felső-magyarországi főkapitány volt. 1655-től haláláig a legjelentősebb magyar rendi főméltóságot, a nádori tisztséget töltötte be. 1662-ben az *Aranygyapjas Rend* tagja lett. A vassvári béke után csalódott a bécsi

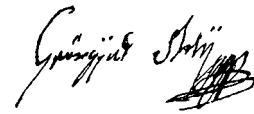

udvar törekvéseiben, és a törökök szövetségében próbált **Nádasdy Ferenc**cel, **Zrínyi Péter**rel, **Frangepán Ferenc**cel és **Bónis Ferenc**cel kiutat keresni. Az összeküvés azonban hamar lelepleződött, mert résztvevői egymást jelentették fel Bécsben. Wesselényi azonban ezt már nem érte meg. 62 éves korában, 1667 márciusának végén elhunyt, és április 21-én végakarata szerint, az országos gyászpompa kizárásával, szűk körben búcsúztatták el. Acsády Ignác így írt erről: „*Azt akarta, hogy a murányi kápolnában temessék el olyan ruhában, minőt a ferencrendi barátok viselnek, s hogy a szertartás minden nagyobb gyászpompa nélkül menjen végbe.*”¹⁷

Míg az eddig ismertett személyek koporsójáról – Széchy Magdolnáét kivéve – **Dugonics** beszámolt, a következőről valamiért nem tett említést. Azonban Nagy Iván említi **Hevenes Gábor** munkájára hivatkozva, hogy „*Wesselényi Ferenc nádor Murányba temettetett rézkoporsóba, ugyan oda fia, Ádám is kőkoporsóba.*”¹⁸ Wesselényi Ferenc első házasságából, **Bosnyák Zsófiától**¹⁹ két fia született: **Ádám** és **László**. Az anya 1644. április 28-án bekövetkezett halálát követően az apa néhány hónap múlva, a Murányi vár bevételét követően – mivel a gyászév akkor még nem volt általános –, 1644. augusztus 7-én vette feleségül Széchy Máriát.²⁰ Ettől kezdve apjukkal és annak második feleségével együtt a fiúk is Murány várában éltek, ahol a Murányi Vénusz olyan gondoskodással nevelte őket, mintha saját gyermekei lennének. Az apát és két fiát a király 1646. április 23-án grófi rangra emelte.²¹ Wesselényi Ádám, aki Füle kapitánya lett, 1654-ben nősült meg: Széchy Mária rokonát, az elhunyt Homonnay János országbíró leányát, Borbálát vette el, ám a házasságkötése után nem sokkal, 1656 januárjában hirtelen meghalt.²² Édesapja jolsvai kastélyukból intézte a temetéssel kapcsolatos teendőket. A végtisztességet az ország nádora a korabeli főúri gyászszertartásoknak megfelelően biztosította elsőszülött fiának.²³

A kamukából²⁴ készült, aranyozott fekete rojtokkal díszített, családi címerrel ékesített temetési zászlót, a címereket és az epitáfiumot²⁵ a kassai képmű (festő) **Spie-lenberger Jánostól** és **Tenfel János** képfaragótól (szobrásztól) rendelte meg.²⁶ A száz darab, atlaszra²⁷ festett címer és a kétszáz darab, regális-papírra²⁸ festett aranyozott címer, további négyszáz egyszerű címer festése, az epitáfium faragása és kifestése, valamint a már említett zászló elkészítése hosszabb időt vett igénybe, ezért a január 14-én megkötött szerződésben március 12-ét jelölték meg határidőnek.²⁹ A temetés előkészítése, a kőkoporsó kifaragása szintén időigényes volt, így tavasz lehetett, amikor a fiatalon eltávozott ifjút kőkoporsóban a murányi vár kápolnájának sírboltjában végső nyugalomra helyezték.³⁰ A korabeli gyászszertartások alkalmával, hasonló társadalmi helyzetű, katonáskodó személy esetében – annak vallásától függetlenül – szokás volt az elhunyt emlékéét őrző, vélt üdvözülését hirdető faragott epitáfiumcímert a templom falára, az általa használt sisak, sarkantyú, pallos, bot és páncél közé függeszteni.³¹ Noha egykorú feljegyzések nem tanúskodnak róla, de

joggal feltételezhetjük, hogy a magas posztokat betöltő Széchy Tamás, a kiváló katonaként ismert Széchy György, továbbá a füleki vár kapitányaként elhunyt Wesselényi Ádám esetében hasonlóképpen jártak el.

Széchy György aláírása

Széchy Mária aláírása

Áttekintve az eddigieket megállapítható, hogy a várkápolna sírboltjában az ország leggazdagabb emberei és azok gyermekei nyugodtak.³²

A Széchyekhez és a Wesselényiekhez hasonló anyagi helyzetű, valamint magas politikai tisztséget betöltő személyeket ebben a korban általában a hozzájuk kötődő legszebb viseletben, ékszerekkel és díszfegyverekkel temették el, ezt feltételezhetjük a Széchyek és valószínűleg Wesselényi Ádám esetében is. Wesselényi Ferenc koporsójában azonban nem sok, számukra értékes tárgyat találhattak a sírablók.³³

A sírbolt kifosztásának híre futótűzként terjedhetett a környéken, minden jobb érzésű embert megbotránkoz-tathatott. És vajon mit érezhetett **Gyöngyössi István**, aki 1663 őszétől Wesselényi Ferenc nádor titkára volt, majd ura halála után Széchy Máriát szolgálta? Hiszen ő történetünk idején még élt, róla – éppen erről az évről – Dugonics így ír: „*1688-dik esztendőben, 3-dik Martiusban, Gyöngyösi István (életének hatvan-nyolczadikában) Föl-Ispányi hivatallyában meg-erössítették, noha éppen le-akara rólla mondani. Az-után-is (a' Széknek meg-újításakor 15-dik Novemberben) kérését ismét meg-újította, hivatallyát, a' pecséttel egygyütt, le-tette, a' választó szobából-is ki-lépett. De a' Rendeknek hatalmas kérésekre, Tisztségét ismét fel-vállalta.*”³⁴ Nyilván nagyon megviselték a murányi várban történekről szóló hírek, így életkora mellett talán az ismertett esemény is hozzájárult ahhoz, hogy le akart mondani hivataláról.

Gyöngyössi István aláírása

Egy évszázaddal a fentiekben leírt események után szomorúan, sok keserőséggel írja Dugonics: „*Ezen Murány vára, melly ennek előtte olly híres és szinte meg-győzhetetlen erősség vala, mái napon, mivel maga dögére hagyattatott, és omladékjai fel-nem-gyámolítatnak, sokat elvesztett előbbeni méltóságából. A' Paloták, mellyekkel hajdan kevélykedett, szégyelve, és mint-egy erőltetve mutogatják régi ékességjeiket.*”³⁵

A napjainkban is romos állapotban lévő vár, a területén lévő épületek szakszerű régészeti feltárása sok, ma még nem ismert, érdekes részletre világíthat majd rá.³⁶

DOKUMENTUMOK³⁷

1.

1656. január 24. Jolsva

Wesselényi Ferenc nádor megállapodása a kassai Spilenberger Sámuellel³⁸ és Tenfel Jánossal a fia, Wesselényi Adám temetéséhez szükséges bizonyos kellékekről (MOL E 199 V. 1. t. 7.)

Anno Domini 1656. die 24 Mensis January.

Szegottunk megh³⁹ Spilenber Janos Cassay⁴⁰ Képp Iro⁴¹, és Tenfel Janos ugian Cassay Képp Faragho⁴² Uraimekkal Fiunknak Groff Wesseleny Adamnak temetésére valo bizonyos szukséghe dolgokért, ugy az mint következik rend szerint.

Legh elsőbenis Zaszlora válo⁴³ huszon ket singh⁴⁴ Kamukara, mindeniket computalvan⁴⁵ per flos Hungles 4⁴⁶; Igértünk mindenestül flos 88⁴⁷.

Az Czimé[re]kre szaz singh Atlaczra, mindeniket per Talleros 3. computalvan, Igértünk Talleros No. 300.

Qui faciunt flos Hungles. 540.⁴⁸

Az Aranyas fekete roitokra az Zaszlora igértünk mindenestül florenos Hungles 100.

Summa facit florenos Hungaricales 728.⁴⁹

Az megh irt Képpronak szaz Attlacz Czimerek irásátul⁵⁰ igértünk flos Hungles. 300.

Az Zaszlo irasatul igertunk flos Hungles. 100.

Az Regalis papiroson válo két szaz aranyas Czimerek irásátul edgyutt papyrosaval igértünk flos 180.

Az négy szasz Köz Czimerekért⁵¹ mindenestül flos Hungles. 100

Az Epitaphium irasatul flos Hungles 80.

Totius laboris Summa facit flos Hungles 760.⁵²

Az felől megh emlitet Képp Faragonak penigh az Epitaphiu(m) csinálásatul igértünk Tall 20 idest flos 36.

Melly felől megh irt minden munkakat p(ro) Festo Sancti Gregory Papa, ugi mint pro 12 Mensis affutur[i] Marty⁵³ mind éppen⁵⁴ és fogiatkozás nélkül tisztességessen az felől megh irt Képp iro, és Képp faragho V. obligáltak magokat⁵⁵.

Hogy az dologhban azért fogiatkozás ne legye[n], az megh irt Képp Ironak, ígéretunk szerint az Zaszlora valo Kamukara, és ahoz tartozando Roytokra, annak felette Czimerekre valo szasz singh Fejér Atlaczra ugian most mindgyárt Aranyul megh adtuk, Ugy mint florenos Hungaricales. 728.

Minthogy penigh azon megh irt Kepp Ironak munkaja mindenestül tézen flos 760, Aureos vero 211⁵⁶.

Abban az munkaban attunk mindgyart Aureos 106.

Restal⁵⁷ még[h] Aur[eos], 105.

Mellyeket attunk Hottmar Janos Déak Szolgánk, és Jolsvaiak Kezében pro conservatione⁵⁸ mind addigh, az még[h] azon munka véghben megyen.

Az Képp faragonak penigh, felül megh irt Epitaphiumnak csinálásatul ígéretunk szerint válo husz Tallérban attunk; Talleros No. 12.

Restal még[h] Talleri No. 8.

Az mellyeket hasonloképpen Janos Déak Szolgánk, és Jolsvaiak Kezénél valamégh azon munkat elvégezi, hatuk⁵⁹. Actum in Castello Nro Jolsva dje An[n]o ut Supra⁶⁰.

2.

1688. augusztus 20. Murány

Buday István és Czékus Máté elismerő nyilatkozata a Szepesi Kamara kérésére Murány várában végzett kihallgatásról (MOL E 199 VII/1. t.)

Anno 1688 Die 20 Mensis Augusti. En Buday Istvan Nemes Gómör Varmegyének edgyik Vicinarius⁶¹ Szolgabiraja, ugyan ezen már megh emletett Nemes Varmegyének mellyetem⁶² lévo Jur Assoraval⁶³ Nemes Csecus Matthé Urammal egyut, az Nemes Gómör Varmegyének exmissiojabul⁶⁴, jöttem fel ide Nemes Gómör Varmegyében lévő eő Fölssege Murany Varaba, az Nemes Szepessi Kamora⁶⁵ parancsolattara ad Oculatam Revisionem⁶⁶, és recognoscallyuk⁶⁷ per Praesentes⁶⁸ hogy az midőn föl érkeztünk ide Murany Varaba, ottan mindgyart Muranyi Tiszt Uraimék ugy mint Varnaj György és Morscovicz Janos Uramegh vittek ezen Murany Várában lévo Templomba, a mellyet latuk hogy az ajtajat valami formaba föl törték, amit az Templomban meghis [olvashatatlan szó], az holis Nehai Nadcsagos⁶⁹ Szeczi Gyorgy, és Nehaj Palatinus⁷⁰ Veseleny Ferencz Urak eő Nag[ység]ok Temető Bótyok⁷¹ vagyon, a' Bodba⁷² az mint kelyet⁷³ menni latuk hogy annak az ajtajat elsőben föl törték a' Bodban bé menven az holl fekusznak latunk negy részbul⁷⁴ valo Koporsokat mellyiknek edgyikke volt Szecsy Györgyé, masodik Széce Györgynéi, harmadik az eo Nag[ység]ok fiaei, njegyedik Palatinus Vesseleny Ferencz Uramé eő Nag[ység]aj⁷⁵, a' mely Koporsokat lattuk rüt istentellenul halhatatlanképpen⁷⁶ el vagdaltak föl törték, mellyekben azon Urak Töstök fekusznak, a' Testeknek a' porát és csontyaitis ki kapartak kévaltkeppen⁷⁷ az Aszonyiét eő Nag[ység]aét, hihető valami Clenodiomokat⁷⁸ kerestek az töstnek pora között, mink od⁷⁹ egyebet nem lattunk, hanem az töstnek porat és Csontyat az föl-vert Koporsokban, hanem az mint az emberek montak hogy az mi szépek⁸⁰ volt körüllyőtek az mind el vitték volna. Ezek meg levén onnan, ki jőven foghtunk az Inqvisitiohosz⁸¹, a' mely Inqvisitiobul ki teczik kicsodak vitték volna el, azon Koporsokba valo szepsegeket, mely dolgok hogy igy vóltak fide mediante recognoscallyuk⁸², az mely Recognitionkot⁸³ magunk Kezunk irassával és Pecsitünkkel megh erőssévtén ki is attunk. Actum in Arce Murany Anno loco, die qvibus supram⁸⁴

Stephanus Buday Judlium Co[mi]t[us] Gömöriensis⁸⁵

Mattheus Czékus jurassor Co[mi]t[us] Gömöri[en]sis⁸⁶

3.

1688. augusztus 20. Murány

A Buday István és Czékus Máté által a Szepesi Kamara kérésére Murány várában végzett kihallgatás. (MOL E 199 VII/1. t.)

Anno 1688 Die 20. Mensis Augusti En Budaj Istvan Nemes Gómór Varmegyének edgyik Szolgabiraja, ugyan ezen már megh emlétet Nemes Varmegyének mellettem lévő Jur Assorával Nemes Czekus Mathe Urammal együt az Nemes Gómór Varmegyének exmissiójából jöttem ki ide Nemes Gómór Varmegyében lévő eő Fölsege Murany Varaba az Nemes Sepessi Kamora requisitiójára⁸⁷ néménemő Judicialis⁸⁸ Inqvisitioknak per aqvisara⁸⁹, az mint ez ide aláb előnkben addatott De eo utrumbúl ki teczik:

De eo Utrum⁹⁰

Tugyaé a' Tanu nilvan⁹¹ bizonyossan hogy ez az 1688 Esztendőben Delaj Calogander Commendans⁹² Ur ideiben az eő K[e]g[ye]lme⁹³ Nemethi⁹⁴ a' Murany Varaban lévő Templomot fel törték és azon Templomban a' régi meghholt Urak és Nag[yság]ok Temetessét és Koporsojat fel hantak ugy mint Nehaj Tekintetes és Nag[yság]os Szecsi Gyorgy Ur eő Naga Koporsojat, hasonló képen az Aszonyétis Homonaj Mariaét eo Nag[yság]aét, és Nehaj Meltossagos es Nagycsagos Palatinus Vesseleni Ferencz Ur eő Nag[yság]a Koporsojat azon kivülis Meltossagos Urak és Urfiak Koporsojat, az mely[e]kbül sok Klenodiomokat arany Perczeket, Draga Kőveket s draga Kovekbul alo győröket⁹⁵, gyongyokat⁹⁶, és azonkévülis⁹⁷ sok Arany és draga őszkőzekből alo⁹⁸ jokat⁹⁹ el vittek.

Tugyaé vagy hallottaé a' Tanu hogy két Muskatélosat¹⁰⁰ Delaj Sandor Ur[a]m[na]k megharestaltak volt¹⁰¹ Késmarkon¹⁰² az kik mentek volt a'féle Clenodiomoknak el adására, és azt megh halvan Muranyi Commendans Delaj Ur maga ment azoknak ki szabaditasara, és ki szabadítvan, nem hoszta bé az Varban az Muskatelososokot, he nem csak el itatta¹⁰³ valahova az utban.

Tugyaé a Tannu és hallottaé akkori Murany Varaban lévő Feltvabelnél Szent Ivan nap tajban arany perczeket nyakba valo gyöngyeket, és egyeb egyed más jokat lattak annak előtte penigh a' félét soha sem latak nala.

Tugyaé a' Tanu és hallottaé hogy Kesmarki lakosok ugy mint Gandel Miklos és Kismarki Organista jartak Murany Varaban a' Commendanshoz, hiheto hogy a'féle draga őszkő[ző]knek vasarlassara.

Tugyaé vagy hallottaé a Tannu hogy Commendas Ur nagy Titkos Leveleket küldezet Késmarkra Miko névű Postajatul¹⁰⁴, Gandel Miklos és Kismarki Organista Uramiknak, megh parancsolvan fejre életére¹⁰⁵, hogy mentében soha néménemő¹⁰⁶ Embernek kezeben ne agya, hanem Kesmarki Gandel Miklos és Organista Ur[a]k[na]k¹⁰⁷ hasonlóképpen jöttében az valaszt senkinek ne agya hanem Commendas Uram[na]k.

Tugyaé a' Tanu es hallotae midon már megh irt Commendas Ur ki ment Murany Varabul nemes Kishont Varmegyében Tiszocz¹⁰⁸ névű Varrosban megh hálván Spurger Janos nevé Commisariust¹⁰⁹ kérde Mihér¹¹⁰ Murany Varaba? monda Spurger nincsen semmi her¹¹¹, arra monda Commendans, no ha vissza mégy halasz olyan hért hogy soha sem volt Murany Varaba olyan hér.

Primus Testis¹¹² Spurger Janos Nobis Persona¹¹³ eő Fölssége Muranyallyaj Vamossa¹¹⁴ annor circiter¹¹⁵ 30.

Juratus examinatus fassus est¹¹⁶: [...] egyebet nem tud, hanem tugya hogy föl verték a' Murany varaba lévő Templomot. [...] Tugya aszt midon Delaj Sandor Uram Murany Varabul ki ment, engem kültek¹¹⁷ Muranyi Tetz Uraimik¹¹⁸ az szekereknek vissza hozzasara, azomban Nemes Kishont Varmegyében Tiszocz nevo varoson esset hálásom, az Nemetekis od haltak¹¹⁹, az estve lostan az Muscatelososok hosztak elől¹²⁰ Murany Varaba ki micsodat lopot¹²¹ nevetkeztén¹²² egy mas között: némel¹²³ monta hogy egy Kesnél egyebet nem lopot, némel monta eő bizon eleget lopot. Ezek meg lévén kérde Delaj Ur engemet miher most Murany Varaba? én ara montam hogy nem hallottam semmit, arra monda, no ha vissza mégy hallasz olyan hért hogy soha nem eset Murany Varaban olyan.

Secundus Testis¹²⁴ Lestak Mattyas eő Fölssége Muranyi Jozsagnak Ispanya¹²⁵ annorum 33. Juratus examin Fassus, ad primum¹²⁶ Tugyanélvan bizonyossan az Murany Varaban lévő Templomot, s Templomban lévő Deeoutrumban fel tőt¹²⁷ Méltosagos Urak eő Nacsagok Temeteseiket od lévő¹²⁸ Koporsokat föl törték lalais¹²⁹ Szemivel, mert bé ment azon Botba az Koporsokot föl törve lata, asztis lata hogy azon Holt Testekrul valo Clenodiumokat el vitték rolok, az rész Koporsokot bé vagvan¹³⁰, semmi rajtok nem marad: Ad Secundum¹³¹ hallotta Czajbert Ura[m]tul másoktul is hogy az Deeoutrum szerint cselekedet volna Delaj Ur Kesmarkon, megh szabadétván¹³² azon ket Muskatélost és az utban el ittatta valahova, ad Tertium nihil¹³³ Ad qvartum¹³⁴ lata szemeivel hogy az megh nevezet Handel Miklos és Késmarki Organista ötöd napik voltak Murany Varaba Commendans Ur[na], de mit tractaltak¹³⁵ nem tugya. Ad qvintum¹³⁶ egyebet nem tud, hanem hogy Miko nevé Posta járt Kesmarkra Delaj Ur Levelével, de micsoda Leveleket, s kinek vitte aszt nem tugya. Ad Septum nihil¹³⁷ mivel ott sem volt.

Tertius Testis¹³⁸ Hoster Adam eő Fölssége Murany Varaban Czajberttya¹³⁹, Annor circiter 37. az melly hittel eő Fölsséghez kötölyőt¹⁴⁰ ... valya: ad Primum tugya nelvan bizonyossan, hogy az mint az Deutruban¹⁴¹ vagyon téve, az szerint a Delaj Sandor Commendans idejben Murany Varaban Templomot föl törték, az eő K[e]g[ye]lme Németej, és abban valo Meltossagos Nehaj megh holt Urak eő Nag[yság]ok Koporsojat föl vagtak a' benne valo Clenodiumokat arany lanczot egy mast az mint az Deutruban fel téve van el vittek de menni¹⁴² szamu lehet nem tudhattya: Ad Secundum tugya hogy ket Muskatelosa, ugy mint Kitinger és Essempacher nevé egy Kapralal¹⁴³ Kesmarkra mentek azon joknak el adására, de a Kapral csak Kesmarkon tutta megh micsoda jaradban¹⁴⁴ legyenek a' Muskatelososok, azomban Késmarkon hogy megh tuttak hogy áffele jokat arrullyonak¹⁴⁵, ketelykedden benne hogy igaz marhajok¹⁴⁶ legyen, olyan here¹⁴⁷ volt hogy megh foghtak volna eőket, hanem Kismarkrul jút osztan ide egy ember azon a' Kapralynak a' Sogora olyan hert hozot, hogy azon két Nemet egy Késmarki Embert altal öttek¹⁴⁸, azért foghtak megh volna eőket, Delaj Uram osztan olyan szint tőt föl maganak¹⁴⁹, hogy azoknak ki szabaditassara megyen Késmarkra, az mint hogy elis

ment volt, de már azokat a' Nemeteket Hranovniczan¹⁵⁰ tanalta elől az mint hogy ugyan onnan azon Németeket visza vévén Kesmarkra ment Delaj Uram, od mit csinált aszt nem tугya, hanem hogy meg jút¹⁵¹, ugy monta hogy el szókót ket Német túle de az utan hallottam hogy Lékava¹⁵² várában volt az a' ket Német, és így hihető hogy maga ittatta el¹⁵³. Ad Tertium, szintén maga nem lata hanem hallotta akkori Commendans Ur Szolgalojatul Maruskatul hogy Főltbabelnenal voltak nyakba valo gyűngyek, és titkon hogy senki ne lassa bé fedeszte volt az nyakara¹⁵⁴, annak előte penig soha eo kőrölette olyan nem volt. Ad qvartum tугya nélvan hogy Gandel Miklos és Kismarki Organista négy vagy ött nap itt a Varban voltak Commendans Ur[ná]l, de mit vegesztek¹⁵⁵ egy más között aszt nem tугya. Ad qvintu[m] tугya hogy két Levelet küldöt Kesmarkra azon megh nevezet ket embernek, de mi véghre kulte aszt nem tугya, Ezen felől asztis vallya hogy mostani Murani Commendans Christionus Franciscus Ocsenasek Urtul halotta, hogy az Késmarki Organista itt Murany allatt mutatot egy Diamantos gyűröt¹⁵⁶, mellyet mondot hogy itt vette Muranyba az Nemetektul. [...]

Qvartus Testis¹⁵⁷ Brozman Tomas eő Főlssege Murany Varanak egyik Potantussa¹⁵⁸, annor circiter 34. juratus exam fassus. Ad primum tугya nelvan, hogy az Muranyi Templomot és abban valo Coporsot föl törtek, és abban valo Clenodiomokat el-vitték, azon két Németek, a kikket mondotak hogy a' Késmarki utban el szóktők. [...] Ad Tertium egyebet nem tугya, hanem hogy Főlbavelnél aranj pereczek voltak. [...] Ad qvintum csak hallotta, hogy aszt a' Miko nevő embert külte volna azon Kesmarki Emberekhez, de mi vegre aszt nem tугya. [...]

Qvintus Testis¹⁵⁹ Kőtóles Anna Aszony Muranyi Czajbert Hoster Uram Hitves Tarsa annorum 36. [...] ad primum ut Tertius Testis ezzel jobbittya¹⁶⁰, hogy hallotta, hogy Szepes Szombathi¹⁶¹ Rajsz nevő embertul, es Michel Martontul, hogy ket Muranyi Nemeth Késmarkon draga őszkőzőköt adott el, kérdven asztis hogy nem tугyaé hogy vétték az Nemetek a Draga őszkőzőköt. [...] Ad Tertius hallotta Commendas Szolgalojatul Maruskatul, hogy nyolcz szal győngöt főzet¹⁶² Felvabelne a nyakara, annak előte penig soha neki olyan nem volt, asztis tугya hogy egy hajdu Felessége a' Csiga¹⁶³ alatt talalt, vagy hat győngöt, a' mely meg esmérszik hogy annak előte földben volt, ugyan eő vette megh azon hajdó¹⁶⁴ felességetul, egy kevés Lencsét adván irtette¹⁶⁵, aszt osztan mutatta a' Commendas Ur Szolgalojanak Maruscanak, ugy monta a' Lean hogy a' felét főzöt a' Feltbavelné nyolcz szalat, föl kötvén a' nyakara ruhaval bé tekerte ugy ment Commendas Urhoz, ott osztan ugy mutatta Commendans Ur[na]k aszt mondván: én föl fősztem¹⁶⁶ immar, megh az Commendans Ur mellyet lako Gottfred nevő Német segitette fel főzni a' Felvabelnenak a' győngöt.

Sextus Testis¹⁶⁷ Nehaj Michel Timner Relictaja¹⁶⁸ Juditha aszony annor 56, jurata examinata fassa, eszekben a' Punctumokban¹⁶⁹ egyebet nem tud, ha nem azon Julius nevő Capraly Szolgalojatul Annicska nevőtől, az ki mostis Kesmarkon azony Julius Kapral Felyessege¹⁷⁰ Annyanal

lakik, hallotta hozzam jövén monda: Úr I[ste]n mely sok szep jokkal vittek Késmarkra ezen felől megh nevezet két Német, az kit montak hogy el szókót, én akkora aszt csak abba hattam¹⁷¹, ha nem maszoris¹⁷² jót az a Leanka¹⁷³ hozzam, hozzodék elől micsoda jok lehetnek azok, az kikket el vittek azon nemetek, monda: Arany lanczokat, draga kovekkel rakot győrökket és egyet masokat.

Septimus Testis¹⁷⁴ Nehai Jakucs Janos Leanya, Takacs Maruska akkor [...] felől megh irt Commendas eő Kglme Szolgaloja, annorum circiter 15. [...] tугya hogy föl tortek az Templomot és a' Koporsokat, de kicsoda nilvan nem tугya hanem csak hallotta hogy onnan az megh holt Testekrül hóلمي szépséget el vittek, ad Secundum tугya hogy két Német Kesmarkra ment egy Kapralal, de miért nem tугya, hanem csak hallotta hogy el szóktők azon nemetek. Ad Tertium tугya Szemivelis lata hogy az Főlbavel Felessege egykor az konhara¹⁷⁵ jót nyolcz szal gyungysort¹⁷⁶ főgesztette a' nyakara ugy gyiczekedet¹⁷⁷ az Commendansnak véle de masok előt be fette a' nyakat Kendővel hogy senki ne lassa, tугya asztis hogy ennek előte néki olyan nem volt.

Octavus Testis¹⁷⁸: Mrasz Janos eő Főlssege Murany Kúcsara¹⁷⁹ annor cir 32. Jur exam fassur¹⁸⁰, Ad primum tугya nélvan bizonyossan hogy az Murany Varaban valo Templomot fell turték, haszonlatos keppén az nehaj megh holt Urak eő nacsagok Koporsojat fel vagtak, megh a Testeketis ki lenparvan a' Koporsobul, ugy kőröstek¹⁸¹ az benne valo szepsseget, az mit penig talaltak az mint el vettek. Ad Tertium csak hallotta hogy ugy volt mint a Deutumba van fel téve, mert akkor Cassara¹⁸² jart az nemes Kamorara. Ad qvartumis csak hallotta hogy itt voltak az Késmarki Emberek, mert itthon nem volt, nem maradhatvan a' Commendansal.

Nonus Testis¹⁸³ Kérnyak Miklos eő Felssége Murany Varahosz valo egyik Csigas Mestere¹⁸⁴ annorum circiter 40. [...] Ad primum tугya nilvan bizonyossan hogy az el ment Commendans Ur idejben törtek fel az Templomot abban valo Koporsokat Muranyban és onnit vittek el draga szepssegeket. [...] Ad Tertiu[m] vallossagos dologh hogy annak előte semmi olyan győngyöket a vagy arany pereczeket nem lattunk Felbabelnel keről¹⁸⁵, hanem annak utana hogy a' Templomot fel törték. Ad qvartum ut Tertius Testis¹⁸⁶, eszt addalvan hozza¹⁸⁷ hogy megh a' Murany Ritengh¹⁸⁸ késerte Commendans Ur a Kesmarki embereket. Ad qvintum ut in Deutro eszt addalvan hozza hogy a' Késmarki kapuban se mongyat¹⁸⁹ hogy Muranyban lakol hanem aszt mongyat, hogy Sűmeczőn¹⁹⁰ lakol, az magad szuksségedben jatsz, hogy penigh odda ért Gandel Miklosnak adta levelet eő penigh mindjart hivatta az Organistat egyöt¹⁹¹ tanacosztak, ugy attak valasztot, azokis megh hattak eő nekie¹⁹² hogy senkinek ne agyon asz Levelet, hanem egyedül csak a' Commendasnak, azomban hogy visza jót volna addigh valtozot Murany Varaba a Tész¹⁹³, mas Commendans jót Zaszlotarto Joseph Maria Kampeli ugyan azon [olvashatatlan név] Ur Regimentibul¹⁹⁴ valo, az mely Leveletet hozzot, atta az Valj Commendansnak, de Delaj Uram ki-kapta kezébül

nem engette néke olvasni, csak a' Lompiaba tőtte; Asztis tuga hogy az mikor el külte Kismarkra aszt monta neké, hogy ha ott a Murany Kapujan ki megy, csak aszt mond hogy az Szálasara megy az Tincsiczire de elsőben hozza meny, az magat Szalassara¹⁹⁵, onnan induly megh hogy neis latassek¹⁹⁶, hogy en nalam voltal, ha ot kerdezgetik, csak aszt mond hogy az Szalásra megh¹⁹⁷.

Decimus Testis¹⁹⁸ Tobias Jakab eő Főlssége Murany varaban Kenyér sőtő¹⁹⁹ annor 56. azon hitire valot az mit eő Főlssége nek eskot²⁰⁰, ezekben a puntumokban semit nem tud egyebet, hanem tuga aszt, hogy mikor két Muskatéros Kesmarkra ment volt, magais utanok ment akkori Commendans Delaj Ur, azomban utban talvan eőket vissza vitte oket Kismarkra, egykor penigh hogy megh jöt Commendans Uram hivata engemet magához monda, immar az ket muskatérosra többé kényőrot ne sus²⁰¹, mert azok en tölem el szőktők, nem kől azoknak tőb konyőret adni.

Undecimus Testis²⁰² Krishober György eő Főlssége Murany Varaban lakos Lakatossa Annor circiter 40. [...] Ad Tertium csak halotta hogy ugy volna, mint az hatodik Tanu vally; asztis hallotta Főlvelnetul, hogy talalt egy gyungot²⁰³ ollyat, hogy megh ért volna egy Tallért.

Duodecimus Testis Tobias Jakab Folessége [...] tuga hogy id Murany Varaban a Templomot, és abban valo eő Nagok Koporsojat fől torték, az Délaj Uram Nemetei, asztis hallotta hogy Késmarkon attak volna azzokat az jokat az kikket azon Koporsokbul el vittek. Ad Secundum tuga hogy volt hère hogy azon ket Muskatérost megh foghtak Kesmarkon, annak az szine allat ment Commendans Ur Késmarkra, osztan ott mit csináltak, mint szokotel²⁰⁴ az két Muskatelyos, [...] aszt nem tuga. Ad Tertium látot valami gyöngiőt a' Főlbavené nyakan de micsoda gyongy volt aszt nem tuga. [...]

Stephanus Buday Judlium Cottus Gömöriensis
Mattheus Czekus Jurassor Cottus Gömöriensis

JEGYZETEK

¹ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) E 199. A Wesselényi család levéltára VII/ 1. t. A könnyebb olvashatóság kedvéért a mai írásmódhoz igazítva idézzük itt a részleteket. Betűhíven a Dokumentumokban olvashatóak.

² A murányi vár és az uradalom 16. századi állapotát – korábban megjelent ide vonatkozó publikációi után – Sarusi Kiss Béla kötete foglalja össze. Ebben közli a várról készült 17–18. századi, eddig publikálatlan ábrázolásokat is. Sarusi Kiss 2008. 351–356. A vár 15–16. századi hadászati és egyéb építményeit áttekintve azt írja, hogy a vár reneszánsz kápolnája a várfalba épült. Az 5,2 x 5,2 méteres hajó keletre néző apszisban záródik, a fal mellett pedig egy téglából épült kriptá áll. Sarusi Kiss 2008. 159.

³ Acsády 1885. 16.

⁴ Acsády könyvének végén közli a Herceg Koburg Fülöp Szent-Antali kastélyában lévő régi festmény alapján készített Pollák-féle metszetet, amely Murány várát a XVII. században ábrázolja.

⁵ Acsády 1885. 18., 198–199.

⁶ Acsády 1885. 199–200.

⁷ Acsády 1885. 192–194, a metszet a 193. oldalon.

⁸ Acsády 1885. 23–26.

⁹ Nagy Iván 1863. 533–534

¹⁰ Acsády 31.

Dugonics András könyvében részletesen ír néhány, a sírboltban lévő koporsókról:

XX/ „Nem régen találták fel ezen várban azon négy koporsókat, melyeknek egyikébe temettetett Rima-szécsi Szécsi György 1625dik esztendőben, életének 48.dikában, ki Barco nevezetű vár alatt elveszett. Ezen koporsó önből öntetett.

A' második koporsó, mely hasonlóképpen önből öntetett: Szécsi Mária fekszik, Született Homonnai DRUGETH, az előbbinek Felesége.

A' harmadik Réz koporsóban nyugszik Veselényi Ferencz Nádor Ispány 1667-ben.

A' negyedikben, mely hasonlóképpen réz, TROPPEM György zárattatott le 1643-ban.

XXI-XXIV/ A' koporsóknak fel-írásait méltónak lenni gondoltam: hogy írásba foglaljam, örök emlékezet' okáért.

ELSŐ KOPORSÓ,

mellyben nyugszik Rima-Szécsi György önből vagon öntve.

ILLUSTRIMUS COMES GEORGIUS SZÉCHI DE RIMA-SZÉCH, SUPREMUS AC PERPETUUS COMES COMITATUS GÖMÖRIENSIS, LIBER BARO ARCIUM MURÁNY, LIPCSE, BALOG, ET FŐLSŐ-LINDVA. CUBICULARIORUM REGIORUM PER HUNGARIAM MAGISTER, EQUES AURATUS, SACRATISSIMAE CAESARIAE REGIAE MAJESTATIS CONSILIARIUS INTIMUS. OCCISUS SUB ARCE BARCO MDCXXV. DIE PRIMA MENSIS SEPTEMBRIS, VIXIT ANNOS XLVIII.

MÁSADIK KOPORSÓ,

mellyben fekszik HOMONNAI Mária azon Széchi Györgynek felesége, önből vagon öntve, azon elsőnél sokkal szebb. [Ennek szövegeit, amelyek a koporsó két oldalán és az előtte lévő táblán volt, a szöveg hossza miatt nem közöljük.]

HARMADIK KOPORSÓ

mellyben fekszik Hadadi Veselényi Ferencz, rézből vagon öntve igen szép munkával, holott czimere-is vagon. Itt a' Föl-írás ez:

ILLUSTRISSIMUS COMES FRANCISCUS VESELENYI DE HADAD, PALATINUS REGNI HUNGARIAE, QUI FORTALICUM HOCCE, A' FIDE REGIA DEFICIENS, IN OBEDIENTIAM REDEGIT, OBIT MDCXLVII. DIE VII. MENSIS MARTII.

NEGYEDIK KOPORSÓ

melly rézből vagon öntve. Ennek Föl-írása ez: HIC JACET JOANNES GEORGIUS PRINCEPS A TROPPEM. MDCXLIII

Vályi András három évvel később megjelent könyvében Murány leírásánál már Dugonics most idézett leírására hivatkozik. Vályi 1799. 641-642.

¹² Acsády 1885. 27.

¹³ Acsády 1885. 14–15.

¹⁴ Acsády 1885. 21–22.

¹⁵ Nagy Iván 1863. 533.

¹⁶ Az országos hírű eseményről írta Gyöngyösi István Mársal Társolkodó Murányi Venus című, 1664-ben Kassán kiadott művét.

¹⁷ Acsády 1885. 216–217. Wesselényi végrendeletének a temetésre vonatkozó részeit, valamint a temetéssel kapcsolatos egyéb eseményeket részletesen ismerteti Acsády 1884.

¹⁸ Nagy Iván 1865. 161., ahol az 5. jegyzetben Hevenessi: Visitationes C. Gömör című munkájának LX. kötetére hivatkozik.

¹⁹ A 35 évesen meghalt, a környékbeliek által szentként tisztelt Bosnyák Zsófia természetes úton mumifikálódott tetemét Vágtapolcán (Teplička nad Váhom), a római katolikus templomban őrizték. 2009 áprilisában egy zsolnai férfi a koporsót a templom elé hűzta, gyűlékony anyaggal leöntötte és meggyújtotta. 2009. április 1. Független Hírvégnyökség

²⁰ Széchy Mária 1671. február 13-án távozott Murány várából. Kőszegen halt meg 1679. július 18-án, ahol a jezsuiták templomában temették el. Acsády 1885. 254., 263–264.

²¹ Acsády 1885. 151.

²² Acsády 1885. 166.; Nagy Iván tévesen írja, hogy Wesselényi Ferenc fia, Ádám 1677-ben füleki kapitány volt.

²³ A 17. századi főúri gyászünnepségekről átfogó képet ad Szabó 1989.

²⁴ Damaszt szövetszerkesztű, selyemből, esetenként lenből készült szövet.

LÁSSÁTOK, FELEIM!

- ²⁵ Az „epitáfium” gyűjtőnév: „A lélek sorsával foglalkozó táblakép vagy dombormű éppúgy megkaphatta ezt az elnevezést, mint a trófeumokkal övezett, faragott halotti címer.” Szabó 1989. 92–93. Esetünkben nagy valószínűséggel a faragott halotti címeréről van szó.
- ²⁶ A főúri temetéseken használt fecskéfarkas halotti zászlókról, arany szegélyes lobogókról, a koporsók szövetburkolatainak családi címerdíszeiről, a templomok feldíszítésére készített halotti címerekről részletesen ír Szabó 1989.
- ²⁷ Atlaszkötésű szövetszerkezettel selyemből, a 17. századtól gyapjából is készített szövet.
- ²⁸ Nagy ívű, keményebb fajta finom papiros.
- ²⁹ MOL, E 199 V/ 1. t. 7.
- ³⁰ A vezekényi csatában elesett Esterházy fiúk 1652-es végtisztességének megszervezése például három hónapig tartott. „Szükség volt erre a hosszú időre, hiszen a temetési kellékek elkészítése s a rokonság összehívása a 17. században gyakran egy évig is elhúzódhatott.” Szabó 1989. 24.
- ³¹ Szabó Péter példának hozza, és fényképen is bemutatja Bakos Gábor 1666-ból származó, a csetneki evangélikus templomban ma is látható, a falra akasztott fegyverei között függő faragott halotti címerét. Szabó 1989. 93–94. Hasonlóképpen közli ennek fényképét B. Kovács István (2004. 37.), illetve Jankovics József a Gömörországban megjelent tanulmányában. Jankovics 2009. 23.
- ³² Gömör vármegye emberei a tanúvallomásokat kísérő nyilatkozatukban négy, rézből készült koporsót említenek: Széchy György, felesége és fiuk, valamint Wesselényi Ferenc koporsóját (lásd a 2. dokumentumot). Dugonics már idézett leírásában Széchy György, Széchy Györgyné, Wesselényi Ferenc és az 1643-ban elhunyt Troppen Györgyöt sorolja fel. A felsoroltakon túl említettük Széchy Tamást, Széchy Magdolnát és Wesselényi Ádámot, mint nagy valószínűséggel itt eltemetett személyeket.
- ³³ Széchy Mária 1671-es távozását követően a várban német katonaság állomásozott.
- ³⁴ Dugonics 1796. XII. Noha Dugonics Gyöngyösi főispáni hivataláról ír, valójában 1686-tól 1704 szeptemberében bekövetkezett haláláig Gömör megye alispánja volt. Borovszky é. n. (1904.) 377.
- ³⁵ Dugonics 1796. XXIV.
- ³⁶ Erre reményt adhat az a hír, mely szerint Murányváralja önkormányzata a magyar–szlovák határ menti kapcsolatok fejlesztését támogató uniós pályázatnál a vár régészeti feltárására pályázatot nyújtott be. 2009. április 29. A Magyar Távirati Iroda híre az Új Szó című pozsonyi napilap cikkére hivatkozva.
- ³⁷ A szövegeket betűhíven közöljük, bennük csupán a jelölt rövidítések kerültek feloldásra.
- ³⁸ E megállapodásban Spilenber János szerepel, de egy, a festő által aláírt másik dokumentumból kiderül, hogy Spilenberger Sámuelnek hívták. MOL E 199 V. 1. t. 7.
- ³⁹ megállapodtunk
- ⁴⁰ kassai
- ⁴¹ festő
- ⁴² szobrász
- ⁴³ való
- ⁴⁴ Régi hossz mérték, egy sing kb. 62 cm.
- ⁴⁵ számítván: összeszámolva, összegezve
- ⁴⁶ 4 magyar forintként
- ⁴⁷ 88 forintot
- ⁴⁸ Ami 540 magyar forintot tesz ki.
- ⁴⁹ Összesen 728 magyar forint.
- ⁵⁰ festéséért
- ⁵¹ négyszáz darab, aranyozás nélküli, egyszerű címerekért
- ⁵² Az összes munkadíj 760 magyar forintot tesz.
- ⁵³ Szent Gergely pápa ünnepére, úgymint következő március 12-re.
- ⁵⁴ épen
- ⁵⁵ kötelezték magukat
- ⁵⁶ 760 forintot, aranyban pedig 211-et
- ⁵⁷ hátra van
- ⁵⁸ letétbe
- ⁵⁹ hagytuk
- ⁶⁰ Készült jolsvai kastélyunkban a fenti évben és napon.
- ⁶¹ szomszédos
- ⁶² mellettem
- ⁶³ jurassor: esküdt/hites táblabíró
- ⁶⁴ bizonyításra való kibocsátás (kiküldetés)
- ⁶⁵ Szepesi Kamara
- ⁶⁶ a helyszínen ellenőriztük
- ⁶⁷ tanúsítjuk
- ⁶⁸ jelen dokumentum által
- ⁶⁹ nagyságos
- ⁷⁰ nádor
- ⁷¹ sírbolt, kriptá
- ⁷² sírboltba
- ⁷³ kellett
- ⁷⁴ rézből
- ⁷⁵ önagságáé
- ⁷⁶ hallatlanul
- ⁷⁷ kiváltképpen
- ⁷⁸ klenódium: arany- és ezüstszerző
- ⁷⁹ ott
- ⁸⁰ szépségek
- ⁸¹ tanúkihallgatáshoz
- ⁸² hit alatt elismerjük
- ⁸³ elismerő nyilatkozatunkat
- ⁸⁴ Készült Murány várában a fenti irt helyen, évben és napon.
- ⁸⁵ Gömör vármegye szolgabírája
- ⁸⁶ Gömör vármegye esküdtje
- ⁸⁷ megkeresésére, kérésére
- ⁸⁸ ítéletes, törvényes
- ⁸⁹ peragáltatására: végrehajtására, véghezvitelére
- ⁹⁰ arról hogy (a tanúvallomás kérdőpontjainak kezdete)
- ⁹¹ nyilván
- ⁹² kommandáns: parancsnok
- ⁹³ őkegyelme
- ⁹⁴ németjei (német katonái)
- ⁹⁵ gyűrűket
- ⁹⁶ gyöngyöket
- ⁹⁷ azon kívül is
- ⁹⁸ eszközökből álló
- ⁹⁹ javakat, értékes tárgyakat
- ¹⁰⁰ muskétás: kanócos puskával felszerelt katona
- ¹⁰¹ bebörtönözték
- ¹⁰² Késmárk, Kezmarok
- ¹⁰³ eltüntette
- ¹⁰⁴ nevű postásával
- ¹⁰⁵ fővesztés terhe mellett
- ¹⁰⁶ néminemű
- ¹⁰⁷ uraknak
- ¹⁰⁸ Tiszolc, Tisovec
- ¹⁰⁹ császári megbízott
- ¹¹⁰ mi hír
- ¹¹¹ hír
- ¹¹² első tanú
- ¹¹³ nemes személy
- ¹¹⁴ vámosa
- ¹¹⁵ annorum circiter: mintegy... éves
- ¹¹⁶ eskü alatt vallotta
- ¹¹⁷ küldtek
- ¹¹⁸ tisztt uramék
- ¹¹⁹ háltak, aludtak
- ¹²⁰ hozták elő
- ¹²¹ lopott
- ¹²² nevetgélve
- ¹²³ némely
- ¹²⁴ második tanú
- ¹²⁵ ispánja
- ¹²⁶ az első ponthoz (kérdéshez)
- ¹²⁷ felsorolt

¹²⁸ ott lévő
¹²⁹ látta is
¹³⁰ bevágva
¹³¹ a második ponthoz
¹³² kiszabadítva
¹³³ a harmadik ponthoz semmi
¹³⁴ a negyedik ponthoz
¹³⁵ vendégeskedésük alkalmával mit intéztek
¹³⁶ az ötödik ponthoz
¹³⁷ a hetedik ponthoz semmi
¹³⁸ harmadik tanú
¹³⁹ cajbert: tanú
¹⁴⁰ öfelségének tett esküvel
¹⁴¹ vallató kérdésben
¹⁴² mennyi
¹⁴³ káplár: valamilyen altiszti rangú katona
¹⁴⁴ járatban
¹⁴⁵ afféle értékeket áruljanak
¹⁴⁶ saját tulajdonuk
¹⁴⁷ híre
¹⁴⁸ lóttek
¹⁴⁹ úgy tett
¹⁵⁰ Szepesvéghely, Hranovnica
¹⁵¹ jött
¹⁵² Likava, Likavka
¹⁵³ tüntette el
¹⁵⁴ feltette a nyakára
¹⁵⁵ végeztek
¹⁵⁶ gyémántos gyűrűt
¹⁵⁷ negyedik tanú
¹⁵⁸ pattantyúsa
¹⁵⁹ ötödik tanú
¹⁶⁰ teszi jobbá, egészsíti ki
¹⁶¹ Szepesszombat, Spišská Sobota
¹⁶² fűzött
¹⁶³ Mivel a várba megrakott szekérrel az út meredeksége miatt nem lehetett feljutni, ezért csak a várfal aljáig szállították a szükséges dolgokat. A várfal egy vagy két pontján csigákon nyugvó hatalmas vasláncokkal húzták fel a terheket. Gyöngyösi versében is szerepel:
A mint építve van most az új bástya
A mely szomszédságát a csigáknak tartja...
A versben említett emelőgép a Hóhérbástya közelében, a vár északi részén volt. Acsády 1885. 111.
¹⁶⁴ hajdú: hatósági vagy nemesi fegyveres szolga
¹⁶⁵ érte
¹⁶⁶ felfűztem
¹⁶⁷ hatodik tanú
¹⁶⁸ özvegye
¹⁶⁹ ezekben a pontokban
¹⁷⁰ felesége
¹⁷¹ annyiban hagytam, nem foglalkoztam vele
¹⁷² máskor is
¹⁷³ leányka
¹⁷⁴ hetedik tanú
¹⁷⁵ konyhára
¹⁷⁶ nyolc szál gyöngysort
¹⁷⁷ dicsekedett
¹⁷⁸ nyolcadik tanú
¹⁷⁹ kulcsára
¹⁸⁰ eskü alatt vallja
¹⁸¹ keresték
¹⁸² Kassa, Košice
¹⁸³ kilencedik tanú
¹⁸⁴ a csiga nevű emelőszerkezetet kezelő egyik mester
¹⁸⁵ körül
¹⁸⁶ A negyedik kérdésre ugyanazt vallotta, mint a harmadik tanú
¹⁸⁷ ezt adva hozzá, ezzel egészítve ki
¹⁸⁸ Murány Réten – Murányhosszúré, Muránska Dlhá Lúka

¹⁸⁹ mondjad
¹⁹⁰ Királyhegyalja, Sumjác, Šumiac
¹⁹¹ együtt
¹⁹² meghagyták őneki
¹⁹³ tiszt
¹⁹⁴ regiment: ezred
¹⁹⁵ magad szállására
¹⁹⁶ indulj meg, hogy ne is legyen látható
¹⁹⁷ mész
¹⁹⁸ tizedik tanú
¹⁹⁹ sütő
²⁰⁰ esküdött
²⁰¹ kenyeret ne süss
²⁰² tizenegyedik tanú
²⁰³ gyöngyöt
²⁰⁴ szökött el

IRODALOM

Acsádi Ignác

1884: Gróf Wesselényi Ferencz nádor halála. In.: Századok Budapest, 483–492.

Acsádi Ignác

1885: Széchy Mária 1610–1679. Magyar Történelmi Életrajzok. A Magyar Történelmi Társulat kiadása, Budapest

Borovszky Samu (szerk.)

é. n. (1904): Magyarország vármegyéi és városai. Gömör-Kishont vármegye. Budapest

Gyöngyösi István

1664: Mársal Társolkodó Muranyi Venus. Kassa

Dugonics András

1796: Gyöngyösi Istvánnak költeményes Maradványi, Mellyeket egybeszedett, és a leg-régibb nyomtatványok és Kéz-íráások szerint hibáiból ki-mentett Dugonics András királyi oktató. Első Darab. Posonyban és Pesten

Jankovics József

2009: A csetneki mecénás, Bakos Gábor élete és végrendelete. Új adatok a csetneki templom történetéhez. Gömörország, X. évf. 2. sz., 22–28.

Nagy Iván

1863: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 10. köt. Pest

Nagy Iván

1865: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 12. köt. Pest

Sarusi Kiss Béla

2008: A természet által megerősített vár. Murány végvár és uradalma a 16. század második felében. Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából, Budapest

Szabó Péter

1989: A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány. Magvető Könyvkiadó, Budapest

Vályi András

1799: Magyar országnak leírása. II. köt. Buda

Gaál Lajos

Gömör természeti értékei 36.

A két Sztoska

A két Sztoska a Murányi-fennsík erdőségeinek nehezen hozzáférhető északi részén emelkedik a magasba. A Murány környéki hatalmas erdőségek a 13. században királyi tulajdonban voltak, és elsősorban vadászatra használták. A 14. és 15. században azonban a Murány környéki erdőségeket is elérték azok a nagyszabású irtások, amiket a vlach telepések vittek véghez. A vlach pásztorok megjelenésének első írásos említése a Felső-Garam mente területén 1326-ból származik, a 15. század második felében azonban már több ezres juh- és kecskenyájakkal rendelkeztek. A vlachok erdőirtó és pásztorkodó ténykedésükért kiváltságokat is élveztek. Nagy mennyiségű faanyagot igényeltek továbbá a bányák, hámorok és kohók, de az erdők tizedeléséhez hozzájárultak a szénégetők, zsindelykészítők, kerékgyártók is. A kitermelt faanyag pótlására senki sem gondolt, még az erdők területét sem ismerték. A 16. században ugyan születtek királyi rendelkezések az erdei legeltetés korlátozására, 1565-ben pedig a besztercebányai kamara adta ki a *Constitutio Maximiliana* nevű erdőrendjét, a gyakorlatba azonban még a Mária Terézia által 1769-ben kiadott erdőtvény rendelkezései is csak igen lassan lettek átültetve.

A Murány környéki erdők gazdálkodásában jelentős fordulat csak 1828-ban állt be, amikor **Coburg Ferdinánd** György Stájerországból behozta **Ludwig Greiner** főerdészt. Greiner nagy pontossággal határolta körül az erdőt, meghatározta a kitermelt fa mennyiségét, az erdei legeltetés mértékét, faiskolákat létesített, a kitermelt részeket pedig újraerdősítette. Elsőként dolgozta ki a murányi uradalom erdőgazdasági terveit.

A Sztoska erdészháztól nem messze 1837-ben két erdészeti vízmedencét, ún. *tajchot* is létesítettek. A medencék

vízének segítségével szállították a kitermelt faanyagot a *Hronec*-patakon keresztül Závadkára. A nagyobbik tajch jelenleg is jól kivehető, bár lassan feltöltődik és benövik a vizinövények.

A két Sztoska tulajdonképpen egy mészkőnyúlvány sziklás letörése a Murányi-fennsík északi peremén. A hegység harmadidőszaki kiemelkedésekor, mintegy 7 millió évvel ezelőtt, a *Hronec*-patak és mellékfolyása a *Dudlavka*, hátráló erózióval egyre mélyebbre vágta be magát a mészkőbe, mígnem az utóbbi kettészelte a nyúlvány peremrészét. Ily módon az 1204,4 m tengerszint feletti magasságú Kis-Sztoska teljesen elszigetelődött a fennsíktól, amelyet itt a mellette csúcsosodó Nagy-Sztoska képvisel 1296,9 m tengerszint feletti magassággal. A Nagy-Sztoska azonban nemcsak ezért fekszik magasabban, hanem a vulkános dioritből álló *Klak* (1408,7 m t. f.) közelsége miatt is. A keményebb és ellenállóbb vulkános kőzet bizonyos mértékig gátolja a fennsík környező mészköveit a lepusztulástól.

A két Sztoska, hófehér sziklás oldalával olyan, mint két gigászi szénaboglya. Elnevezésük is innen származik (stoh = boglya). Természettani szempontból különösen értékes a Nagy-Sztoska, ami nagyobb terjedelméből és tagoltságából is adódik. A nemzeti természeti rezervátummá kinyilvánított Nagy-Sztoska területe 209,55 ha, míg a Kis-Sztoskáé csupán 59,61 ha. Az előbbi nehezen hozzáférhető terjedelmes sziklafalai, néhol toronyformájú kősziklái, mélybe nyúló hasadékjai és barlangjai háborítatlan élőhelyet nyújtanak számos igen ritka növény- és állatfajnak. Mivel a sziklás lejtők erdeit a favágók is hosszú idők óta békén hagyták, lucfenyői, erdei fenyői, helyenként vörösfenyői eredeti állapotukban maradtak fenn, őserdőre emlékeztető jelleggel.

Kis-Sztoska

Nagy-Sztoska

A Nagy-Sztoska sziklagyepeinek jellegzetes növénye a magcsákó (*Dryas octopetala*), amely az idősebb negyedidőszak hideg periódusaiban élte virágkorát. Természetes tehát, hogy a Kárpátok hideg erdőitlen csúcsait, gerinceit, sziklafalait kedveli. Fehér, a nyári hónapok alatt nyíló, átlagban 4 cm átmérőjű virágának nyolc szirma van, innen származik latin elnevezése is. Szintén a magashegyi sziklagyepék díszje a Clusius encián (*Gentiana clusii*), amelynek sötét azúrkék harangszerű virága valóban felemelő látványt nyújt, de nem hiányzik a murányi boroszlán (*Daphne arbuscula*) sem.

A Nagy-Sztoska sziklás őserdeiben otthonra talált a medve, a farkas és a hiúz, amelyek általánosan elterjedt ragadozóknak számítanak a fennsík nehezebben hozzáférhető részein. Ami azonban jellegzetes a Sztoskára, az a süketfajd (*Tetrao urogallus*). Ez a hegyvidéki pulykanagyságú, félnék madár igazából násztánca idején, vagyis márciustól május végéig válik érdekessé. A kakasok ilyenkor a nőtények csalogatásával és a konkurens egyedek riogatásával vannak elfoglalva. A nász helyére azonban csak este repülnek, és rendszerint a fák ágain töltik az éjszakát. A násztánca virradatkor kerül sor, amikor különleges kopogó, kongó hangokat adnak ki. Eközben néhány másodpercre süketek maradnak. A pázásra ezután kerül sor. Mivel a rezervátum nem látogatható, csak az itt dolgozó erdészeknek vagy természetvédelmi szakembereknek van szerencséjük megfigyelni a természet e különös játékát, azt is csak kitaró virrasztás árán.

A Nagy-Sztoska szikláit számos ragadozó madár is felkeresi fészkelés céljából, a sziklák hasadécai pedig értékes, jégkorból visszamaradt rágcsálófajoknak adnak otthont. Ezért, valamint értékes növényvilága miatt érthető, hogy a Sztoskákra nem vezet turistaösvény. A Nagy-Sztoska délkeleti nyúlványának egyik sziklájában azonban mégiscsak akad egy látogatható látványosság. Ez a sziklakapu. A sárga turistajelzéssel érdemes felkapaszkodni hozzá. Ha a Klak-nyeregtől gyalogolunk a sárga jelzésű ösvényen, először egy sziklavonulathoz érünk. Ennek tetejére felkapaszkodva északnyugat felé, a szélviharok tizedelte fenyőfák között szép kilátás nyílik a Nagy-Sztoska szikláira. Érdemes itt megfigyelni a talpuk alatt levő sziklákat is, amelyek a ferde dőlésű szerkezeti törések mentén erősen tagoltak. Az egyik ilyen törésen át is nézhetünk a szikla másik oldalára, mivel a kimállás egy átjárható kis barlangocskát hozott létre. Ez persze még nem a sziklakapu. Azzal csak akkor találjuk magunkat szembe, amikor leereszkedve a sziklacsúcsról, néhány tíz métert megtéve tovább haladunk a sárga jelzésen. Hirtelen hatalmas nyílás tárul elénk. Mintegy 15 m széles és vagy 10 m magas lélegzetelállító üresség tátong a sziklafalban, amelynek fenéke meredeken lejt befelé. Lent, az üreg végén, egy kisebb nyíláson fénysugarak szűrődnek át, amelyek azt sejtetik, hogy az üreg a sziklafal túlsó oldalára vezet át. Ez már igazi sziklakapu.

Sziklakapuról akkor beszélünk, ha a sziklán átvezető üreg alja nem fekszik magasabban a környező terep szintjétől. Ha azonban az aljzat is kiemelkedik a környe-

zetből, vagyis a nyíláson „kikönyökölhetünk”, akkor sziklaablakkal állunk szemben. Ha pedig az üreg felett levő kőzet a mállás során annyira elvékonyodott, hogy csak egy keskeny hidat képez, sziklahíd alatt állunk.

Mindhárom alakzat létrejöttének oka a kőzet mállása. Ehhez természetesen megfelelően mállékony kőzet szükséges. A mállást gyakran tektonikai (szerkezeti) törések is elősegítik, vagy irányítják. Ezek mentén a kőzet meggyengült, összetöredezett, hiszen a törések rendszerint két egymáshoz viszonyítva elmozdult kőzetblokk határát képezik. Jól málló kőzet például a homokkő-konglomerátum, a vulkános kőzetek tufái stb.

Jelen esetben azonban dolomittal, helyenként dolomitos mészkővel állunk szemben. Mészkőben is keletkeznek sziklakapuk (pl. a Murány várával szemben fekvő *Poludnica* sziklavonulatában), ezek azonban a kémiai mállás, vagyis az oldódás hatására jönnek létre. A dolomitnál más a helyzet. Szemcséinek kapcsolata általában laza, a kristálykák csak rövid szakaszokon érintkeznek egymással (mint a kockacukor szemcséi), ezért málláskor könnyen széthullhatnak. Ezt még növeli a dolomit ridegsége is, ami miatt a kőzet tektonikai nyomás hatására erősen összetöredezhet. A sziklakaput is ilyen sötétszürke, gutensteini típusú dolomit alkotja, amely a Murány-fennsík peremrésein bukkan felszínre, együtt a hasonló színű és nevű mészkővel. A tetemes vastagságú mészkőtábla alsó részén helyezkednek el, vagyis aránylag nagy nyomásnak voltak kitéve.

A Sztoska sziklakapujában több törésvonalat is felfedezhetünk, amelyekből legmarkánsabban éppen azok a ferde törések nyilvánulnak meg, amelyekkel a szikla csúcsán is találkozhattunk. Elmondhatjuk tehát, hogy a Sztoska látványos sziklakapujának létrejöttét a dolomitszemcsék lazasága, a dolomit rendkívüli megterhelése és a szerkezeti törés jelenléte együttesen okozta. A ferde törés különösen a sziklakapu alsó nyílásán szembetűnő. Az aljzat meredek lejtése miatt a kimállott és lepergett törmelék az alsó nyíláson át könnyen távozott és ma is távozik az üregből. Ezért is ilyen hatalmas a sziklakapu ürege.

A két Sztoskát legkönnyebben a Závadkáról idevezető aszfaltozott erdészeti úton közelíthetnénk meg, ezt azonban a közúti forgalom elől elzárták. Gyalog vagy kerékpárral azonban a kék jelzés mentén járható, ahol több tájékoztató tábla is informálja a látogatót a térség látnivalóiról. A Sztoskák sziklacsúcsaira turistaösvény nem vezet fel. A Nagy-Sztoska délkeleti sziklás nyúlványainak látványos kőkapujához a sárga jelzéssel juthatunk el, amely Murányról indulva végigvisz bennünket a Hrdzavölgyön, majd az Alsó-Klak-nyeregben keresztezi a piros jelzésű Ércmagisztrált, ahonnan tovább haladva csakhamar rátalálunk a sziklakapura. Ha a sárga jelzéssel folytatjuk az utunkat, a két Sztoska között meghúzódo Sztoska erdészházhoz ereszkedhetünk le.

A Kis-Sztoskát és a Nagy-Sztoska sziklás oldalait 1965-ben nyilvánították védetté, állami természeti rezervátum formájában.

A Csermosnya-völgy vízrajza és népi vízgazdálkodása 5.

A vizek használata a faluban

Nyáron, aratásidőben az udvarra vízzel telt *hordót* kellett állítani, mellette *tűzi horoggal* és *csutakkal*. A törvény, a tűzoltók parancsa írta ezt elő, és az '50-es, '60-as években jártak is ellenőrizni, hogy megvan-e az oltószerszám. „*Ha tűz lenne, csak kellett lenni víznek, mer nincs mindenütt patak, meg nem győzte volna a kútból húzni a vizet.*” (D)

Ivás, főzés

A legjobbnak és legegészségesebbnek a forrásvizet tartják. Tiszta vizű ásott kútból is húztak ivásra és főzésre vizet.

Hosszúréten ivóvízért a jó vizű udvarbeli kutakhoz (pl. Dóciékhoz), az egy-két közös kúthoz, alkalomadtán a *Buzgó*hoz jártak.

Hárskúton csupán egy helyütt volt közös forráskút, a Felvégen, rögtön a falu mellett. Több család ide járt. „*Az Emódi-árok patak mellett van egy forráskútacska, ahol a házak kezdődnek. A felvégebe nincsen kút, hanem oda jártak le vízért. Nem tudtak kutat ásni. Már megszépítették maguknak: kirakták kővel, és tetőnek is egy nagy kőlapot tettek rá.*” A faluban jó ivóvizet adott Teleczkiék kútja.

Dernőn – amellet, hogy itt is több iható vizű kút volt – a legjobbnak a *Halastó* som-hegyi forrásvizét tartották és tartják. Ma is sokan járnak ide üvegekkel. „*Jártak vízért is, rocskával az emberek. Onnan hordták inni is a vizet. /Vót, hogy vót kútja, s ivóvízért a Halastóra járt?/ Biztos igaz. Mer' az igen jó víz. Ha mentünk is a mezőre, mindig vittünk edényt, amibe' a vizet vittük.*”

Kovácsiban, ahol ásott kút – talán egy-két kivételtől eltekintve nem volt –, a falu nagyobbik része a *Szögi kútjokról*, a *Felvége*, vagyis a *hustákiak* pedig a *Simko kútjokról* hordták a vizet. A Dernő felőli végen lakó néhány család egy hegyoldalban eredő forráspatak vizét fogta fel. A falunak ezen a részén kezdték el az '50-es években bevezetni a házakba a *Felső-csorgó* tartályba gyűjtött vizét, mert itt volt a leginkább szükség rá.

A lucskaiak mind forrásvizet ittak. A felvégiek a *Szabó*-és a *Szűcs-kút*, meg az egyik vasköpi jó vizét hordták. Mielőtt 1939-ben elkészült az *Etelka-kút* és vezeték, az alvégiek is kénytelenek voltak felmenni a felvégi kutakhoz, ill. a legalsó részen lakók a malom melletti *Kesely-kúthoz* vagy a *Cigán-kúthoz* járhattak le. Az *Etelka-víz* régen három, ma négy csorgóból csurog. A falu mellett, az oldalsó feltörő *Iborkás-kút* is megemlítendő még. Az utóbbiból ma az alacsony bérházakat látják el (a közséi vezetékkel ellentétben, ingyen). Amellet, hogy van már falusi vezeték, amelynek a vizét klórozzák, a forráskutakból ma is szívesen isznak.

Az említett öt faluban a patak vizét nem volt szükséges

ivásra vagy főzésre használni. Úgy mondják, csak a cigányok tették ezt. (Akkoriban a patak is tiszta volt.)

Barkán néhány látogatottabb udvarbeli kút és a *Sirgely-kút* mellett még a *Malom-forrás* szolgált ivóvízzel. Az utóbbihoz a felvégiek jártak, akik a még kicsi Csermosnya vizét is itták. „*A Malom-kútról hordtak sokan, oszt abból ittak. Mondjuk olyan 20–25 család hordta inni a vizet. Be vót véve oda egy helyre csapra, a patak szélire, oda gyött be a Malom-kútból, oszt onnan hordták. Vedrekbe', zománcos vederbe'. Meg cínes pléhvedrek is vótak, abba' is hordtak vizet.*” „*Azelőtt még abból is ittak [a patakból]! A nagymamám is sokszor mondta: Hozz csak egy kis vizet a patakról! Azt mondták, ha már száz kővön átment, már tiszta volt a víz.*” (Egy hosszúréti változat szerint csak három kellett átfolyt.)

Vízfordás. Az állatok itatása

Mosogatáshoz, mosáshoz, a házi munkákhoz és az állatok számára leggyakrabban a patakból hordták a vizet, ha az udvarban nem volt kút és a patak nem esett messze. (Persze máshonnan is lehetett, Dernőn pl. a *Kasztról*.) Mielőtt merítették, a patak felszínén a vizet *megcserpelték* – ide-oda hajtották –, hogy kitisztuljon. Ha nem volt elég mély a meder, egy kisebb edénykét is vittek magukkal megtölteni a vízfordó edényt.

Ivóvíznek, főzéshez a vizet zománcos vödörökben, piszkosabb munkákhoz pléh- és cinrocskákban, kupákban cipelték. A cinveder ugyanis nem verődött le, míg a zománcosra jobban kellett vigyázni. „*Hogy ne kelljen sokat cipekedni, mindkét kezükben vitték rocskát.*” (Úgy mondják: „*Csak a tótok vitték a vedreiket vízfordó rúdton, mert ők messzire jártak.*”)

A lábasjóságot a pataknál és a vályús kutaknál itatták.

„*A patakon ivott a marha, állat. Mikor vót öt-hat darab marha, oszt reggel is, ha itatik, lejött ide [a patakhoz], teleitta magát, oszt bement vissza. Este azonképpen.*” Kovácsiban „*bóven vót víz, magasan állt, mert fel vót fogva a gát. A marha is jobban tudott inni belőle, mert magasan vót.*” Emellet eljártak a közös forráskutakhoz is, ahogy Dernőn és Lucskán is. Barkán a kis patak medrét kimélyítették. Itatási idő alatt az asszonyok nem mostak.

A nagyobb gazdák, főképpen ha messzebb laktak a paktól, az ásott kútjuk mellé állított vályúból itatták meg reggel és este a jóságot.

Télen főként a vályúból itattak, s nyáron is meghúzta magát belőle az állat, amikor kimenőben vagy visszatérőben volt a legelőről. A favályú hossza, nagysága főleg attól függött, hány állatnak szolgált: lehetett 2–3 vagy akár 4–5 méteres is. „*Mondjuk egy négy méteres favályó, ki vót faragva, oszt, ahogy itattak, az ember azt telemérte. 10–15 rocska, 20 rocska víz belement. Mer olyan mély válók vótak, meg olyan vastag fából.*” (B)

A vályút maga a gazda is el tudta készíteni. Az erdőből

nagy, vastag fát – leggyakrabban tölgyet – hoztak szerrel, s azt az udvaron fejszével, kapoccsal kifaragták.

Ha szükséges volt, a vályút a későbbiekben időnként kipucolgatták, kefével kisúrolták. „*Ha láttuk, hogy meg van a víz benne ülve vagy állva, nagy gázsóprúval kipucoltuk, oszt öntöttünk bele rocska vizet, oszt tiszta vót. Lyuk vót az alján fúrva, fadugó beletéve, és a víz kiment belőle.*”

„*Akkor is, mindég karbantartottuk a válóba' a vizet, mer' meg vót szokva a marha, hogy ha gyütt haza, akkor ment a válónak, oszt itt. Meg reggel, ha indult ki, akkor is itt.*” (B)

A legelőre induló és a hazaérkező állat „*meghúzta magát*” a patakból is. Ha ez éppen nem esett útba, akkor valamelyik falubeli közös kútból ivott, esetleg már csak otthon kapott. „*Este, ha jöttek haza a legelőről a marhák, a patakon ittak. A disznók is. Ha a másik oldalról jöttek be a faluba, a hídról, akkor meg a válóból, az udvarokon. Előre elkészítették nekik, s az állat egyenest ment a válóra. A disznó is.*” (Hr)

S a többi állat? „*Libák vótak, kacskák vótak, most már az sincsen. Azok benne vótak egész nap a patakban. A más állat meg itta. A marhákat kiengedték a patakra...*”

Télen a patakon való itatással vigyázni kellett: a marha megcsúszhat, eleshet, a patak befagy. Főképpen enyhébb időben hajtották ki az állatot, bár néhol a jeget is felvágták. „*Reggel hatkor, fél hétkor eresztette négy-öt gazda a patakra a marhát. Ott kellett állni, míg itt, mert összeverekedett az állat. Mert míg kijárt, össze volt szokva, de télbe' nem volt összeszokva. Akkor mindjárt marták egymást, köztökődtek.*” (B) Lucskán a téli itatással kevésbé volt gond, hiszen a faluban sok forrás ered, s a vizük nem annyira hideg. Barkán is kicsi még a patak. Az igen hideg víztől azonban féltették az állatot. „*A híd alatt ami van nagy patak, oda jártak itatni. De télen, hogy a hideg víz miatt ne kapjanak bélgyulladást (úgy mondták az öregek), a Szógi kútjokra. Az a forrás úgy párolgott, mint hogyha a fázékba' forr a víz, oszt párolog. Egyszerre engedték ki az egészet, vót tizenkét darab marha is egy gazdának, hát nem is gyózték volna annyinak hordani a vizet.*” (K) Ha igen rossz volt az idő, s ha a gazda nem merte kiengedni a jószágot a síkos hóra, jégre, becipelte neki vödörben, dézsában a patakról vagy a kútról. A pataki vízhez melegített vizet is öntött. „*Télen sokszor behordták a vizet az istállóba, mert sokszor fölzájlott a víz.*” (D) „*Vótak olyan nagy dézsák. A kádár készítette, aki a hordókat. Abba' forrázták a szecskát, és itattak is belőle. Ha úgy jeges volt vagy valami, nem akarták kiengedni a teheneket, abból itattak. Behordták bele a vizet – a patakból, hát ahol vót kút, kútról. Odafele nem vót kút, ottan csak a patakról itattak... Arra vót direkt nekik, amit az ölba kihordtak, vótak olyan cinrocskák. Nem a konyhai rocskában.*” (B) A sokmarhás gazdák télen elpucolták vályúik mellől a havat.

Vászonfehérítés

„*A patakon öblítették le a vásznat, hogy szép fehér legyen, mert az olyan csúnya szürke vót, mint ez a beton.*” Miután a kendert megfonták, a fonalakból a vásznat télen megszótták, tavasszal, jó napos időben kivitték a még szürke anyagot a patak mellé. A parton ágakat (karókat, rudakat) vertek a földbe, amelyekre rudat raktak vagy ritkán kötelet kötöttek, s arra akasztották ki az anyagot. A karók a vászon méretétől függően kb. 1,5 m hosszúak voltak, köztük pedig 3–5 m távolságot hagytak. A vásznat vödörbe, edénybe mert vízzel megöntözték, hagyták egy kicsit száradni, majd újra lelocsolták. Többször egymás után. A fehérítés után a vásznat megszapulták.

A mosás: lúgozás (szapulás)¹ és sulykolás.

Az asszonyok többnyire a patakon vagy a közös kutak végében mostak. A mosáshoz való vizet a házba szintén a patakról vagy a közös, ill. a saját udvarbeli kútról vitték. „*Régen a patakon mostak az asszonyok mindent, mer' akkor régen még nem volt mocskok, az oly tiszta vót, hogy meg lehetett belőle inni a vizet.*”

A régiek a fahamu lúgjával mostak. Ha kevesebbet kellett mosni, fateknőben, máskülönben pedig fakádban lúgoztak. (A lúgó, lúgózád, szapusajtár neveket errefelé nem használják.)

„*Édesanya hamut forrázott le. Este leforrázta azt a hamut, reggelig állt rajta a víz, leöntötte, és abba' a vízbe' mosott, fatekenőbe.*”

A nagy fakádat (a kallant /K/) a pitvarban, az udvaron, vagy valahol a telken kívül állították föl. Telerakták a vászonholmival. A fahamut vagy külön edényben forrázták le, s így a tiszta lúgot öntötték már a kádba; vagy pedig a hamut összehajtogatott pacókosba, zsákba rakták, beletették a fakádba a vászonholmi közé, és csak a forró vizet öntözték rá. A víz a szabad tűzhelyen, vagy egy három lábú állványra – az ún. drajfuszra – tett vasüské-ben főtt, amely alá tüzet raktak. A vászonnal teli fakád alján vagy oldalán levő lyukba általában szalmacsutakat dugtak, s ezen csöpögött le a lúgos víz egy dézsába. Ezt újra és újra felforrósították, és visszaöntötték a vászonholmira. Ha estefelé kezdtek a mosást, a ruha reggelig állt a kádban. Miután a lúgozás befejeződött, a fakádat kimosták, száraz helyre tették (kamrába, istállóba), és leborították, hogy ne menjen tönkre.

A lúgot a sulykolóval verték ki a ruhából. A mosósódával mosott durvább anyagot is kisulykolhatták. A holmit a patakhoz vagy a közös forráskúthoz vitték az asszonyok, leányok.

A patak medrét ott, ahol sekélyebb volt, kimélyítették, és kis köveket raktak le, hogy a víz megálljon, s legyen mibe' a ruhát öblíteni. „*Kapával kikaparták, köveket raktak, közé homokot, úgyhogy csak a tejejen ment a víz.*” (Hk) Lucskán és Dernőn a lejtős medrű patakokon keresztül gerendát helyeztek el, alatta kimélyítették a földet, s a fadarabon lecsurgó vízben mostak, vagy így töltötték meg a rocskájukat. Lucskán zungónak nevezik ezeket a helyeket a Pataksán.

Sulykolás a köpűk mellett Lucskán

Dernőn és Kovácsiban többen mostak a nagy közös forráskutak vizében is. „A Szögi kútjukon, ahol a válóból jött ki a víz, nem a kútban, mert állatot itattak.” (K) Lucskán a köpűknél is sulykoltak, öblítettek. „Kivittük a négy lábú deszkaszéket, a mosószéket: azon mostuk, sulykoltuk a ruhát. Közbe belemártottuk a köpűbe, abban öblítettük. Hol a válóba, hol a köpűbe mártottuk a ruhát.” (Úgy hallottam, az egyik vasköpűben még ma is mos valaki.) Főleg télen szerették a melegebb vizű forrásokat. „Télbe, ahogy ott kint öblítettük a ruhát, hát meleg vót a vize, abba’ sosem fázott a kezünk.” (L) „A Halastó olyan meleg volt, hogy ott nyugodtan moshatott kint.” (D) „Elmehettek oda is az asszonyok, a Szögi kútjokra, a válóhoz. A válóból csorgott ki a víz, alátettek egy kis edényt, amibe be lehetett áztatni. Szerettek ott mosni, mert meleg víz volt.” (K)

A lúgozott vásznat, lepedőt, zsákokat dézsában, lavórban, rocskában, nagy pléh- vagy zománcozott fazékban vitték a patakhoz. A pataktól messzebb lakó hárskúti asszonyok, ha sokat mostak, kólyán, szekeren vagy más néven talyigán tolták le a ruhát. Egy nagy fakádnyi lúgozott vászonnal több leány, asszonnak is ki kellett mennie, hogy időben meglegyenek a sulykolással. A mosólócát, mosószéket és a sulykot a kezükben, a hónuk alatt vitték. Barkán néhány helyütt a patak mellett földhöz rögzített, földbevert lábú mosópad állt. Kovácsiban azonban: „mindenki vitte a mosószéket, nem hagytuk a patak mellett. Mer’ tudtuk, ha jön nyáron valami ár, elviszi a víz.”

A lóca „letevődött” a patak mellé vagy a patakba, az asszony pedig mezitláb mellé állt. A ruhát megmeregette a vízben, rácsapta a sulykolóra, végigsulykolta, újra „meglötyögtette”. „A sulykot úgy kellett emelni, mint mikor cincognak itt a cigányok. Hogy annak hangja legyen, zenéje legyen, úgy kellett sulykolni.” (B) „A sulykolóval csapdosták, élével, majd a lapjával, közbe’ bemártották a patakba, oszt vissza a lócára. Pif-paf-puf, verték a vászonfélét.” (Hk) „Sulykolni is ritmusra kellett. Kettő-három mosott, az olyan szépen, taktusra vót. Azt úgy kellett sulykolni.”

S téli időben? Ha a patak befagyott, „télbe kivágtuk a jeget, ott öblítettük a ruhát.” A hidegben a lábuk alá deszkát, fadarabot, szalmácskát, követ tehettek. Többen vittek ki magukkal literes bogetkába, kis edényben forró vizet, hogy abba „dugdossák”, mártsák a kezüket, nehogy megfagyjon. „Kiráztam a ruhát a hideg vízben a pléhkádban, becsaptam a melegbe a kezemet. Az igen nagy fájdalom volt, ahogy a melegbe csaptuk a kezünket. Úgy mondtuk: beleüt a meleg.”

A vászonanyagot addig mosták, amíg csúszott. „Mikor már nem csúszott, akkor jó volt. Gyönyörű vót utána! Szép vót igen!”

Míg a durvább anyag, a vászonnemű lúgozódhatott, a későbbi időben (a 20. sz. első felétől) a finomabb holmit mosószódaival, szappannal mosták fateknőben vagy lavórban. „Később már vót mosószóda, szappan, háború után például főztük csontból a szappant. Sokáig főztük, mint a kocsonya is főződik.” (D) „A patyolatból

Mosópad a patakparton Barkán

való anyagot, ruhát, aztat főzték fazékba', mosták fatekenőbe'. Vót mosószóda. Kékitették, keményítették. Fehér vót. Az olyat csak ünnepnapokon használták. Meg az embernek a fehér ingét úgy mosták." (K) A fatekenőt székre, hokedlira helyezték. A ruháról rajbolón, mosófán dörzsölték le a piszkot. A rajboló fogantyúval ellátott hullámos felületű, lapos téglatest, amely régen fából, később rozsdamentes pléhből készült.

Mosás után a ruhát a patak vizében jól „kirajbolták”, vagy akár bent a házban vagy az udvaron kis kádban, teknőben, lavórban kiöblítették. A finomabb anyagot tehát már nem sulykolták: „Régen minden ruhaneműt sulykolták.” „Aztán később kezdték, vettek vékonyabb anyagokat, azt már csak öblítették. De a vászonyholmit mindég sulykolták.” Mosás után a holmit a kerítésre is kiterítették.

A pokrócokat (rongyszőnyeget) még sokáig hordták ki a patakra súrolni. Végigengedték a patakon, majd fokozatosan szedték vissza. Közben a mosószéken súrolták a súrolókefével, és ha volt, szappant is használtak.

Fürdés, mosakodás

Nyáron a gyerekek és a felnőttek is kint mosakodtak, hűvösebb időben pedig behozták a vizet a kútról vagy patakról a házba.

A régiiek általában hetente egyszer, az ünnepnap előtt mosakodtak meg alaposan. Télen ritkábban, kevésbé kellett tisztálkodni. „Emlékszek, mikor jányok mosakodtunk. Mari néni megkérdezte: »Hát tik a lábatikot

is megmosítok?» »Mér', Mari néni nem?» »Hát csak ha nagyon szaros.«... Mer' az istállóba is mezélláb járt. Akkor még mezélláb jártunk... Hát sokáig élt.”

A gyerekek nyáron a patakban lubickoltak. „Június, augusztusban már lehetett. Amikor már a Lőrinclepke száll, lehet a patakban fürdeni. Nagy, kék színű lepke.” (Hr) A fürdéshez gátat is készítettek: „Mikor gyermekek vótunk, oly nagy gátak vótak, oszt ott fürödtünk abba. Kővel kiraktuk, meg gazzal. Úgyhogy a víz térden felől, valahol derékig is ért. Ott állt egy hónapig vagy két hétig is. Oly munka vót akkor a gyermekeknek, hogy csuda! Csináltuk a gátat, fürödtünk abba.” (B) „Itt bőven volt víz, magasan állt, mert fel vót fogva a gát. A patakba' a gyerekek pocsáilkodtak.” (K) Hárskúton a Malom-patakon „égerfák vótak a patak mellé ültetve, vágtak róla ágat, gátat csináltak. Oda jártak fürödni a gyerekek nyáron. Lejjebb is vót gát, meg a dobogóhídnál.”

A hideg vízzel azért jó volt vigyázni: „Vout egy, aki meg is bénult. Egész nap fürdött. Jóval fiatalabb vout, mint én, fiúcska vót. Itt vout kórházba'. Meg is halt, meglötte magát, mert úgy is maradt, nyomorultul. Amúgy szép fiú lett volna, de nem tudott járni.” (B)

A felnőttek: „Vasárnap délelőtt vittünk magunkkal törülközőt, szappant: itt mosakodtunk a patakba'.” „Lement a nép, oszt fürdött a patakban. Mikor a JRD-be' dolgoztunk, délbe' a patakba' mosakodtunk, meg munka után.” „Gyöttünk az aratásról a mezőről. Este. Akkor lemosakodtunk a patakból.”

Melegben a kútból kimert, egész nap a napon álló vízben is megfürödhettek, megmosakodhattak. Volt, aki egyenest a hideg kútból tisztálkodott a vályú mellett. Hűvös időben, ha kint a napon a víz már nem tudott felmelegedni, a patakról vagy a kútról hozott víz egy részét a tűzhelyen fazékban megmelegítették.

Fadézsában, fakádban, fatekenőben tisztálkodtak. A dézsa kb. fél-háromnegyed méter magas volt, 50-60 literes, az oldalán két fogóval. „Félig felöntötte az ember, oszt megmosakodott benne.” A fakád a szapulásra is használt kád: „Vót az a faedény, beleállt, oszt lemosta magát. Jó magas vót. Kútból hordták a vizet.” „A [nagy] fatekenő hossza 2 m, szélessége meg: rendesen beleülhetett egy ember. Oszt melegítettünk mosófazékba' vizet, beöntöttük abba a teknőbe, megcsináltuk, oszt beleültünk, oszt végigmosakodtunk belőle.” (D) Voltak kisebb fateknők is. Később lavórban, pléhkádacskaiban, nagy pléh fürdőkádokban mosakodtak.

A patakvíz lágyabb, mint a kút meszes vize, ezért szívesebben használták – főképpen fejmosásra. „Akinék volt is kútja, lejött a patakhoz, hogy abba' mossa meg a fejét. Sima volt tőle a haj.” „A fiatalok a fejüket a patakvízbe' mosták. Attól szép selymes vót a haj, fénylett.”

A csapadékvíz úgyszintén lágy, ezért hajmosáshoz a lányok esővizet, havat is gyűjtöttek. „Például amikor én jány vótam, csak esővízbe' mostuk a hajunkat. Nagyon jó, az olyan, mintha samponnal mostad vóna meg...”

LÁSSÁTOK, FELEIM!

Ahogy csöpögött az ereszről a víz, alátettünk teknőt, fateknőt. Mostunk is esővízbe'. Jó a ruhára is. Az lágy, az esővíz, ezért vót jó. A hó is jó.”(D)

Hűtés

A hűvös kutat és a forrás hideg vizét a régiek felhasználták a romló élelem tartására is.

„Amíg még nem volt hűtő, hát beengedtük a kútba a húst is. Nyáron. A szatyrot rákötöttük a spárgára, és beengedtük. Edénybe is engedhették.” A tejfélét, tejfölt és a húst volt szokás néhol így hűteni. (Van, aki nem tud erről a hűtési módról: *„Mer' egy disznócskát öltek, meg a tyúkot akkor vágják le, mikor kellett. Meg füstölt hús vót. Megfüstöltek mindent.”*)

„Volt, aki megvette vasárnapra a húst Rozsnyón - mert akkor nem minden nap, csak vasárnap ettek húst -, s aztán leengedte a kandliba, hogy hűljön. Rudacska, arra volt spárga, arra ráköték a kandlit, úgy engedték.” (Hr) A cserépedénybe, boketba vagy kandliba helyezett húst valaki *csanallal* (csalánnal) borította (B), hogy a húst védje. Egy gazdasszonytól hallottam, hogy nyáron vajköpülés előtt a tejet legalább egy éjszakára benne hagyta a kútban, mert máskülönben a vaj igen puha lett volna.

Hogy a forrásvizet is használták hűtésre, arról Lucskán beszéltek. *„A pásztornak jó vót, mer' ha lelőtt egy őzet, beáztatta a húst. A víz hideg vót. Csak úgy, a válóba.”* *„A malomba' lent mindenre a Kesely-kút vizét használják, mert ott van nekik a réten, nem oly messze. Azt mondta Marika, hogy ha főzött, megmaradt étel, betette egy edénybe, azt egy másik, oly nagyobb edénybe tette, hogy le ne merüljön, s elvitte a forrásba. Belerakta a forrásba, vízbe, a tetején megmaradt. Fűzfabokor volt ottan a forrás mellett, lehet, hogy a fazekat madzaggal kikötötte, hogy ne menjen el.”*

A lucskai zsidónak, akinek üzlete és vágóhídja is volt, télen vastag jégdarabokat hordtak szekéren a mélypincéjébe.

Öntözés

Bár a kertben való öntözéshez általában hordókban felfogták és felfogják a csapadékvizet, a legjobb az, ha patak van a közelben. A patakról rocskában cipelik a vizet, vagy *„behúzatják”* a kertbe. Például egy lucskai gazda a patakba csövet tett, amelyre szivattyút kapcsolt, és azzal húztatja a vizet 200 m-re a kertben felállított 1000 l-es műanyagtartályba. Pléhkád, hordók is állnak mellette.

A határban a falubeliek szintén a közeli patak vizével öntözik a zöldségeiket.

A víz néhány további felhasználási lehetősége

Disznóöléskor a beleket a patakban vagy a forrásban is mosták, ha az közel esett a telekhez. A patakon léket vágtak, és a lábuk alá szalmát raktak, hogy ne fázzon térdelés közben. Lucskán a köpűk, Kovácsiban a Szögi-kút forrásvizében is tisztították a disznóbelet. A források a nagy hidegben melegebbek, ezért azokat jobban szerették.

Az edényt a konyhában vagy az udvaron mosogatták el, lavórban. Huncutságból egy hosszúrési kislány kivitte a patakra: *„Engem otthon hagytak. Levittem lavórban a patakhhoz az összes edényeket, ott mosogattam. Mikor jött volna haza édesanyám, beszaladtam, hogy ne lás-son meg.”*

A gyerekek teknőben ülve csónakáztak. *„Ha nemigen hozott a víz, eveztünk. Botot vettünk a kezünkbe, oszt avval.”* (Hr)

Vizedények a lakóhelyen belül

Vödörök, rocskák, kupák

A faluban és a telkeken használt vizedények a vödör, e vidéki elnevezése szerint *rocska* és *kupa*. Ezekben hordták a patakról vagy a kutakból a vizet, bennük vitték a konyhába vagy az istállóba, s velük öntözték.²

A régi időben favödört és fakupát használtak. Míg a favödörrel az ásott kutakból is merítettek, a fakupába átöntötték a vizet, vagy a forráskutakhoz, patakokhoz jártak vele. A Csermosnya-völgyben a mai öregek főleg a farocskára emlékeznek. Fakupát csak néhány idősebb embernél láttak régebben.

A farocska vagy *faveder* a mai öregek gyerekkorában a kutaknál még előfordult, de a házba már alig hordtak benne vizet. Itt-ott még az állatoknak való vizet öntötték bele, vagy valami tárolására szolgált. *„A régi időben a legtöbb kúton is farocska vót.”* (Hk) *„Régen favödör vót, legrégebben mindenkinek... Nagypám kútjánál fahorog és farocska volt. Amikor még iskolába jártunk, a tekerős kúton is farocska volt.”* *„A régieknek vót farocska, inkább az állatnak használták. A gémeskúton farocska vót.”* (Hr) *„Keves helyen vót már az én időmben favödör. Használták, így a marha részire, disznó részire hordták benne a vizet, a patakról.”* (B) *„Arra már nem emlékszek, hogy lett volna.”* (D)

A farocskát, ahogy a fakupát is, falubeli emberek, főleg bodnárok, kádárok készítették. A dongákat általában három vasabroncs fogta össze.

Kovácsiban mondták, hogy a faedényeket szombatonként megsúrolták: *„A patakon zsilip, pallócska volt, azon járt át a nép. A patakszéleken ott súroltak. Vittek egy csöpp meszet meg finom homokot, oszt azzal súrolták meg. A kupát is, meg a fazsolytárt is. Azt mondták aztán rá, aki látta: »szépen meg van súrolva«, megdicsérték.”*

Vízhordásra használt *kupát* is alig látni már. Általában kb. 40-50 cm magas, felfelé szűkülő, dongákból készült faedény, oldalán füllel. A *kanta* elnevezéssel is találkoztam. Ez kisebb cserép- vagy bádogedényt is jelöl. A ma ismert öntözésre használt nagy vizedényt (az öntözőkannát) *öntözőkupának* is nevezik e vidéken.

„Fakupát láttam, de farocskát itt nem. Az alja szélesebb vót, a teteje felé keskenyebb. Egy fogója vót. A fülével fogták meg, alulról megfogták, úgy öntötték ki belőle. Hogy mire használták, én azt nem is igen tudom. Talán hordtak abba' is vizet. Nálunk nem vót.” (B) *„Fakupa - azt láttam. Az alvégbe a Szögi kútjokról*

azzal hordott egy bácsi vizet. Az alja széles, teteje fele keskenyebb. Csak egy füle van.” (K) Használhatták öntözésre, mosakodásra, fejésnél is. „*Mi nem használtuk már, de vót még. Direkt víznek használták. Vagy mondjuk, ahol vót három-négy tehen, ott megfejték a tehenet, oszt abba a fakupába öntötték be, abba' vitték be. Osztt úgy szűrték le a kőfazekakba.*” Később fémből is készült kupa: „*Édesanyám emlegette, Barkáról lehoztak ide egy asszonyt, ide jött férjhez. Ő [zománcos] kupával járt vízért.*” (K)

A 20. század első felétől kezdve jelentek meg a gyárból származó *bádogvödörök*: a zománcos, pléh- vagy cin-rocskák. A farocskákat, fakupákat leghamarabb a házból szorították ki a zománcos vödörök, s később („...*addig csak zománcos meg farocská vót*”) az udvarban, a ház körül, a kutakban fokozatosan átvették a helyüket a pléh- és cinvödörök. A farocská a nehézsége miatt sokáig megmaradt a gémeskutakon. „*A régi öregeknek még nem vót pléhrocska. Mikor már újódott a világ, akkor jöttek be. Nálunknál már pléhrocskák vótak.*” (Hk) „*Begyöttek a csehek, jöttek a németek is, azok hozták – már fejlettebbek vótak.*” (B) A műanyagvödörök a 20. sz. utolsó harmadától jelentek meg.

A pitvari vagy konyhai rocskák a zománccal bevont bádogvödörök lettek, amelyeket *zománcos* vagy *gléces rocskának* neveznek. Hogy le ne ütődjenek, ezeket a kútba nem engedték, hanem a vizet áttöltötték beléjük a kúti vödörből. Zománcos rocskákban hordták az ivásra vagy főzésre való vizet is a falubeli forrásokból vagy a patakból. Bevitték a házba, a *vizeslócára* helyezték. „*Mindenkinek zománcos vót a házban. Lehetett kapni üzletbe, meg nászajándékba is adták, párba.*” (K) *Főzőrocskának* is nevezik.

Előfordult, hogy a házban is „cinezett” bádogvödört használtak. Az elzártabb Barkán hallottam: „*Zománcos vedrek, amióta emlékszem, voltak. De az mindég drágább vót; azelőtt oly keresett nem vót, mint már most. Úgyhogy az olcsóbbat vették mindég, a cinvedret. Kevés helyen vót zománcos veder.*”

A *cin-* és *pléhrocskák*at általában a kinti munkákhoz használták és használják: az állatoknak való vízfordásra és az itatásukra; takarításnál; mosáshoz, mosogatáshoz bennük hozták-hozzák a vizet. Pléhvödör alatt sokszor a kevésbé erős rocskákat értik. A cinrocskák nehezebbek, foltozhatók. Így a kutakban a farocskákat leginkább ezek váltották fel. „*A cinezett pléh tovább eltart, meg tisztább. A pléhvedret csak a marha, sertés részire használták ivóvízre. A cinezettet használták ivásnak is, meg főzésnek is.*” (B)

A vizesrocska helye a házban

A tiszta víz a pitvarban, ill. a konyhában állt a *vizeslócán*, későbbi időben a *vizeszszekrénkén*.

A vizeslóca négy lábú, támlátlan, kb. 1/2 m magas, 1 m széles padocská. Alul még lehetett rajta egy kis *póc*, amin az ecetet és egyéb, konyhában szükséges anyagokat és dolgokat tartották. „*Később már lehetett*

kapni a bútorokkal együtt, kis szekrényt. Nekünk is itt van, a szekrényben a cipőt tartjuk.” (Hr) Máshol a szekrénykében pl. a háztartáshoz szükséges holmik sorakoznak.

A vizeslócán leggyakrabban két rocska állt. Magányos öreg embereknél ma már többnyire csak egyet láttam. A rocskák mellé vagy közé merítésre szolgáló bögrét helyeznek. Régebben cserépbögre volt, később porcelánból, bádogból, alumíniumból való. Tányérkán, alátétlen áll. A lócát, kis szekrényt védik a nedvességtől: „*Vettünk a vödörök alá oly kerek tepsit, hogy ne legyen a szekrénke vizes.*” Újabb műanyagterítő is boríthatja.

Megjegyzések néhány konyhában használt edényről

Bár a konyhai edényekkel nem foglalkoztam, szeretném itt leírni, amit maguktól, csupán melleleg említettek meg az adatközlők.

A régi cserépedényeket használtak a konyhában, amelyek közül a hasas *fazekak* voltak a legfontosabbak. „*Például tejnek csak cserépedényt használtak, cserepfazekakat. Hasasforma.*”

A főzésre használt, gömbölyű aljú, félkör alakú vasfogantyúval ellátott régi *kőfazékról* mondták: „*Az ha átmelegedett, akkor soká nem kellett annyira tüzelni. Hamar is megfőtt benne az étel, és oly más ízű vót.*” (B)

Az egyfűlű, széles szájú cserép- vagy bádogkannák víz, tej, kávé tartására szolgáltak.

Eleinte cserépbögréket (*csuprokat*) használtak, később elterjedtek a bádog- és a porcelánbögrék is. Barkán a porcelánbögrét *findzsának* is hívják. „*Mikor kértek tőlem a búcsúsok vizet, akartam nekik hízelegni, hát a findzsát vettem le a komótrul, kiöblítettem. Úgy vittem nekik a vizet.*” „*Régen tölcésé³ csuprok is voltak. Véka, félvéka, negyedvéka.*”

*

Utószó

A történeti bevezetésben említett munkanélküliség, a városba való költözés előnyei miatt, sajnos, sok fiatal elhagyta szülőfaluját a Csermosnya-völgyben. Az üres házakat gyakran idegenek veszik meg, akik hétvégi üdülőként használják őket. A falvak eredeti lakossága egyre fogyatkozik. Pedig a környék megérdemelné, hogy többet foglalkozzanak vele, és jobban megbecsüljék. Külföldi turistáktól hallottam, mennyire meglepődtek, hogy elhanyagolják ezt a szép vidéket.

A határ pusztul, a gondozás nélkül sok forrás elgyomosodik. „*De most már minden be van ott növe. A sok hangyaszombik, minden, tönkre van az egész határ. Siralom ránézni.*” A gyökerek – a vidék múltjának, a régi élet emlékeinek – őrizői lassan kihalnak. Tennivalónk kincseik megőrzésére lenne elég.

Milan Rúfus

Kiszáradt kutak

Mint ahogy kimúlik a kutya –
úgy apad el a forrás
s a néma víz,
évekig hallgatag hú társ,
magunkra hagy.
Elmegy a messziségbe.
És hiába hengerled félre
a köveket, sírja üres.

Amink volt, már nincs,
csak tudjuk.
És a szél, por, agyag betakarja
A föld kifosztott szemgödreit.

(Ozsvald Árpád fordítása)

JEGYZETEK

¹ E vidéken mindkét elnevezést használják, bár valamivel gyakoribb a „lúgozás”. Elterjedésük: „lúgozás, lúgzás” – Alföld, Felföld a Garam és Hernád között, Székelyföld, Bukovina, Moldva; „szapulás” – Észak-Dunántúl, Kisalföld, a Tiszántúl északi része, Erdély; „párolás” – Dél-Dunántúl (Magyar Néprajzi Lexikon)

² A Magyar Néprajzi Lexikon az említett három vizes edény közül a kupát jellemzi úgy, mint elsősorban ivóvíz szállítására, tárolására szolgáló faedényt. Felfelé szűkülő formájú. A fakupát később felváltotta a zománcozott bádognakupa, a vödör. A rocskáról, mint fejedényről ír, amelynek két alapformája ismert: 1. felfelé szélesedő vödörforma, amely a tehenek fejésére használatos; 2. felfelé szűkülő, alacsonyabb forma, a juhok fejéséhez. A Csersomosny völgyében a rocska név a vödörökre is vonatkozik. A vödör fából, bádognál készült henger formájú vagy felfelé szélesedő edény, amelynek felkőr alakú, vasból készült lehajtható fogantyúja van. Mára elterjedtek a műanyagból készült vödörök is.

³ kiöntős; a bögre oldalán kihajló, lekerekített bevágással, hasonlóan a kancsókhöz

Máté Imre, *1911

Máté Erzsébet (Bözi), *1924

Mihók Juliska, *1921

Szentandrás István, *1929 és fia, Tibor *1963

Teleczky Anna, *1923

Turcsán István, *1925 és Erzsébet, *1925

Berceli (Tomi) Gyula, *1930 és Berceli szül. Turcsán Emi, *1933

Ulman Jánosné Mária, *1919

Hosszúrét (Hr)

Kórintus László, *1926 és Erzsébet (Bözi), *1930

Orosz szül. Balázs Márta, *1928

Soltész szül. Szalai Anna, *1929

Szkal Valentina nővér, *1918

Szalai szül. Ulman Anna, *1926

Szentandrás Istvánné szül. Balázs Margit, *1935

Id. Ulman István, *1924 és Erzsébet (Bözi), *1925

Kovácsi (K)

Dányi János, *1914

Iván Béláné szül. Bukovics Anna, *1931

Kukta szül. Dányi Mária, *1927

Petro szül. Hlivák Ilona, *1912

Petro Ilona, *1922

Lucska (L)

Bendzsuk szül. Tisza Mária, *1923

Keller szül. Szabó Olga, *1932

Kovács szül. Kovács Giza, *1926

Tisza János, *1926

Szabó Gyula, *1928 és Mária, *1941

Szirotnyák Veron, *1922

Vozár szül. Tisza Mária, *1921

Vozár szül. Béres Júlia (Juliska), *1926

Adatközlők:

Barka (B)

Bernát Imre, *1929 és Bernát szül. Fónad Terézia, *1938 (Bátorkeszi)

Gallai János, *1921 és Jolán Matild, *1924

Kocsmáros Imre, *1934 és Kocsmáros szül. Vozár Erzsébet, *1940

Lukács Rózsa, *1929 és Icsó Péter, *1952

Schulz József, *1927 és Schulz Józsefné szül. Ivánko Erzsébet, *1927

Tamás Lajos, *1925 és Margit

Dernő (D)

Bakos Béla, *1933 és Bakos szül. Koleszár Emi, *1929

Bakos György, *1923

Bakos Margit, *1925

Gyurán László, *1926

Jánosi Magda, *1934

Krajnyák Margit, *1917 és fia, Krajnyák József, *1947

Petro Ilona, *1923

Hárskút (Hk)

Bugár József, *1929 és Ilona, *1935

Lassan Istvánné Anna Borbála, *1933

Kiss László

Palócföld orvosai 8.

A császármetszés felvidéki úttörője: Pongrácz Mihály (1805–1879)

„*Habent sua fata libelli*” (a könyveknek megvan a maguk sorsa) – állította már a Kr. u. 2. században a római **Terentius Maurus**. Ám az orvostörténészek jól tudják, ugyanez elmondható a műtétekről is. Utóbbiak közül is – története érdekességét tekintve –, kiemelkedik a császármetszés, orvosi nevén a „*sectio caesarea*”. E műtét során a természetes úton (a hüvelyen át) történő szülés helyett egy operációval, a hasfal átmetszésével és az anyaméh megnyitásával az orvos emeli ki a magzatot a méhből. A császármetszés „világ-történetével” az orvostörténészek részletesen foglalkoznak, több ilyen munka magyar nyelven is hozzáférhető. **Jürgen Thorwald** 1956-ban „a sebészek évszázadáról”, a XIX. századról írt német nyelvű könyvét már 1959-ben lefordították,¹ s ennek egyik fejezete foglalkozik a korábban csak seborvosok, sebészek által végzett életmentő műtéttel. **Szabó András** nemcsak a műtét történetét, hanem annak ikonográfiáját, azaz a császármetszés képzőművészeti, képi ábrázolásának történetét is feldolgozta gazdagon illusztrált könyvében.² A téma legfrissebb, korrekt, levéltári adatokon (is) alapuló feldolgozása a budapesti *Orvosi Hetilap* hasábjain jelent meg 2002-ben.³

A császármetszés történetének e gazdag forrásából mi most csak egy sajkányit merítünk. Egy sajkányit, ám nem akármilyen történet: a történelmi Magyarország területén második – Szlovákia területén valószínűleg az első – császármetszés történetét. A történet hiteléhez nem férhet kétség, hiszen azt maga a „műtevő”, **Pongrácz Mihály** tette közzé a kor egyetlen magyar nyelvű orvosi lapja, a **Bugát Pál** professzor és **Flór Ferenc** doktor által szerkesztett *Orvosi Tár* hasábjain, 1839-ben.

Pongráczot 1839 nyárutó (augusztus) havának 5. napján hívták el egy 40 éves, először szülő (primipara) nő

ágyához, miután a vizsgáló bába „*a magzat rendetlen fekvésé*” észlelte. Pongrácz megvizsgálta a nőt. A medencét szűknek, a magzatot viszont túl nagynak találta – ráadásul a magzat nem „normális” (függőleges), hanem keresztben fekvő helyzetben, előrelógó karral ékelődött be a szülőútakba. A felsorolt, s a természetes úton történő szülést lehetetlenné tevő körülmények „*ingerlő okok*” (javallatot, indikációt) képeztek a terhesség művi befejezésére. A műtetre másnap, augusztus 6-án került sor:

„*A veszedelmes műtétre leginkább bátorított a szülő erős alkata, vidorsága, lelki ébersége s maga kívánsága; - midőn hanyatt vízirányos fekvésben a hasfalak felmetszése a köldökön alol a farcsontok felett a fehér vonal mentében csekély vérzéssel megtörtént, jó segéd, megyei sebész segítségével a méh is illettő nagyságra megnyitott, s belőle a fejével és derekával keresztben, farával felfelé fekvő gyermek kettőnk ereje által kihuzatott a szülőnek mindaddig erős maga tartásával és erejének csekély csökkenésével, mi után a szülep (placenta, méhlepény – K.L.) is a nyitott seben keresztül kivétellett, de véghetetlen méh vérzéssel, mellynek a seb hirtelen és jó renddel tett véres összefoglalásával kívánt a műtevő ellentállani, de hasztalan, mert a görcsös kemény méh össze nem huzódván, a kötözés elmulatával a szenvedő asszony halaványulni, érverése csökkeni, ájulni, csuklani, görcsösen vonaglani kezdett, s a műtét után mintegy fél óra múlva meg is halt.*”

A „műtevő” megjegyzésre méltónak találja azt a tényt, hogy a már nem fiatal nő terhesen ment férjhez, és más állapotát titkolandó, „*hasát szoros ruhával áltövezve varva tartotta mindég*”. Az eset alapján Pongrácz felhívta a törvényhatóságok figyelmét, hogy jobban gondoskodjanak a megfelelő sebészi és szülési „eszközökről”, nehogy orvosaik úgy járjanak, mint jómagam: „*...midőn is az egy késből álló készületnél a megyei sebészt kérdeztem: mit csinálunk, ha ez az egy kés is el talál romlani? Azt felelte »van neki egy rossz, majd azt meg köszörüljük« mi meg is történt, de reá szükség nem volt!*”

Sajnos, Pongrácz nem közölte a császármetszés helyszínét, így csupán feltételezzük, hogy az Losonc lehetett, ahol Pongrácz Nógrád vármegye másodfőorvosaként éppen 1839-ben letelepedett. Az addigi losonci orvos, **Baintner Ferenc** (1805–1883) ugyanis a megyeszékhelyre, Balassagyarmatra költözött, ahol a megyei főorvosi (fizikusi) funkció várt reá.⁴

Megdöböntető, s a „hálás utókor” jelzőjét megkérdőjelező tény: Pongrácz Mihály nem szerepel sem a *Magyar Életrajzi Lexikon*, sem a helyileg illetékes *Slovenský biografický slovník* megfelelő kötetiben. Kritika illeti az orvostörténet-írást is, hiszen a **Kapronczay Károly** által összeállított, 2004-ben, Budapesten megjelent *Magyar*

Orvoséletrajzi Lexikon sem említi Pongráczot. Ez azért is elgondolkodtató, mert Pongrácz 1839-es „császármetszés”-leírását 1926-ban **Tóth István** egyetemi tanár teljes egészében újraközölte, kihangsúlyozva, hogy helyesíteni kell „a magyar irodalomban említeni szokott azon adatot, amely szerint az első császármetszést nagy Semmelweisünk végezte”.⁵ A Borovszky-féle, 1911-ben megjelent megyei monográfia is mindössze az 1867. április 25-én megtartott tisztújítás kapcsán említi őt: „Az orvosi karban az 1861. évi tisztválasztás figyelembe vételével főorvos: Baintner Ferencz dr., második főorvos – ez alkalommal fizetés nélkül – Pongrácz Mihály dr.”⁶

Próbáljuk meg tehát a korabeli lapok, orvostörténeti publikációk mozaikdarabjaiból összerakni Pongrácz Mihály portréját. 1805-ben – más forrás⁷ szerint 1804-ben – a Veszprém megyei Felsőőrön született, református szülők gyermekeként⁸. Bátyja, **Pongrácz János** Veszprém megye „rendes seborvosa”-ként lett hivatása áldozata – a megyei fogház betegeit ápolva, „petécsláz”⁹-at kapott – 1844. április 16-án. Mihály a pesti orvosi karon 1835-ben fejezte be tanulmányait. Orvos avató értekezésének (disszertációjának) csak a címdoldala volt latin, maga a szöveg veretes, reformkori magyar nyelvezettel íródott. Az *Értekezés a csonttörésekről általánosan és különösen magyar címmel is közreadott, 135 (!) oldalas disszertációt a szakértő Dörnyei Sándor „nagyon igényes”* műnek tekinti: „Először a törés és a kezelés általános kérdéseit (okok, diagnózis, a gyógyulási folyamat, a kezelési eljárások: a csontvégek helyzetétele, együtt tartása, a gyógyulás ellenőrzése, a szövődmények elhárítása) foglalja össze. Kitér a sérült fekvőhelyére, a pólyázásra, a nyújtó

készülékekre. Azután sorra veszi a különböző csontok kezelését (koponya, törzs, végtagok). Az általános részben összefoglalt kérdéseket itt az egyes csontokra alkalmazva, speciális szempontokkal, technikákkal kiegészítve tárgyalja a sebészi töréskezelést”.¹⁰

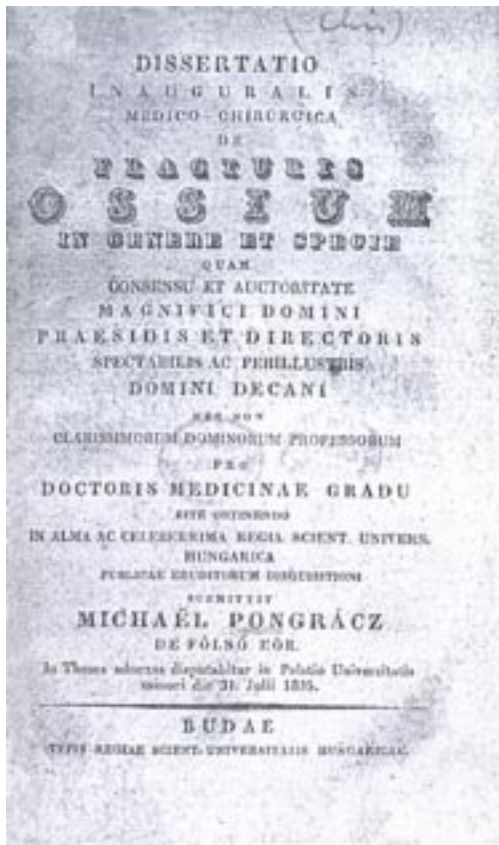
A „királyi egyetem betűivel”, **Konkoly Thege László** táblabírónak ajánlott, Budán kiadott kis kötet több figyelmet érdemelne az orvostudomány és különösen a sebészet magyarországi története iránt érdeklődők részéről! Nemcsak terjedelme, hanem főleg tartalma, nyelvezete miatt a legjobb tíz magyar disszertáció közt lenne a helye – igazán megérdemelne egy reprint kiadást.

Pongrácz témaválasztása nem lehetett véletlen: röviddel az orvostudományi cím megszerzése után, az 1836/37-i tanévben a „sebészdoktori” titlust is megszerzi a pesti orvosi karon.¹¹ Orvosi pályafutását Pesten kezdte, **Stáhly Ignác** (1787–1849) sebészprofesszor asszisztenseként.¹² Lehet, hogy az ő ajánlására – Stáhly 1826-tól Nógrád vármegye táblabírója – kerül 1839-ben Losoncra, mint a megye másodfőorvosa. Fentebb taglalt császármetszésével hamarosan mint jól képzett, bátor, a sebész szikét is jól forgató orvosdoktor „mutatkozott be” – nemcsak Nógrád megyének, hanem az Orvosi Tár segítségével az egész országnak. A szegedi városi orvos, **Knie Márton** 1785-ben halott nőn végzett császármetszését követően valószínűleg ez volt a második, élő nőn azonban az első „sectio” magyar földön.¹³ Egyébként Pongrácznak az (orvosi) közügyek iránti érdeklődése nem volt szalmaláng természetű: amikor 1841-ben megindul a magyar orvosok és természetvizsgálók mozgalma, Pongrácz szót emel a közegészségügy törvény útján való rendezése és a megyei főorvosoknak „a szegődményesek” sorából való kiemelése érdekében.¹⁴ Részt vett az 1842-ben Besztercebányán megtartott harmadik (a Pesten kívüli első) vándorgyűlésen is.

Az Orvosi Tárral jó kapcsolata lehetett már a pesti évei alatt is. 1839. március 3-án „Pongrácz Mihály orvos-sebész tudor” aláírással jelentette meg *Száj rákfene tökéletes gyógyulása* c. esettanulmányát.¹⁵ Az írásból kiderül, hogy Pongrácz „**Stáhly kir. tanácsos és Pólya**¹⁶ orvos tudor urak”-kal tartott konzílium alapján részesített kórházi kezelésben egy 34 éves, már öt éve „bujasenyvben” (vérbajban, szifiliszben – K. L.) szenvedő férfit. A kezelés részletei csak az orvostörténést érdekelhetik, azt azonban érdemes megjegyezni, hogy a pályakezdő Pongrácz cikkéhez maga a szerkesztő, Flór Ferenc fűzött *Toldalékot az ibolós*¹⁷ *higany készítményekről* címmel.

Mint jeleztük, Pongrácz nem csak „belorvos”, hanem a „külső bajok” (ide számították a sérüléseken, töréseken kívül a bőrbetegségeket is!) orvoslásával foglalkozó seborvos, sebész is volt. Ám ő tekinthető Nógrád megye első szülész/nőgyógyász orvosának is – nem csak 1839-i „császármetszése” miatt. 1841-ben ugyanis egy újabb esettanulmányt jelentetett meg az Orvosi Tárból, melynek már a címe is egyértelműen jelzi a „nőgyógyászati” témát: *A méhüvellyel tökéletes elválása s helyéből kifordulása*.

A részletek ismét csak a szakember számára értékesek.

Két megjegyzés azonban segít árnyaltabbá tenni doktorkunk orvosi és emberi portréját. Írásából kiderül, hogy az előreesett és elhalt hüvely helyébe képződött „*új méh-hüvely Rickord tükrével megvizsgáltatott*”.¹⁸ **Philippe Ricord** (1800–1889) párizsi kórházi főorvos a vérbaj (szifilisz) kezelésének nemzetközi tekintélye volt. Hogy az általa feltalált eszközt Pongrácz már használta, arra utal, hogy Nógrád megye másodfőorvosa nemcsak a tudását pallérozta állandóan, hanem orvosi eszköztárát is a legmodernebb darabokkal bővítette. Második megjegyzésünk: Pongrácz a sikeres kezelést követően sem tekinti lezártnak az esetet! „*Mi történelmi bekövetkezhető szülés alkalmával, közlő arra nézve egész figyelmét igéri.*” E sorok jelzik, hogy Pongráczot nem csak az „orvosi eset” érdekli, hanem az emberi sors is!

Humanizmusának egyéb dokumentuma is fennmaradt a korabeli orvoslap hasábjain. Amikor **Schuster János** (1777–1839), a pesti egyetemen a gyógyszerészet professzora, a magyar orvosi és gyógyszerészi műnyelv egyik megteremtője elhunyt, emlékét többek közt az ún. „*Schuster-féle árva*” intézményével kívánták megőrizni. Ez annyit jelentett, hogy egy alapítvány kamataiból évente egy-egy orvos, seborvos vagy gyógyszerész árván maradt gyermekét támogatták. 1844-ben Pongrácz Mihály „*folyamodás*”-t küldött be a „*gyámküldöttség*”-hez, s abban „*néhai Pongrácz János testvérbátyának, t. Veszprémmegye rendes seborvosának elmaradott árváját, Pongrácz Eleket Schuster árvául kinevezetni kéri*”.¹⁹ A bevezetőnkben már említett seborvos kilenc gyermeket nevelt özvegyen, miután felesége 1843-ban „*szülés utáni méhvérzés*” következtében elhunyt. A most szóban forgó kötetnek egyébként van még egy fontos Pongrácz-vonatkozása. A szerkesztők azzal is megköszönték a lap támogatását, hogy egy-egy kötetet a „*lelkesebb pártolóknak*” ajánlották. 1844-ben pl. **Tormássy Lajosnak** (1784–1867) és felső eőri Pongrácz Mihálynak.

S ha már szóba kerültek a rokoni, családi kapcsolatok, Pongrácz Mihály családi állapotáról sajnos semmilyen adattal nem rendelkezünk. Lelkes helytörténészekre vár a feladat, hogy Pongrácz losonci éveit feltérképezzék, további orvosi sikereit/kudarcait dokumentálják. Megeszerzte híres orvos lehetett; 1864 júniusában elhívták őt a kanyaróban megbetegedett **Madách Imre** betegágyához is.²⁰

Nem tudjuk, Pongrácz mikor fejezte be orvosi tevékenységét. A magyar orvosok és természetvizsgálók 1867-ben, Rimaszombatban tartott XII. vándorgyűlésén még „losonci orvosként” szerepel a résztvevők névsorában. Később valószínűleg Pestre költözött, ott halt meg 74 éves korában, 1879-ben.²¹

Mint jeleztük, Pongrácz Mihály neve, tevékenysége szinte teljesen feledésbe merült. Ezt enyhítendő, 2004-ben a császármetszés történetéről írva, a szlovák nőgyógyászok számára felidéztek alakját.²² Reméljük, e mostani kis dolgozat elősegíti emlékének megőrzését Losoncon is, ahol talán egy emléktáblát is megérdemelne, mint a magyar szülészet/nőgyógyászat jeles alakja, a császármetszés egyik magyar úttörője.

IRODALOM

Borovszky Samu (szerk.)

1911: Nógrád vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest

Dörnyei Sándor

2001: Régi magyar orvosdoktori értekezések. Második kötet, Borda Antikvárium, Budapest

Gortvay György

1953: Az újkort magyar orvosi művelődés és egészségügy története. Akadémiai Kiadó, Budapest

Hőgyes Endre (szerk.)

1896: Millenniumi Emlékkönyv a budapesti királyi tudományegyetem orvosi karának multjáról és jelenéről, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest

Kiss László

2004: Storočie heroických výkonov – k histórii cisárskeho rezu na Slovensku v 19. storočí. Praktická gynekológia, 1. sz.

Leblancné Kelemen Mária

1979: Adalékok a reformkori Nógrád megye egészségügyi helyzetéről Baintner Ferenc megyei főorvos jelentései alapján. Orvostörténeti Közlemények, 87-88. kötet, 269–275.

Magyar-Kossa Gyula

1929: Magyar Orvosi Emlékek II. kötet, Budapest

Pongrácz Mihály

1839a: Száj rákfene tökéletes gyógyulása. Orvosi Tár, Új folyamaton, Második félév, 9. Sz., 129–132.

1839b: Császármetszés. Orvosi Tár, Új folyamaton, harmadik félév, 14. Sz., 209–212.

1841: A méhüvely tökéletes elválása s helyéből kifordulása. Orvosi Tár, Új folyamaton, hatodik félév, 41–44.

1844: Orvosi Tár, Harmadik folyamaton, hatodik kötet, 24. sz., 372.

Thorwald, Jürgen

1959: A sebészek évszázada (ford.: Siklósi Mihály), Gondolat Kiadó, Budapest

Szabó András

1996: A császármetszés története és ikonográfiája (Historia et iconographia sectionis caesareae). Folium, Budapest

Tóth István

1926: A császármetszés a multban és ma (előadta a Balatonfüreden 1926. május 14-én tartott „Továbbképző kurzuson”). Orvosképzés, 452–462.

Varjassy Péter

2002: A császármetszés története Magyarországon a XIX. század végéig. Orvosi Hetilap, 44. sz., 2493–2499.

JEGYZETEK

¹Thorwald 1959.

²Szabó 1996.

³Varjassy 2002.

⁴Leblancné 1979. 269.

⁵Tóth 1926. 460.

⁶Borovszky 1911. 547.

⁷Gortvay 1953. 186.

⁸Dörnyei 2001. 110.

⁹A petécscláz valószínűleg a ma kiütéses tifusznak nevezett kór lehetett.

¹⁰Dörnyei 2001. 110.

¹¹Hőgyes 1896. 265.

¹²Dörnyei 2001. 110.

¹³Varjassy 2002.

¹⁴Gortvay 1953. 121.

¹⁵Pongrácz 1839a

¹⁶Pólya József (1802-1873) alsószecei (Dolná Seč) születésű pesti orvosdoktor.

¹⁷Iboló: jód.

¹⁸Pongrácz 1841.

¹⁹Pongrácz 1844

²⁰Magyar-Kossa 1929. 133.

²¹Dörnyei 2001. 110.

²²Kiss 2004.

Szilágyi László

A tornaújfalusi, passiót éneklő közösség a múlt század elejétől napjainkig

Mottó:

*Értékeinket és kincseinket
adjuk tovább a következő nemzedéknek.*

Egy kis faluban, különösen a XIX. és a XX. század fordulójának éveiben (de a mai napig is) nagyban emelte a virágvasárnapi és nagypénteki ünnep hangulatát, amikor a római katolikus templomban felhangzott Jézus Krisztusnak az Utolsó vacsorától a Kereszthaláláig tartó kinszenvedését megelevenítő passió.

A passiót a jezsuiták és az *Iskola Testvérek Rendje* előbb kolostoraikban adták elő, majd később misztériumjátékok formájában a templomba is bevitték. A négy evangélista közül **Máté**, **Márk** és **Lukács**, kis eltéréssel ugyan, de egyféleképpen írja le Jézus Krisztus kinszenvedését. **János** evangélista az Isten szemzögéből nézi a megváltás művét. Belemerül az akkori időbe. Bár mind a négy evangélista passióit kellene énekelni az egyházi évek rendszerében, általában csak a Máté- és a János-passiókat éneklük. (Kivételet képeznek azok a székesegyházak, ahol önálló énekkar működik).

Nem tudjuk pontosan, mikor kezdték nálunk énekelni a passiót. Úgy hallottam az öregektől, hogy amikor 1896-ban **Litkei Menyhért** kántortanító a községünkbe került, a falu kulturális élete több irányban is fejlődésnek indult, s hamarosan kitűnt a környező falvak közül. Többek között létrehozta a fúvószenekart (rezesbandát), megalakította az önkéntes tűzoltó szervezetet, iskolakertet létesített, tanítványaival pásztorjátékot tanított be karácsony estére, és a fiatalság minden farsangban legalább egy színdarabot előadott. Konzervatóriumi végzettsége volt, ezért az éneklést minden munkájába (iskolában, színjátásban stb.) beiktatta, előnyben részesítette.

Jómagam 1945-ben (tízévesen) kerültem be a passió éneklésébe, amikor még Litkei Menyhért tanító úr „tanítványai” közül is énekeltek a passiót. Majd minden próbán fel-felemlgették a valamikori próbákat, közös énekléseket. Ezekből idézek:

„Amikor a tanító úr megismerte a falu lakosságát, kiválasztotta a jó hangú, jó hallású férfiakat, akiket megtanított a passió éneklésére. Négy szólamra tanította. Külön kiválasztotta azokat a férfiakat (hangjuk szerint), akik a passióban megszemélyesítik az ott szereplő bibliai személyeket. Külön gondot fordított pl. az Evangélista, Jézus és Pilátus szerepeinek éneklésére. Az Evangélista szerepének éneklésére olyan személyt választott, akinek kiejtése, hangerőssége a hosszú éneklés alatt nem változik, és kitartóan bír énekelni. Jézus szerepének éneklését bariton hangú, nyugodt személyre bízta. Pilátus szerepét erősen, erős hangú férfi énekelte, aki hangjával is kitűnt a többiek közül, mint ellentmondást nem tűrő, parancsoló római helytartó. Ez a három személy különösen a nagypénteki passióban énekel sokat.”

A többi szólóénekesnek (**Júdás**, **Péter**, szolgálók, hamis tanúk, poroszló) nem sok feladata van, ezek nem tűnnek ki a passióban. A férfiakon kívül két felsőbb osztályú iskolás lányt is szerepeltetett a virágvasárnapi passió éneklésében, ők a két szolgáltót jelenítették meg. Nagypénteken már csak az egyik lányka szerepelt. A tanító úr nem énekel, ő csak dirigálta a szólistákat és a szólamokat. A nők szerepeltetését az utána jövő kántortanítók ritkán alkalmazták, néha vékonyabb hangú férfival, fiatalabb fiúval helyettesítették. Az öregek visszaemlékezéseiből kitűnik, hogy Litkei tanító úr előtt nem énekeltek a passiót, hanem a plébános irányításával a ministránsok felváltva olvasták fel a templomban, az oltárnál. A próbákat az egytantermes iskolában tartották. Az első világháború után (1919-ben) az öregek elmondása alapján a dalárda sorai nagyon megritkultak. Némelyik hősi halált halt, mások fogságba estek, s akik hazatértek, azok közül is többen kivándoroltak Amerikába, mert idehaza nehéz volt a megélhetés. Akik beálltak a magyarországi bolsevik Vörös Hadseregbe, mivel félték a csehek retorziójától, szintén Amerikába vándoroltak. Így aztán nem sokból lehetett választani jó hangú kórustagokat. De a passió éneklése nem maradt el. Újabb és újabb tagokkal bővült, akiket szintén meg kellett tanítani a helyes éneklésre.

A virágvasárnapi szertartás a *jeruzsálemi bevonulással* veszi kezdetét. A kar latinul éneklé a bevonulási éneket: „*Ingrediente Domino...*”. Ez az ének elég hosszú. Csak két szólamban énekeltek, bár a melódiája nagyon „fűlbemászó”. Mivel a szöveget szó szerint nem értették, az egyes latin szavakat (kifejezéseket) „lefordították” saját „parazti nyelvükre”, aminek legalább valami értelme volt a szántó-vető ember számára; az emlékezők szerint „*sok humoros történet is előfordult*”. Az évek során aztán csak megtanulták a helyes szöveget is. A plébános úr a ministránsokkal az ének alatt „*menetelve vonult végig a templomon, mintha csak Jeruzsálemben lett volna*”.

Az eredeti énekkarban, egyes szólamokban négy személy volt, így mindkét passiót húszon felüli létszámú énekkar adta elő. Egy kis faluközösségben, mint a miénk (450 lakosú volt), jól működő csoportot megszervezni és betanítani nem volt könnyű feladat. Először is abban az időben nem volt miből énekelni. A tanító úr tehát leírta a szólistáknak, ki mit énekel, külön a karnak is. Másik nagy probléma, hogy nem ismerték a hangjegyeket. Az egész falu földműveléssel foglalkozott. Akadtak, akik a hat osztályt sem végezték el (dolgozniuk kellett), némelyeknek az olvasással is problémáik voltak. A tanító úr előénekelte vagy harmóniumon eljátszotta a dallamot, a szólista vagy a kórus pedig hallásból tanulta meg a melódiát. Teljes odaadással tanította, de megkövetelte a fegyelmet is. Maximálisan elvárta (különösen a következő években), hogy a kottához híven énekeljenek. Betartotta az ütemet, a hangmagasságot, az éneklés érthetőségét, stb. A kocsmai

és a falu közötti nótázáshoz szokott falusi legények ezt a szigorot nem nagyon értették. Különösen sok munkájába került: „...*beidomítani a jó torkú de, saját szájíze szerint éneklő kórustagokat*”. Idővel azonban „összerázódott” ez a kis falusi közösség. A próbákon való pontos megjelenést is szigorúan megkövetelte. A kórusnak a szöveget fejből kellett énekelni, de a szövegtől is elvárta a folyamatos és pontos éneklést. Először a szövegtől tanította, külön-külön, aztán az egyes szövegeket, szintén külön-külön. Amikor elégedett volt mindegyikkel, akkor jött az összeéneklés.

Új egyházi énekeket is tanultak, és olyan egyházi szertartások is szerepeltek, amelyeken azelőtt csak a pap és a kántor énekelte. Például nagyszombaton a feltámadási szertartáson, az úrnapi körmeneten, a határban tartott búzaszentelésen, a bérmlási püspökfogadáson, vagy éppen tragikusan elhalálozott falubeli barátjuk temetésén. A falubeliek ezt később el is várták tőlük. Az akkori időben „rang” volt, ha valaki a passiót énekelhette.

Próbákra, új énekek betanulására csak a téli hónapokban volt lehetőség. Az év többi részében mindenki a saját mindennapi, reggeltől estig tartó munkájával volt elfoglalva. Kora reggel és késő este az állatokat gondozták, napközben pedig a mezei munkákat végezték. Ezek nem tűrtek halasztást. A vetésnek, ültetésnek, kapálásnak, kaszálásnak megvolt a maga ideje, nem lehetett elmulasztani. Estére bizony a munkában megfáradt embereknek nem lett volna nagy kedvük még próbára is járni.

Litkei Menyhért a gyerekekkel való különleges törődéséért és a falu kulturális felemelkedése érdekében végzett tevékenységéért nagy megbecsülésnek örvendett. Nyugdíjba vonulásáig, 31 évig működött községünkben. Édesapámat is tanította, aki mindig hálával emlékezett rá. Zömében ezekkel, a passióban éneklő tagokkal hozta létre a fúvószenekart is. Nagyon jól együtt tudott működni a falu lakosaival, nemcsak a tanítás és a művelődés terén, hanem a gazdálkodásban is. Jómaga mintagazdaságot hozott létre, és szívesen látta el tanáccsal a gazdálkodókat, méhészeket és a kertészkedőket. Igazi néptanító volt. Olyan egyéneket nevelt ki segítőknek, akik, miután nyugállományba vonult, az utána jövő kántortanítóknak is segítségükre voltak, tudtak közösséget formálni, kulturális megmozdulásokat szervezni, ápták a falu kultúráját, az ő szellemében.

Ilyen közösségben a barátságok jobban elmélyültek, a fiatalok és a középkorúak jobban megismerték egymást, egymásnak aznapi, illetve arra a hétre tervezett munkáját, többet beszélgettek együtt, az idősebbek tanáccsal is ellátták a fiatalabb gazdálkodókat. Ezeken a próbákon nem csak a passiót és más egyházi énekeket tanultak, de a próba végeztével a tanító úr népdalokra, magyar nótákra is tanította főleg a legényeket. A kocsmai „meder nélküli nótázások” egy irányba terelődtek, ugyanígy a mulatságokban, a lakodalmakban is. Ha hat-nyolc kórustag egyszerre kezdett énekelni: „*jó volt őket hallgatni*”. A szentmise után a plébános hagyományosan meghívta a passiózókat egy kis megvendéglésre, a plébániára (most

„agapénak” hívják). Egy kis csoport idősebb passiózó előadott néhány dalt, amelyeket 20-25 évvel azelőtt daloltak asztalbontáskor, ugyanilyen alkalomból, még az előző plébános idejében. Máiig szívesen emlékezek rájuk. Ez is összekötő kapocs volt a fiatalok és az idősek között.

A következő kántortanítók, **Nagy Mihály** (1927–1935) és **Veréb Dezső** (1935–1945) is jó hanggal és kiváló zenei tudással rendelkeztek. Kisebbségi változtatásokat ugyan véghezvittek, de a csoport működése lényegében nem változott. Veréb tanító úr a passió szövegét is énekelte, többnyire Jézus szerepét. Betanította a „*Jeremiás próféta siralmait*” éneklését is, ahol az egyes szakaszok bevezetőjét szólóban énekelte, aztán a kórus folytatta. Ezt a nagyhét szerdáján, csütörtökön (zöldcsütörtökön) este, illetve nagypénteken a délutáni könyörgésekkor énekeltek. Nálunk csak a nagypénteki részt énekeltek, utoljára kb. 1950-ben. Azóta ez a szép éneklés (a templomi szertartással együtt) elmaradt.

A passiót éneklő tagokat Veréb tanító úr külön meghívóval, tisztelettel hívta meg az első próbára, nagybajtban. A névsorban folyamatosan, házszám szerint voltak a nevek feltüntetve, és egy felsőbb osztályos, megbízható diákjával „*hordatta körül a faluban*”. A többi összejövetel idejét közösen beszéltek meg.

A II. világháború után dirigens nélkül maradt a kórus. Veréb tanító urat a falun néhányszor átvonuló front alatt légnyomás érte, többé már nem tanított. A csoportot sem tudta tovább vezetni. Ám az addig is segítséget nyújtó énekesek kezükbe vették a csoport vezetését, és máig szakszerű vezetés nélkül, a tradíciókra támaszkodva működnek. A hathetes harcok alatt az iskolát több aknátalát érte. Főleg a tető volt nagyon rossz állapotban, az eső is becsorgott a tanterembe, ezért a tanítás több éven keresztül a református egyház iskolájában folyt, a passió próbái pedig egy gyermektelen házaspár lakásán.

Többnyire csak kézzel (géppel) írt szövegből énekelünk. A katolikus egyházi ima- és énekeskönyvek nem szokták tartalmazni a passió szövegét. Csupán két imakönyvben található meg, a **Stampay János** kőbölküti kántor által szerkesztett *Katolikus egyházi énekek, imák és temetési szertartások* (1902) c. kiadványban, valamint a *Lelki Gyöngyök* c. ima- és énekeskönyvben (Budapest, Szent István Társulat kiadása 1929, VII. kiadás). Érdekes, hogy az utóbbiban a leghasználatosabb egyházi énekek egy szólamra vannak hangjegyezve, illetve ahol ez nincs, az ének elején apró betűs megjegyzés van, melyik ének dallamára kell előadni. A „*Jeremiás próféta siralmainál*”, valamint a virágvasárnap és nagypénteki passióknál semmi utalás nincs az éneklés módjára. Ez utóbbi könyvből énekel hosszú éveken keresztül a „mi Pilátusunk” is, akinek a szövege tintaceruzával volt az imakönyvben aláhúzóztatva, az egyes hangbeli változások pedig zöld és piros ceruzával jelölve.

Megemlítem még, hogy 1945-ben néhányunknak, akik új tagként kerültünk a kórusba, szintén nem volt passiósi imakönyvünk, a kórus szövegét számunkra külön legépezték a közeli kisvárosban (a falunkban nem volt

LÁSSÁTOK, FELEIM!

írógép), ezen bejelölték nekünk a szöveg melódiájának változásait is, és ebből énekeltünk. (Máig őrzöm az elrongyolódott lapokat.) A régi kórustagok fejből tudták a szövegüket, illetve tudták az egész passiót, mert évtizedeken keresztül énekelték. Ebben az időben nem csak minket, új tagokat hívtak meg énekelni, hanem visszahívták a valamikori „passiózókat” is, mert a falunkból a háború alatt 15-en elestek, többen fogságba kerültek, 22 férfit pedig málenkij robotra hurcoltak. Nagy volt a vérvesztésünk. Lehet, hogy a háború után nem is ment olyan jól a passió, mint az előző években, de szívvel-lélekkel énekeltünk.

1947 virágvasárnapja nagyon emlékezetes marad számunkra. Ebben az időben (1946-1947) folyt a magyarok kilakoltatása és a magyar szó betiltása minden hivatalos helyen (még az utcán is). Ilyennek tekintették a templomi istentiszteleteket is. Nagybőjtben esténként szorgalmasan tanultuk és próbáltuk a passió éneklését. Virágvasárnap, a szentmise kezdete előtt a hozzánk küldött ismeretlen szlovák pap az oltártól szlovákul kijelentette, hogy

a miseénekeket és a passiót csak szlovák nyelven énekelhetjük. Nem nagyon értettük, mit mondott, azért tört magyarsággal elismételte. Megdöbbenve vettük tudomásul. Ilyen még nem volt! A templomban a hívek hangosan elleneztek. De a szlovák nyelvű pap mellett kardoskodott, hogy akkor nem lesz szentmise. A kóruson levő férfiak úgy határoztak, hogy akkor kivonulunk, mert szlovákul abban az időben csak ketten tudtak a faluban. Megindultak a férfiak, utánuk a nők, majd a gyerekek, csupán a nagyon öreg asszonykák maradtak a padokban. A templomkertben az egyik kórustag kijelentette: „*Én pedig most megyek a Gecsemáné kertbe!*” Volt ugyanis egy kis szőlőcskéje a határban, oda ment ki. Ez volt ez egyetlen virágvasárnap, az eddig eltelt évek alatt, hogy nem volt a virágvasárnap passió és a nagypénteki sem elénekelve, sem felolvasva.

A következő évek még nagyobb bonyodalmakat hoztak. Az épület tatarozása után, úgy 1950-ben újból az iskola adott helyet az összejöveteleinknek. Később, „kigondolt okokból” ezt megtiltották, s többé az iskola tantermében

Meghívó

Mindenkat meghívom L. Barótk László néhai, síg-
lisztel adását az éneklés körremühödésével, egyetem-
ben akarom megajteni; így lisztellettel kérem az alábbi
tagokat, hogy már este az esti harangzó elhangzása
után szíveskedjenek az iskola helyiségében megjelenni

1. Erdélyi Imre	---	Erdélyi Imre
2. " Elek	---	" Elek
3. Kóteles József	---	Kóteles József
4. Kóteles Péter Gy.	---	Kóteles Péter Gy.
5. Kóteles János	---	Kóteles János
6. B. Kóteles József	---	B. Kóteles József
7. Nagy László	---	Nagy László
8. Nagy László	---	Nagy László
9. Barótk Péter	---	Barótk Péter
10. Kóteles János	---	Kóteles János
11. Kóteles Gyula	---	Kóteles Gyula
12. Kóteles Mihály Gy.	---	Kóteles Mihály Gy.
13. Barótk Lajos	---	Barótk Lajos
14. " István	---	" István
15. Kóteles Péter felső	---	Kóteles Péter felső
16. Puscsay Imre	---	Puscsay Imre
17. Horváth János	---	Horváth János
18. Cs. Barótk István	---	Cs. Barótk István
19. Hill István	---	Hill István
20. Csörke János	---	Csörke János

Köszönettel;
Barótk László
Tanj

Súffalu 1938/1929. évi.

nem lehetett a passiót próbálni. Átmentünk tehát a parókia épületébe gyakorolni, majd a kultúrház felépítése után annak egy kisebb helyiségébe, ahová mostanáig járunk.

Az 1950-es évektől, de főleg az 1968 utáni időszakban, az ún. normalizációs években a kommunista párt vallási téren is „bekeményített”. Az egyébként vallásos falusi emberek (párttagok) kezdtek a templomból elmaradozni, főleg ha valaki tisztséget viselt valamilyen üzemben, szervezetben, vagy pedagógus volt. A templomi passió éneklését ezért úgy oldották meg, hogy az előző évben magnetofonszalagra rögzített felvételt forgatták le Virágvasárnapon és Nagypénteken is. Két évig volt így, aztán az akkori plébános úgy rendelkezett, hogy inkább olvassák, mint magnószalagról játsszák le.

A következő plébános (**Oravec Pál** – 1982-től) már megtanította a ministránsokat a passió felolvasására, és két évig a ministránsok olvasták.

1983-ban **Derján István** és felesége újra megszervezték a passió éneklését. Személyesen meglátogatták a jó hangú fiatalokat (férfiakat és nőket), valamint a passiót korábban éneklő tagokat, és 1984 Virágvasárnapon és Nagypénteken 24 taggal, **Horváth Sándor** vezetésével újból felhangzott előben a passió. Bármilyen nehézségek is adódtak, a vallásos hívek a legkeményebb diktatúrában is kitartottak az ősi szokás mellett, és találtak rá módot, hogy a virágvasárnapi szentmise és a nagypénteki szertartás ünnepélyes legyen.

Az 1989-es politikai változás a passiót éneklő közösségben is változást hozott. Azok a tagok, akik a fent említett okokból nem énekelhették a passiót, és akik még nem lettek túl korosak, visszatértek az énekléséhez, sőt az időközben a faluból elköltözöttek (régebbi passió tagok) is visszajárnak a próbákra és az éneklésére.

Annak ellenére, hogy több évtizede képzett vezető nélkül működnek, csupán a hagyományokra támaszkodva, kottaismeret nélkül, a környező falvak egyik legszínvonalasabb passióéneklését végzik. Az éneklés módja is inkább a palóc tájszóláshoz igazodik, és eltér az iskolázott együttesek kiejtésétől. A 2000. év Virágvasárnapján felhangzott passiót hangszalagra rögzítették (**Méry Margit** szerkesztő), és a pozsonyi rádió magyar adása többször sugározta a virágvasárnapi adásában.

Csak remélhetjük, hogy a létszámában fogyatkozó falunkban, szakszerű vezetés nélkül, továbbra is lesznek olyan lelkes, odaadó, amatőr kórusvezetők és énekelni szerető hívek, akik ezt a szép hagyományt megtartják és továbbadják a gyermekeiknek is.

A történethez hozzá kell tenni, s talán az elmondottak is igazolják, hogy nem véletlenül került ki a községből sok tehetséges, jó hangú, a zenével elmélyülten foglalkozó személyiség. A kassai *Csermely Kórusban*, a szepsi *Vox Columbellaeg Vegyeskarban* is megtaláljuk őket. Mindannyian büszkék rá, hogy innen származnak.

A „középső tisztesség” gömői módra, egykoron – és napjainkban, Ragályban

„A gömői parasztoknál minden embernek három tisztességféléje van, s mind a három nagy ceremóniával és vendégeskedéssel innepeltetik. Első tisztesség a születési, vagyis inkább keresztelési vendégség, mely posztriknak mondatik. Középső tisztesség a házasság innepé vagy a lakadalom. Utolsó tisztesség a temetés, melyen értetik a tisztességes eltakarítást a prédikációval, búcsúztatással és az azt követő halottas vendégséggel vagy torral együtt. Mindezek nagy ceremóniával és költséggel tartatnak, s ilyenkor a legszegényebb ember is, akárhonnán veszi, ha kölcsönzi is, nem kíméli költségét, hogy amint ők szólnak, a módját megadhassa: és ezeknek elmulasztások önálok igen gyalázatos dolognak tartatnék.”

(Balogh Sámuel, 1827)

Párválasztás

A házasságokat ököztök nem az előre való ismeretség, nem a hajlandóság és szerelem szövi, hanem a szülék önnön kényök s kinézések szerént alkotják. Bármint ismerjék s szeressék is egymást két fiatalok, annak a jövőre házasságra nézve semmi követkevése nincs, hanem akit avégre a szülék választanak, azzal kell megelégedni és egybeházasulni. Szintúgy kinézik ők, mint a legspekulánsabb előkelő emberek, melyik lesz, nem a legényre vagy leányra, hanem az ő önnön házi állapotjuk nevedésére vagy egyéb világi cél s haszon előmozdítására nézve a legjobb parti, amit ők, minthogy jártokban-költőkben minden ilyes dolgokra figyelmesek, és önnön házoknál is minden köztök megforduló vidéki emberektől szeretnek szorgalmasan tudakozódni, könnyen kitanulhatnak. Ekkor osztán, ha hatodik faluban lakik is az ő inyök szerént való leány, elmennek oda egy-két jó embereikkel a legény nélkül, s előadván, mint hatott nekik is fülökbe ez s ez becsületes leány híre, és a magok házi állapotját is dicsérve leírván, felveszik Ádámtól vagy az Eliézer históriájától hosszú beszédjeknek textusát, s szépen megkérlik a leányt.

Kikérés

Mikorán pegyig Ábrahám ugyan öreg ember lett volna, fiát, Izsákot házasságra buzdította volna. Izsák hajlott is a szent házasságra, de mivel Ábrahám nem akarná, hogy Izsák az Kánaán földjén lakozó pogányok közül venne feleséget, Elizést szólította volna meg, hogy ez fiának feleséget keresne. Engemet is felszólított a keresztfiam, hogy házassága irányában cselekedettel legyek, amellet őrtállója volnék és a mi vezérünk, az Úristen nevében a kegyelmetek házukhoz vezéreltetnék, hogy keresztfiamnak ezen becsületes szülök (egyetlen) tisztességes leányukat feleségül megkérjem. Azért is, az becsületes leányzónak édes apja és anyja és minden rokonsága egyenlő akarattal és véleményből, ha jónak

látják, leányukat ezen becsületes fiúnak feleségül odaadni óhajtanák. Miután minket is az úrnak anygala vezérelt kigyelmeteknek becsületes házukhoz, kérjük kigyelmetek tisztességes szándékát, jó válaszadásukat, melyet hallani mielőbb kívánnánk.

(Barkóság)

Ha a másik félnek tetszik az ajánlás, ez is hasonló hosszú beszéddel elfogadja azt (a leány ekkor nincs jelen, hanem az anyjával együtt, aki azonban nem mulatja el az anyai örvendő híradást és buzdítást, kívül a kamarában van, és a dolog ott benn csak férfiak közt foly), azzal meghatározzák a kézfogás napját, s elvégzik pályinka közt az egész egybekelést. Hazamenvén a szüle, tudtára adja a fiának, milyen jó, milyen alkalmas személyt választott neki jövőre házastársul, s mint fog azáltal gazdasági dolgok feljebb emelkedni, s ezek ellen a fiúnak nem szabad szólani, vagy ha szól, sikertelen minden beszédje, mivel annak kell meglenni, amit az öregek magok közt elvégeztek.

Háztűznéző

Azonban az eljegyzett leány atyja, hasonlóképpen egy-két jó emberével, elmegy a kézfogás előtt a vőlegényes házhoz, amint ők nevezik, háztűzlátni. Ekkor önnön szemeikkel megvizsgálják, hogy úgy van-e mindenekben a dolog, amint a legény atyja beszélt, megnézik még a legkisebb baromfiát is, és jó karban találván mindeneket, tudósítják s nekibiztatják otthon a leányt.

Kézfogó / Kendő

Midőn az öregek által magok közt meghatározott kézfogás napja elérkezik, akkor a szülék a legénnyel együtt elmennek a leányos házhoz, és ilyen formával:

Kedves jó uraim!

Nekünk egy igen kedves galambunk elrepült, és egyenesen a kigyelmetek becsületes házába szállott; nem látták-e kigyelmetek? (vagy más ily forma képes szólásokkal beköszönnek.) Hanem az ekkori ceremónia ököztök azt kívánja, hogy a vendégeket egyszerre el ne fogadják (mivel ők a leálynak egyszerre kiadását felette gyalázatos dolognak tartanak), s ha alkalmas a szószóló, ötször, hatszor is kiküldi őket egymásután, minekelőtte a házban letelepedhetnének. Ekkor tehát a szószóló mintegy ilyformán felel:

Kedves jó barátim!

Mi nem láttuk a kigyelmetek galambját, nekünk magunknak is van galambunk, de az a miénk; kigyelmetek pedig menjenek Isten hírével és keressék a magokét!

Ekkor a kérő félnek minden további szó nélkül ki kell menni a házból. Kevés idő múlva ismét visszamennek,

és jelentik nagy ceremóniával, hogy éppen az idevaló galambot kívánják nekik magokhoz venni, és szép, gyönyörűséges kalitkába tenni, s gondosan táplálni. Erre az a felelet, hogy ez a dolog gondolkozást kíván, ezért is menjenek ki, míg felőle gondolkoznak - s innét ki kell menni. Így foly ez, míg csak lehet, s az a legderekabb szószóló, aki a kérőket legtöbbször kiüldözheti, s enélkül a kézfogás egyáltalában meg nem eshetik. Végre kifogyván a kiadó a mentségekből, a kérőket nagy becsülettel leültetik, a legényt pedig, aki azonban kalapját le nem veszi, állva marad, s ekkor először lesi oldalt, a nagy kalap alól jövődöbéli mátkáját; aki ekkor hasonlóképpen előáll, és a kiadótól nagy becsülettel s ceremóniával megszólíttatik: No, kedves húgomasszony, hát tetszik-e kigyelmednek az ökigyelme becsületes személye? Melyre a leány tetszését jelentvén, a legény leveszi kalapját, és kezét fogja. Ekkor mindnyájan letelepedvén, a kérők a leánytól vizet kérnek, amikor hátulról; azután ismét tüzet, amikor előlről nagy gonddal megnézik, ha elég gyors-e, és nincs-e valami hiba testében?

Minthogy pedig ez a dolog késő estve kezdődik, és sok hosszas s tekervényes beszédekkel és ceremóniákkal jár, tehát a kézfogás éjfélnél elébb meg nem esik. Ekkor hívogatják osztán éjfél után a vendégeket, felvívén édes álmokból mindent, valakit meghívni akarnak. A gazdasszonyok pedig tűzhöz teszik az étkeket, hogy hajnalra elkészüljenek. Azalatt a pályinkázás szüntelen foly, a vendégek egymás után gyülekeznek, s tehetősebb helyeken, ahol muzsikus van, táncolnak, ahol pedig nincs, dallanak.

Minekutána a vendégek begyülekeztek, a jövődöbéli menyasszony, asszerént, amint tehetősebb vagy szegényebb, vékonyabb vagy vastagabb kendőket osztogattat ki a körülötte forgott s fáradozott személyeknek, mely így megyen véghez: általadván a menyasszony anyja a kendőket a szószólónak, ez azokat ölebe veszi, s azután egyenként elővívén, mindeniket ilyen beszéddel adja által:

- Kedves N.N. Uram! Ímé a mi menyasszonyunk nem kívánja hiába a kigyelmed fáradságát, hanem ezzel a kendővel kíván kedveskedni. Hanem azt tudakoztatja általam, hogy inkább örül-e kigyelmed az ökigyelme jó hírének, nevének, becsületének, világban való életének, mint ennek a csekély mulandó világi jószágának?

Melyre az általvevő a legnagyobb szeriozitással felel, elvívén a kendőt:

- Inkább örülök az ökigyelme jó hírének, nevének, becsületének, világban való életének, mint ennek a csekély mulandó világi jószágának!

Azzal elteszi a kendőt, és így megy ez sorba minden személyekkel, s mint mondom, a legnagyobb szeriozitással. Mindenek mély csendben fülelnek, mintha templomban volnának. Hajnaltájban elkészülvén a lakoma, vendégeskednek (a legény a mátkájával külön a kamrában), s azzal széjjel oszlanak.

Ezek után első gond az új mátkákat a prédikátornak a kihirdetés végett bejelenteni, és a lakodalomhoz mind a két részről készülni. Az esketés rendesen a harmadik hirdetést követő szerdán van (kivéven a r. katolikusoknál). De már azelőtt való pénteken marhát vágnak s azt feltisztítják, az asszonyok pedig egybegyülvén, a hurkáit kimossák s megtöltik, mivel ez a pacallal együtt tejben főzve a gömöri parasztlakadalomnak multhatatlan tálátka. Szombaton ugyancsak az asszonyok, gyertyát mártanak; vasárnap tanakodnak holmi aprólékos dolgok eránt; hétfőn fáért mennek. Ugyanezen a napon el szokott menni a vőfély a leányos házhoz, hogy a menyasszonyt haza kérje, és annak képeben a guzsalyát el is viszi a vőlegényes házhoz; kedden a konyhakészítéshez fognak, melyet a ház előtt két egymásra tett, fával keresztülrakott s megföldelt szánkákból építenek. Mindezen idő alatt a pályinkázás éjjel-nappal foly, melyet a lakadalomra nagy bővséggel készíttetnek, és különös arra rendelt személy által sáfároltatnak, aki kócsárnak (kulcsár) mondatik. Ugyancsak kedden a leányos házaknál felállítják az úgynevezett kendőfát, azaz egy egyenes és igen nagy magas fiatal szálát, ki magosabbat kaphat, melynek tetejére egy kendő, pántlikákkal és egynehány perecekkal köttetik, és osztán a fiatalok által jó erősen a földbe beásatik. Némelyik oly magasat szerez mint egy torony. Ezen kendőfákról, melyek a faluban a házak felett messze kilátszanak, meg lehet tudni, hány menyasszonyos ház van a faluban. Mert bevett szokás az is, hogy a lakadalmakat mind egyszerre tartsák.

Szerdán reggel, eligazítván a ház táját és házi bajokat, a menyasszony kikéréséhez fognak; ha pedig az más faluban van, minekutána jól fröstököltek, a szószóló és a vőfély többedmagával, többnyire asszonyokkal és leányokkal, két, három s több szekereken, melyek közül a legotolsó a muzsikusokat viszi, elindul, magával vivén a pályinkás tonnát, két-három morványt (így hívják az ily solennitásokra készült nagy, hosszú, sokszor gömbölyű fonott kalácsokat) és mindenik szekeren bőven szalmát. A muzsikusok az úton folyton-folyvást muzsikálnak, az asszonyok s leányok pedig tele torokkal dallanak; azonban a kocsis minden futamatra megállván, levét egy csomó szalmát, melyből lángoló tüzet gerjesztenek, s a tonnát elővívén, mindnyájan két-három üveg pályinkát a tűz körül állva megisznak. Ez így megy, valamíg a menyasszonyos falut el nem érik. Itt, ámbár a szállás már előre el van beszélve és rendelve, a falu végén ismét megállnak, szalmatüzet csinálnak; a vőfély pedig be-megy a már tudva lévő házhoz szállást kéri.

Ímé, legelsőbben eljöttünk próbára,
Míg, hogy el nem jutunk dolgaink nyitjára,
Kész vagyok mindenkor bátra menni harcra,
Kívánván minden jót ez királyi házra.
Örvendek, hogy látom friss, jó egészségben
Ez királyi házat lelki békességben.

Azon is örülök, ha jó szívvel látnak,
 Szegény utasoknak szállással szolgálnak.
 Szószóló és násznagy bizodalmas urunk,
 Tudják kigyelmetek, hogy utasok vagyunk.
 Messze útról jövünk, elfáradt az lovunk,
 Nagy alázatosan mi szállást instálunk.
 Abrakunk és szénánk már megfogyatkozott,
 Mivel a vezérünk hazánkból kihozott.
 Minden alamizsna tőlünk eltávozott,
 Legyen áldott e ház, melybe Isten hozott!
 (Barkóság)

Ezt [a vőfélyt] ismét sokáig szokták tartóztatni és erőltetve itatni, amíg a többiek folyvást a falu végén tüzelnek, isznak és várakoznak.

- Mink nem tudjuk, micsoda nemzetségek kietek?
- Nem vagyunk mi kimék, hanem ezen becsületes ház gazdája leányának férjének kompániája vagyunk.
- Mink itt szállást nem adhatunk, mert szoros az házunk.
- Ha szoros, adjon kigyelmetek egy baltát, jó ácsok vagyunk, kiváguk az egy oldalát, megférünk osztan.
- Mink azt sem engedjük, szállást nem adunk!
- Ha nem engedi kigyelmetek, hogy a kigyelmetek házát meg sem bővítsük, meg sem jelenjünk, vigye el kigyelmetek az házát innen! A királynéé az föld, mi is az övé vagyunk.
- De mivégre jönnek kigyelmetek úgy mireánk nagy puskázással, mint ha mink ellenségei volnánk?
- Jó a fegyver az ember kezébe, de ha puskánk nem lett volna, a kigyelmetek fekete kakasától be sem jöhettünk volna!
- Immár szállást adunk kigyelmeteknek. Amott vagyon egy pusztá, ott semmi gaz a kigyelmetek fejébe nem üt.
- Mink nem tudjuk, hol vagyon, éppen csak mondják, de azért, ha szószóló uram egész kompániájával előnkbe kalauzul eljön, igenis elmegyünk.
- Ha affelé utaznak, ahonnan jönnek, megtalálják.
- Megkövetem szószóló uramat, nekünk arra utunk nincsen, mert mink onnat jöttünk!
 (Gömör megye)

Végre megszabadulván a vőfély, kimegyen hírt adni, hogy jöhetnek, s ekkor a szállásra beszállanak. Itt a beköszönés, fogadás, áldás, szerencsekívánás nagy ceremóniával véghezmenvén, ismét foly az ital. Ekkor elküldik a vőfélyt a menyasszonyos házhoz a menyasszonynak a szent hitre való kikérésére; aki már ekkor törülköző kendővel pantallér módra által van kötve, és oda pályinkával megtöltött üvegecskével köszön be.

Lakunk tekintetes Gömör vármegyében,
 Erdős, búzás, boros Felsővály községben,
 A Desko nevű kőszoros kis völgyben,
 Régi eleink szép örökségében.
 Az én jó barátom ezelőtt pár héttel
 Mint szárnyra kelt madár repült szerteséjjel.
 Repült, hogy magának társat keressen,

Akivel az élet tengerén evezzen!
 És a jó Istennek bölcs, vezérlő keze
 Őt e szerény hajlékba vezette.
 Itt látott ő egy rózsát kinyíllani,
 Remélvén, hogy le is fogja szakítani.
 És ez a szép róza,
 E hajlékban lévő hajadon lejányzó,
 Ki megígérte, hogyha Isten életöknek kedvez,
 Kevés idő múlva egymáséi lesznek.
 A kitűzött idő immár elérkezett,
 Jó barátom engem azért küldött,
 Hogy nem-e változott a tett ígéret,
 Választottja immár másnak adott kezét?
 Kedves szószóló úr, tőle választ várok,
 Tudom, hogy rá van bízva ezen dolog,
 Bátran nyilatkozok, igaz ember vagyok,
 Bizonyoságul, íme, levelet is adok.
 Itt a bizonyságom, itt az útlevel,
 Kedves vőlegényem aláírta nevét.
 (Felsővály)

Ott a szószóló újra elkezd a kötődést, tartóztatást, erőltető itatást, úgyhogy kétszer-háromszor is el kell menni a vőfélynek, míg a menyasszonyt a szent hitre kinyerheti: mindannyiszor, valameddig csak lehet, tartóztatják, úgyhogy ebben gyakran órák telnek el.

Mivel lehet a pondrót a kősóból kiirtani?
 (Szüzlány tejével – amint a kősóba nem eshet pondró, a szüzlánynak sem lehet teje. – Ragály)

Miben különbözik a törülköző a menyasszonytól?
 (A törülközőben a szárazat keresik, a menyasszonyban a nedveset. – Felsővály)

Mikor habzik az asszony lábaköze?
 (Amikor a tehenet feji. – Lice)

Mikor van a tyúkon a legtöbb talyu?
 (Mikor a kakas rajta van. – Kelemér)

Milyen falu van Cakó meg Iványi között?
 (Csak volt, Comporháza – elpusztult középkori falu, az újkorban Balogványi része. – Balogiványi)

Mihelyt a menyasszonyt, aki már ekkor mennyegzősen fel van öltöztetve s koszorúzva, a szent hitre kinyerhetik, azonnal a vőfélynek elmenetele után egy az ékesenszólóbbak közül elővesz egy írást, mely mintegy két vni parasztversekből áll, és elkezd a menyasszonyt szüleitől, testvéreitől, atyafiaitól, minden jóakaróitól, barátneitől, komáitól sorra-sorra búcsúztatni, mintha végképpen ki kellene a világból mennie, melyre a szülek, testvérek nagy jajszót ütnek, és a legkeservesb bánatnak minden jeleivel egész torokból siratják az elköltöző menyasszonyt, s a szimpátia a több jelenlévőnek is könnyeket csal szemekbe, úgyhogy ekkor

Csigacsináló

Disznóölés

Megérkezés a lányos házhoz

Álmenyasszony

Valódi menyasszony

Indulás a hitre

Fogadalomtétel

A leves beköszöntése

Eladó a menyasszony

a lakadalmas ház egy igen keserves halotti búcsúztatást ábrázol, mely a versolvasónak csendes és témára tett, komoly, indifferens tónusával különösen kontrasztírozik.

Leánybúcsú

– Borcsa, én barátom,
Köszíved vagy-e?

Hogy meg nem kesergesz
Apádér', anyádér'?

– Dehogynem kesergek,
Maj' meghalok érte,

Ha ja föld megnyílna,
Bizon' belebújnék.

Így szegyi búcsúját
Eladott szíp leján'.

Hogyha ma nem szegyi,
Hónap sem szegyi,
Azután sem szegyi.
(Alsófalu – Bedécs Mária)

Azonban a búcsúztatónak utolsó szavával jajszó, sírás, egyszerre kettévágódik, s a legharsányabban jajgató, mintha nem is ő lett volna, első ugrik a legvígabb táncolásba.

Esküvő

Beköszönés a prédikátorhoz

Kedves tiszteletes prédikátor uram!

Köszönteti általam az előjárónk, hogy azon szent házasságban leendő személyek már az jegyendővel megbizonyítván házasságokat, de már kívánják az ő hiteket megerősíteni, kéreti pediglen tiszteendő uram, hogy ha lehetséges, a dologgal ne késsen!

Azalatt a vőlegényes háznál elkészülvén, jel adatik harangszóval, s ekkor a menyasszonyos háznál lévők is kiindulván, mindkét rész, külön seregben, bemennek a templomba, rendszeren kísérvén őket a muzsikások egész a templomig; sokszor pedig énekelve mennek az úton.

Rikkantások, dalok templomba menet

Elszáradt a szőlő szára,
Férjhez megyek nemsokára.
(Zádorfalva)

Napamasszony kiskertje,
Piros rózsza nyílik benne.

Piros rózsza borulóba,
Most vagyunk indulóba.

Piros rózsát leszakasztom,
Megesküszik a menyasszony.

Madár száll a fatetőre,
Most megyünk az esküvőre.
(Sőreg)

*

Akkor szép az erdő, mikor zöld,
Mikor a vadgalamb benne költ.
Olyan a vadgalamb, mint a lány,
Siratja a párját, ha elszáll.

Jaj, de sokat jártam, fáradtam,
Mikor házasodni akartam.
Nem tanáltam kedvemre valót,
Az lesz a szeretőm, aki vót.

Mit keresel rózsám kertembe'
Fehér galambocska képébe'?
Nem egyebet, rózsám, tégedet,
Holtig megelégszem én veled.

Megvágtam az ujjam, jaj de fáj,
Fügefalevelet raktam rá.
Fügefalevele, gyógyíts meg,
Édes szép szeretőm, csókolj meg!
(Baraca – Tóth Balázsné Csák Margit)

Ott az éneklés s könyörgés után a prédikátor jelt adván a kiállításra, mind a vőlegényt, mind a menyasszonyt a maga vőfélye kiállítja, a templom közepén elhelyheti, és ki-ki a magáénak melléje áll, melyre a hit által egybekapcsolatván, ismét mind a két fél különösen a maga szállására megyen, és magának lakomát üt.

A Sajtó mellett az is szokásban van, hogy a pap egybe adván a házaspárokat, a vőfély abban a pontban a templom közepén megköszönje az esketést szíves szavakkal:

Tisztelt Uram! Hív fáradozását,
Hogy nem sajnálotta mostan fáradságát,
Ez két személyeknek a hit feladását,
Áldja meg az Isten szép Ároni házát.

Rikkantások templomból jövet:

Minden madár párat kap,
Gyűrűt adott ma a pap.
Itt az öröm, itt a haszon,
Megesküdött a menyasszony.

Sárga csikó, csengő rajta,
Hazafelé megyünk rajta.

Végigmegyünk az utcában,
A menyasszony hajlékába.

Hazamegyünk vacsorára,
Apró piros pogácsára.
(Sőreg)

A vendégség végeztével általmegyen a vőlegény a maga pártjával a menyasszonyos házhoz,...

A vőfély beköszöntője:

Becsületre méltó, jeles gyülekezet,
Férfi-, asszonynevből álló felekezet,
Kiket a szeretet ide kötelezett,
Halljon szót minden, ki e helyre érkezett!
Kicsoda ez háznak főelőjárója,
Lakodalmas sereg vitéz szószólója?
Mostan beszídemre szóra nyíljék szája,
Mondja meg sergőnknek hol leszen kvártélyja?
Száz gyalog és hatvan lovas most ment erre,
Nem tudom, ki leszen az kvártélymestere?
Véle vagyon ezvel főgyenerálisa,
Szószólóval együtt nyoszolyóasszonya.
Nincs hát egyéb hátra, illő választ várok,
Szószóló uramtól csakis ezt kívánok.
(Barkóság)

...ahol egy-két tánc után kezdik estvefelé pakolni a menyasszony holmiját, úgy azonban, hogy annak minden portékájáért, ládájáért, ágyáért, sat. fizetni kell a vőfélynek, különben ki nem adják a nyoszolyók. Ugyanezen nyoszolyók a vőlegény részéről való szószólóra és vőfélyre téli zöldből s holmi száraz virágokból való bokrétát is tukmálnak, melyre alkudni kell, mivel elfogadni és fizetni érte kötelesség, amelyik rész jobban alkudhatik, azé a nyereség, de a száraz bokréta mindenképpen drága marad. Minekutána felrakodtak, mindenik kocsisnak lovára tartozik a menyasszony kendőt adni. Az első kocsis (aki legelől megyen) illeti pedig az, hogy a kendőfát kivágja, melyet fejszével kell kivágni, mintha igazi élőfa volna, s övé annak tetején lévő kendő a pántlikákkal együtt; de minekutána a fát annyira kivágta, hogy dülőfélen van, nagyon gyorsnak kell lennie, mivel már akkor tíz-húsz gyermek is készen lesi, merre dől a fa, és odarohanván egymásra omolva igyekszik mindenik a fára kötött pereceket elkapni.

Kifelé áll immár a szekerünk rúdja,
Mi is felkészülünk búcsúzó utunkra.
Köszönjük e háznak minden szívességét,
Árassza el öröm e ház minden népét!
(Kelemér)

Elkapván a kocsis a maga portékáját, sebesen vágatva nagy muzsikaszó, dallás, ujjongatás közt megindulnak, de ha más helységbe mennek, ekkor is gyakran megállnak egyet inni, vagy néha korcsmákra is betérnek; ha pedig ugyanazon helységbe viszik is a menyasszonyt, mégis elmennek egy jó darabon, s úgy térnek vissza, vagy pedig egyszer-kétszer megkerülik a falut, s úgy viszik haza a menyasszonyt.

Érkezés a vőlegényes házhoz:

Tóth Pál bácsi, hallja-e kend,
A kapuját nyissa ki kend!
Itt hozzák a becses menyét,
Özvegy asszony nevelését.
(Deresk)

Midőn a menyasszony megérkezik, készen várják a ház ajtajában az asszonyok egy tányérral, melyen méz vagyon, és egy késsel, s az új párt a házba be nem eresztik, míg abból mindenik egy-egy késheggyel nem veszen, mellyel jelentik, hogy olyan édes legyen házassági szerelmök. Ez meglévén, bemennek, a holmit a kamarába lerakják, és elkezdődik a tulajdonképpen való lakodalmi mulatság, muzsika, tánc, evés-ivás, mely pályinkából és morványból áll, és folyvást megyen vacsoráig, amely rendesen estveli tíz óra után szokott kezdődni. Erre különösen meghívnak minden hivatalos vendéget. Meghívások formulája ez:

Hívogatás

*„Ilyen becsületes embernek postája és követje, mint N.N., általam hívatja kigyelmeiket az ókigyelme királyi házához, az ókigyelme kedves magzatjának közép-ső tisztességtételére, egy tál ételre, egy korsó italra. Ha azokat az ételeket és italokat az Isten megáldja, megsza-
porítja, költeni, közleni kívánja kigyelmeikkel is, mint több hivatalos vendégeivel. Ez szóm és mondásom.”*

Tréfás hívogató:

Szalagos botomat ne nézzék,
A gazdát ne kíméljék!
Győjjönek a lagziba!
Kanált, villát hozzonak,
Hogy éhen ne maradjonak!
(Medesalja)

Így meg lévén híva minden vendégek, azonnal a beestveledés után a vőfélyek az asztalterítéshez fognak, s azzal a vendégek az asztalhoz beülnek. De még ekkor csak a pályinkázás kezdődik, és foly két-három óráig, először tisztán, azután mézesen. A vacsora közelítésekor ismét elmennek a vőfélyek a tisztességesebb vendégekért, akik még meg nem jelentek és azokat magokkal hozván, s magok előre menvén, ilyen formulával ajánlják bé a násznagynak és

szószólónak: „Ilyen becsületes vendégekkel köszönök be a kigyelmekek királyi házához, mint akiket ihon utánam látnak.” S ekkor a megérkezett vendégeknek mindenikkel kezet kell fogni.

(A menyasszony – érkezését követően – nem ül az asztalhoz, hanem kiszalad a konyhába. A szószóló megdorgálja a vőfélyt az „elveszett” menyasszony miatt)

Igaz-e, barátom, hogy rád is vót bízva,
De ha nem tudtal jól vigyázni reája?!
Már ha rá nem találsz még egy fordulóba',
Úgy megbüntettettel tizenkét korbácsra!

Kisvőfél uram hamar olyan hírt hallott,
Érchegek közt látták őt a muzsikások.
Ne késsék hát semmit, keresse fel őtet,
Előmben ne jőjjön nála nélkül többet!

Az ételek, italok beköszöntése

Ki lévén tálalva az étel, a vőfély kötelessége azt az asztalra felhordani, mely alkalmatossággal minden tál ételt versekkel tartozik felköszönteni, amelyek mindenik ételhez különösen vannak alkalmaztatva, de egyszerűsmind a lakadalomra és annak titkos céljára való kétértelmű célzásokkal is meghintve, amelyek őket a legédesebb hahotákra fakasztják, s a vőfély is nagy önelégszessel mondja nyers elmésségeit, mint megannyi remekeket. S így köszöntetik fel minden tál étel.

Leveshez:

Jó hétféle lével kínálkozni sorba',
Marháva', csirkéve' ez vigalmas torba'.
Vagyon némelyesbe' sodrott csigatészta,
Reszétke, gombóta, me' pettyentett része.
Létő' nyer ám erő't mé' a genge test is,
Vegyenek abbó' is, kóstolják me' azt is!
(Barkóság)

Főtt húshoz:

Itt az jó marhahús ecetes tormával,
Vagy akinek tetszik, savanyó mártással.
Mé' tennap az marha az udvaron bégett,
Ma me' mmá' tálba' van, nagy részvétel végett!
Vagyon ám tyúkhús is fain iborkával,
Bion nem kímé'ték, levágták sorjával.
Hát sertés orjábó' honne tálalnának,
Enné' jobb eledelt bion nem tanának.
Ábrahám ilyenvel éle Sárájával,
Azé' élt oly soká ő kedves párjával.
De minden főtt hús ám foganatos étel,
Leves után való másogyi' nagy tétel!
(Barkóság)

Töltött káposztához, ún. „vastagétel“-hez:

Tekintélyes étel a töltött káposzta,
Kivált, ha benne főtt a disznónak orra.

Keresse meg benne ki-ki fülét, farkát,
Tudom, hogy megnyalja utána a száját.
Mer' ez ám uraim az étkek vezére,
Nemes magyar hazám dicső híressége.
Még a királynak is gondja van ám erre,
Áldott, ahol terem ennek a gyökere.
Tessék vendégeink, vegyenek belőle,
Fogadom, hogy senki nem lesz beteg tőle!
(Ragály)

Pecsenyéhez:

Liba, kacska, jérce piros pecsenyéjét.
Kévánatos ízvel, má' me' sorra hozné'.
De vagyon itt módval disznó, me' mmarha is,
Ki lébe' messütve, ki me' mmártással is.
Aki me' kedveli a csontos hús ézit,
No meg az fogában derekasan bízik,
Annak ím ajálom fejit az disznónak,
Nagyjártányi fődön ez tartik ám jónak.
Bion némely részi fél napi nyáron sült,
Sorosángyom sütte, mindé' melletti ült.
Tessék, András bátyám! Vegyék, Zsuzsa nanó!
Hát kigyelmed, éldes-kedves örömapó?!
Ejnye no, hájszen csak van kéteknék eszi,
Hogy dukációját sorra mind kiveszi.
Nem pap kétek egy se, hogy kínányi kelljék,
Azé' hoztam idi, hogy fogytára fogyjék.
...Bion némely részi ez tálbavalóknak
Mé' tennap maga is meffeelt a szónak.
Teszem azt a jérce, kacska, meg a liba,
Mind eleven vót: hogy nem maradt, nem hiba,
Mert aprómarhának az rendeltetési,
Hogy az nyakát szegje soros ányok kési...
Azé' ki-ki vígan, ápitusval egyék,
Oszt a süthús eránt nagy részvétvel legyék!
(Barkóság)

Borhoz:

Jobbrú', barrú' mos' meg az sűgják fülemben,
Hogy má' szomjan vagynak, így jutott eszembe:
Bion, tele korsó mé' nem vót kezükbe!
Némely komor időt szép verőfény követ,
A szomjú embernek víg kedve nem lehet.
De ha jó bort iszik, minden gondot levét,
Mé' a síró arc is kividul és nevet.
Így kívánom én is, borónk pegy vagyon,
Tudom, felvidulónk mé' az mai napon!
(Barkóság)

Sörhöz:

Hej, söröcske, söröcske,
Lányt árokba döntötted!
Mért vagy ilyen gazember?
Szent Péter, Pál kar elé,
Nézzék, hogy megy lefelé!
Adjon Isten minden jót,
Menyasszonynak bugyogót,

Legyen rajta sok-sok fót,
Vőlegénynek nagy pipát,
Násznagy úrnak nagy csizmát!
(Sajógömör)

Sztrapacskához:

Ez a magyaroknak híres eledele,
Öt tartalmas tálunk van belőle tele!
Nyúljatok csak bátran és örömmel bele,
Éljenek, kívánom, egészséggel vele!
Írigy ránk a német, az asszony és a férfi,
Mert a készítését soha meg nem érti.
Sárga írigrisét vidáman nevetjük,
És a sztrapacskát* jó étvágyal esszük.
(Deresk és Lévárt)

Tésztához:

Hozom a herőcét, a csőröge fánkot,
Meg a vékony rétest, a jó túrós lángost.
Sercegő zsírban sűt az herőce szépen,
Sütőbe' az rétes hasonlatosképpen.
Almáva', túróva' van tötve az rétes,
Maruzsával szinte, attó' olyan éldes.
Cimetve', cukorva' is me' vvan ijesztve,
Sorjáva', rendive' az tálba illesztve.
...De van foszlós kácsi* szinte azonképpen,
No me' pörccs vakarcs* garmadába', szépen.
Végezetű' módját metteszem almával,
Sütőkemencébe' aszalt susinkáva'*.
De van mogyoró is, dió azon felű',
Szőlő is aka' még, igaz fonnyadt szemű.
...Legyenek részvétvel, szívembő' kívánom,
Nem is lakodalom, ha nincs dínom-dánom!
(Barkóság)

Az utolsónak tejben főtt kásának kell lenni, melyet, midőn megettek, a szakácsné kezét bekötvén, egy nagy főzőkanállal és egy tányérral sorba jár, panaszkodván, hogy kezét a kása megégette, s kéregetvén annak gyógyítására; a főzőkanál pedig fenyegetés jele azokra nézve, akik a tányérra vetni nem akarnak. Ekkor sorra menvén az asztalnál ülő vendégeken, mindenik tartozik számára, öntetszése szerint valami pénzt vetni.

Itt a forró kása, nagy sietve hozom,
Jaj, pedig odakinn igen nagy baj vagyok.
Jó ángyom, ahogy a kását fordítja,
Egyben magát szörnyű módon elordítja.
Jobb kezét a forró kása megégette,
Most már igen szenved, igen sír végette.
Lóhátas emberünk, igaz, hogy van készen,
Ki orvosért menne, ám de díjja lészen.
Öt pengő forintot kíván már előre,
Ugyanannyit meg majd mikor visszajöve.
Irgalmas emberek, ó, könyörüljete,
Kis költségre valót osszeteremtsetek!
Szegény, szerencsétlen beteg ángyomasszony

Nagy baja és búja irgalmat fakasszon!
De itt jön ő maga, bal kezében kanál,
A kanálba adjon ki hogy, s mennyit talál!
Ó, irgalmaztatok, ó, síránkoztatok,
De kiváltképpen jól adakoztatok!
Én a lovas embert küldöm és jótállok,
Hogy a tíz forinttal eleibe állok.
(Barkóság)

„Apró biztatások” vacsora közben:

Egyen, egyen minden vendég,
Van a kamarában elég!

Aki jó bort inni nem mer,
Bizony nem is magyar ember!
(Sőreg)

Vizet igyék a tinó,
Embernek a bor való!
(Deresk és Levárt)

Vége lévén a vacsorának, azok ülnek le, akik fennszolgáltak volt, és vacsorálnak, s ezentúl az asztalok kihordatván, foly a tánc és mulatság világos virradtig.

Gyertyástánc

Éjfél előtt a vőfély bevezeti a vőlegényt a hálókamarába és lefekteti. A vőfély lefektetvén a vőlegényt, midőn a mulatságba visszatér, elkéri a három ágú gyertyákat, és jelt adván minden nyoszolyó asszonyoknak és leányoknak, hogy készen legyenek, maga az asztal elibe lép, mely egy szegletben meg szokott hagyatni, hogy a násznagy, szószóló, és egyéb előkelőbb vendégek mellette üljenek, és így szól:

- Becsületes, egybegyűlt, egészséggel megfrissült lakodalmi frekvencia!

Becsületes szószóló uram eleibe egy, avagy két szóm volna, ha nem lenne terhére édes szószóló Uramnak!

A szószóló felel:

- Nincsen, csak tetszűdjék kigyelmednek!

Ekkor a vőfély így szól:

- *Ímé, jelen vagyok az óra, hogy a mi menyasszonyunk az ő hosszas és terhes utazása miatt ellankadt és elfáradt tagjait kívánja az ő szerelmes élete párjával megnyugtatni: mivel hogy tisztem és kötelességem azt hozza magával, kérem és instálom édes szószóló uramat, hogy mivel a hitnek és szeretetnek láncával egybe köttettek, találjanak áldást és békeséget az ő ágyas házakban.*

Ezen kérésre a szószóló felelete egyenesen megtagadó.

- *Még arról ne is gondolkozzon vőfély uram, még a menyasszonytáncát látnunk kell, csak forduljanak kigyelmeitek (s több efféle)!*

Tudom, jó barátom, hogy megfáradtatok,
Már az álom miatt el is nyomattatok,
De az első szódra még semmit se adok,
Azért a lefekvő táncot csak járjátok!

Magános élet, tudom, csak unalom,
Melegítő nélkül bajos a nyugalom.
A halászoknak is szükséges az álom,
A muzsikásoknak pedig a cimbalom.

Ekkor a vőfély meggyújtván a három ágú gyertyát, a többiek is hasonlóul cselekszenek, s a fektető dalt a muzsikus ráhúzáván, elkezdik a lefektető táncot, mely így megyen: ki-ki a jobb kezében az égő gyertyát feltartja, a balt pedig háta megett az utánna állónak nyújtja - a vőfély mint vezér a menyasszonynak, és így tovább - az utolsó nyoszolyó leányig összefonódzva egy hosszú sort formálnak, s a vőfély keresztbe vetett lábakkal tett le s fel ugrással megyen le végig a szobán csavargós kígyós lineában, s meg vissza; különös ügyességet mutat a vőfély a hirtelen megfordulásban, midőn a szobán végig az ajtóig lemenvén, egyszerre megfordul, és ugyancsak tekergős lineában az asztalig fel, s ismét lemegy az ajtóig, a miben a vele összefonódzott asszony-személyeknek hasonlóképen vigyázóknak és gyorsaknak kell lenniük. Különbben is a nóta sebeske taktusú, és pattogós, vagy muzsikai kitétellet staccato hangokkal megyen. Ez a tekervényes tánc az égő gyertyákkal, mely mellett a dalt a táncosok tele torokkal fújják, valami bizarr ünnepélyességet ad ezen mulatságos néző játéknak.

Mikor a menyasszonyt fektetni viszik:
Akkor a vőlegény pokolban nyugszik.
Oh, én édes pártám, gyöngyös koszorúm,
Majd a szögre akasztalak édes hajfonóm.

*

A menyasszony tánca ördögök lánc,
A menyasszony tánca ördögök lánc.
A menyasszony táncát igen járjátok,
Az ajtót is kinyissátok, félre rúgjátok!

Ilyen két-három fordulat, vagy amint magok a dalban nevezik, ördögök láncá után a muzsika egyszerre elhallgat, s a vőfély újra megállván az asztal előtt az egész égő gyertyás sereggel, versekre fordítja kérő beszédjét, így kezdvén:

Szószóló uramhoz még egyszer eljöttem,
A miképpen elébb instanciát tettem,
Úgy most is menyasszony ügyében kéreltem,
Hogy végezze dolgát közötte s közöttem!

Erre csak az a felelet, hogy forduljanak még, mert még a menyasszonyt ki nem adják.

A menyasszonyunknak látom a szeméből,
Párjához igyekszik felgyűllött szívéből.
Mert részt akar venni kettős öröméből,
A páros életnek megegyezéséből.

Kötelessége is az asszonyi nemnek,
Mer ha nem szeretik, jó ráütögetnek.
De vőfély uram is alázza meg magát,
Még egy-két óráig jártassa a lábát!

S a lefektető dal egyszerre megzendülvén, ismét foly a tánc az elébbi mód szerént. Azután újra kér a vőfély harmadszor is, így szólván:

Mikor a katona táborban csatázik,
Történik, hogy egyszer puskája hibázik.
Másodszor is csappant, akkor se szikrázik,
De harmadszor a máj tüdőtől elválik.

Már ekkor a reménység nyújtatik, hogy ha még egyszer fordulnak, kinyerik a menyasszonyt.

Igaz, hogy jól tudjuk, mi van szívetekbe',
Mely nagy csomó bánat van kebeleitekbe'.
Mert alig hiszitek egymást öletekbe',
Hogy szoríthatnátok egymást öletekbe'.

Minthogy szívszakadva óhajtja a párja,
Aki régtől fogva komorába' várja.
Nincsen ajtójának vasból az ő zárja,
Azért bátran mehetsz, nincsen órá zárva.

Megtévén tehát a fordulást, megszólítja a vőfély legelőször is a menyasszonyt, így:

*Menyasszony asszonyom, add ide kezedet,
Jöjj ki innen, hagyd itt bánatos helyedet!
Kinyertelek immár, mutasd víg kedvedet,
Ezentúl meglátod szép szerelmesedet!*

Azután ugyan ily négy sorú strófákban egy lassú beszédet tart az egész közönséghez, melyben a menyegzős párnak egymás után való óhajtozását, s együtt lejendő boldog mulatozásokat festi, sok helyt kíméletlen vastag ecsettel.

A mi menyasszonyunk
Nem főzött ma kását,
Majd ki is bolházzuk
A pendeli ráncát!
(Medesalja - a kamrába menet, a szószóló dalolta)

Továbbad megköszöni a szószóló szívességét, utoljára pedig a menyasszony képében elbúcsúzván az egész községtől, a lefektető dalnak a zengése alatt az egész ördögi láncal kiiramodik a vőfély az ajtón a háló kamarába a menyasszony lefektetésére. Itt a vőfély

kötelessége az, hogy a szűzkoszorút a menyasszony fejéből már akár szépszerével, akár erőszakkal kiragadja. Azután a nyoszolyóleányok levetkeztetik, és a vőlegény mellé fektetik. A vőfély pedig bemenvén a koszorúval, mutatja a bennlévőknek dicsekedve, s felteszi kérdésül a szószólónak, hogy találja ki, mit érdemel az a vitéz, aki ilyen koszorút nyer? – melyből sok tréfák következnek. Lassú versezetet tart, mely Párta fel köszöntőnek nevezetik, és teljes botránkoztató kifejezésekkel.

A koszorú bemutatása

Szerencsés jó estvét adjon az Úristen kigyelmeteknek mind közönségesen becsületes egybengyűlt atyafiság!

Midőn Noé a bárkában a vízen levén, amidőn kibocsáta egy galambot e széles világra, hogyha nem találná-e, avagy nem látná-e víznek apadását, a galamb elmenvén zöld ágat talál, azzal nagy örömmel visszatérel, így én is kívántam, mivel hogy én is az én vőlegényem mellé az Istentől rendeltetett élete párját az ő nyugovó nyoszolyájában lefektetni, melynek is jelét, az ő fejének koronáját levéven, kigyelmetek eleiben örömmel beprezentálom.

Hajnaltánc / Menyecsketánc / Felkontyolás

Reggeli szürkületkor kimennek a hajnaltáncot járni, mely abban áll, hogy a falu közepére kimenvén, szalmából nagy tüzet raknak, és azt körültáncolják; a menyasszonnyal pedig, akit oda magokkal kivisznek, többízben egymás után (azaz amennyiszert lehet) keresztülugráltatják. De a menyasszony, mihelyt egyszer áltugrota, némelyik még az áltugrás előtt, nehogy összeperzselődjék, rést keres, és hacsak lehet, megfutamodik hazafelé, de már az alatt a vőlegényes háztól kizárják, és hogy a perzselésre (mert így is hívják a hajnali tüzelést) vissza ne vitessék, pénz ígér, csak nyissák ki, és különben be se bocsátják. Mihelyt béeresztetett, azonnal az öltöztetéséhez fognak, és fejére a kontyot reá varrják, annak jelentésére, hogy már asszony. Szokásban volt ezelőtt az is, hogy fényes napvilágnál égő fáklyával menjen reggel vízért a kútra, de ez igen kiment már a szokásból.

Jó reggelt adj Isten Szószóló Uramnak,
És pedig az egész szép kompániának.
Az tegnap esti tett fogadásomnak,
Eleget akarok tenni az én szómnak.

Ím', menyasszonyomat ugyanazon testben
Hozom eleikben ő szép személyében.
Kedves, virágozó, ékes természetben,
Imhol megmutatom őtet mindenekben.

De immár az párta fejét nem szorítja,
Sem szép pántlikája fejét nem borítja,
Mert a szűzességnek ő szép koronája
Ma vétetett el szép hajnal tájban.

Látják atyafiak, nincsen már szűz ruha,
Mert az ő pártája fejét nem szorítja.
A pántlikája is fejét nem borítja,
Mert levette tegnap kezemnek jobb karja.

Sőt, a címere is immár a főruha,
Melynek jelenségét ki-ki mostan látja.
Nem is lesz már neki többet szabadsága,
Hogy a párta koszoró fejét elborítsa!

*

Mi menyasszonyunknak kedve vagyon táncra,
Hogy eljött az idő a felkontyolásra.
Azért is, akiknek táncra vagyon kedve,
Könyökig nyulokálják most az erszényekben!
Elsőbbben is velem járja, mint vőfélyel,
Azután pediglen minden rendű néppel.
(Barkóság)

Hőrész

Azonban az árván maradt leányos háznál szintoly lakadalom van, mint a vőlegényes háznál, és a menyasszony elvitelekor ígéretet tesznek, hogy másnap ők is megtisztelik a vőlegényes házat, amit mulhatatlanul tartoznak is megtenni.

Meghívó:

Szerencsés jó napot adjon az Úristen kigyelmeteknek, becsületes, egybengyűlt, ékességgel megfrissült lakodalmi szőlóm!

Örülök és örvendek, hogy friss egészségben, mégpedig vidám orcával ily számos és szép sereget egybegyűlvén láthatom. Örülök pedig, hogy e setét éccakában a kigyelmetek ágyát koporsóvá, álmát pedig halállá nem változtatta, hanem ez mai napra vidám orcával felvirrasztotta. Kívánom, hogy ennek utánna is kegyelmes szemével vigyázzon kigyelmetekre, becsületes lakodalmi vendégek! Becsülettel való szolgálatját ajánlja általam kigyelmeteknek, úgymint vendégeivel egyetemben invitáltatja kigyelmeteket ökigyelme becsületes házához. Kéri is kigyelmeteket, hogy minden vonogatás és baj nélkül vígan és örömmel jelenjenek meg az ökigyelme házábanál. Tiszta szívből, szeretetből látja kigyelmeteket. E szómondásom.

Másnap tehát, akár a helységbe, akár messze földre vitétt a menyasszony, elindulnak egynehányan, és többnyire jó számmal, a hőrészbe (így hívják a leányos háztól valóknak a vőlegényes háznál való mulatságokat s vendégségeket), ahová megérkezésekkor a menyasszonynak egész fejét kendővel bekötve, kiállítják az ajtóba, ki is kötőjét tartja a hőrészeseknek, és míg abba pénzt nem vetnek, addig a menyasszonyt meg nem mutatják nékik.

A lagzis házhoz érkező hórészesek beköszöntője:

Adj Isten jó reggelt! Jaj, de elfáradtam!
 Pedig nem is olyan messziről utaztam.
 De az utazástól nagyobb volt az...
 Hogy mi, azt nem mondom ki,
 De volt nagy hadd-el hadd.
 Az elején szoktam beszédem mondani,
 Nagy ritkán szoktam hazugságot szólni.
 Amint a pajtással otthon beszélgettünk,
 Hogy nehéz lesz tán háton cipelni a terhet.
 No ha nehéz, húzzuk ki a szekeret!
 Két szamar heverész az ólban,
 Fáért szoktunk járni az erdőbe rajta.
 A kocsit kihúztuk, aztán megpakoltuk,
 És a két samarat elébe fogtuk.
 Aztán elindulva folyvást beszélgettünk,
 Biz' azon örültünk, hogy a lagziba megyünk.
 Mi csak folyvást jöttünk, folyvást beszélgettünk,
 És a hogyishívják mocsolyához értünk.
 Éppen ott a part közt, ott a hídnál,
 Előnkbe áll egy tót, ránk kiált, hogy: „megállj!”
 Mit akar ez velünk, mondom a pajtásnak,
 De ő nekilát a kutaszkodásnak
 Mi csak tiltottuk, hogy ne bolondoskodjék,
 Míg jó kedve van, tőlünk eltávozzék!
 De ő nem távozott. Látván ezt pajtásom,
 Felkapja baltáját, elrikkantja magát.
 De a tolvaj sem hagyott a hátára ütni,
 Úgy elszaladt, hogy ki tudja, hol lábal.
 Mi is eljöttünk hát sok jó kaláccsal.
 Lássa szószóló úr, sok mindenben mentünk át,
 Meg is érdemelnénk egy pohár pálinkát.
 Főképpen gebéink, kik annyit szenvedtek,
 Míg én itt beszélek, ők meg csak fülelnek.
 Mit akarsz te kölyök, tán enni akarsz már?
 Mér' nem tudsz te is várni, miképp a többi vár?
 Ellódulj innen, ilyen-olyan adta,
 Mert ha megütlek, állsz meg a pokolba!
 Te meg pajtás, könnyíts már azokon a gebéken,
 Ne hagyj oly sokáig szenvedni szegényeket!
 Vedd fel a kalácsot, tedd fel az asztalra,
 Mer jó d'üresen marad a szószóló uram hasa!
 (Felsővály)

De még másképpen is megfizetik őket. Ugyanis némely legények összebeszélvén a muzsikusokkal, és valamit igérvén nékiek, reáveszik azokat, hogy a hórészeseknek ne muzsikáljanak. Midőn tehát a hórészesek jó kedvnek indulván, muzsikát kívánnak, a muzsikusok rájuk sem hallgatnak, ellenben kinn a pitvarban a legényeknek folyvást muzsikálnak, s azok amellet pajkos, ingerlő vígsággal táncolnak; amikor a hórészesek - ki vígságtól, ki bosszúságtól indítva - sok pénzt hajigálnak a muzsikusoknak, és úgy vásárolják meg jó áron, hogy nekik is muzsikáljanak.

Hórészes nóták:

Igyunk itt, mert jó itt,
 Jó ember lakik itt.
 Nem kopog, nem dobog,
 Elmulathatónk itt.
 (Alsófalu)

*

Igyal bort, pályinkát,
 Mert most ingyen adják,
 Rövid idő múlva
 Megkéri az árát!
 (Zabar - Forgó Mátyásné)

A menyasszonyos háztól érkezett vendégek szószólója, az ún. tódó nevében a vőfély vacsorát kér:

Tódó uram szíves, nagy készséggel kéri,
 Az vendégkoszorút, hogyha me' nem sértyi,
 Egy kis vacsoráho' részvétvel lennének,
 Egybő'-másbó' talán harapást ennének.

Ami a mulatásokat illeti, felettébb nagy szíveséggel fogadtatnak, és minekutána kimulatták magokat, vacsorához ültetnek és megvendégtetnek.

Az egytál beköszöntése:

Tessenek, tessenek, van még itt bővibe',
 Akad még itt-amott az kamra szögibe'.
 Az fain friss kását most eresztvi lébe
 Sorosángyom asszony, hozom is mingyá' be.
 Tejvel, vajjal egyrészt, másrészt tepertőve',
 Ki micsodást szeret, választhat belőle.
 (Barkóság)

De még el sem végezhetik a vacsorát, amikor (nem tekintvén még az ott jelen lehető előbbkelő s becsületesb vendégeket is) holmi pajkosok a házban lévő tűzre paprikát vetnek, vagy hogy annál inkább eltitkolódjék, azt pipából szívják, melynek szörnyű erős és csípős füsti fojtogat, köhögtet s prüszköltet minden jelenlévőket, emellett elkezdenek ablakon, ajtón dobolni s dörömbözni, annak jelentésére, hogy már takarodhatnak.

Kimenj vendég a házamból,
 Mer' fát kapok a lóc' aló'!
 Cservitem, csavarítom,
 Maj' a hátadon lapítom.
 (Zabar)

Ekkor sokan nevetve, sokan bosszankodva kifakadnak az embertelenség ellen, de azonban vitézségből állják, míg csak lehet;

Düvő, düvő a lagziba',
Gazdasszon'ka, nincsen még a kása!
Gazdauram, nem megyünk,
Továbbra is düvözünk,
Düvő, düvő, gazdauram!
Nem, nem, nem, nem megyünk,
Mí' coki kását nem eszünk!
(Nagybalog – Ibos Kopasz Istvánné Zsámbok Piros)

mikor osztán nem állhatják, felkelnek és hazamennek, mert a füstölés és dobolás, akár mint vegye a vendég, folyton-folyvást foly, és annak engedni kell, mert így van a változhatatlan bevett szokás. A hőreszesek elmenetele után ismét, mintha semmi se történt volna, foly a mulatság, és amint kedden estve a konyhatánc beállott, úgy tart folyvást vasárnap reggelig, örökös pályinkázás, evés-ivás, muzsika, tánc és dallás között.

Farsangolás

Míg a lakodalom tart - mivelhogy ők, amint mondtam, ha csak szerét tehetik, egyszerre tartják lakadalmait - , szokták egyik a másiknak lakadalmát meglátogatni, amikor a látogató borral vagy pályinkával megtöltött edényt szokott magával vinni és azzal beköszönni ily szavakkal:

„Ilyen becsületes vendéggel kívántam a kigyelmed királyi házában megjelenni, mint magam, ha nem hisznek, itt az igazságom!”

Akkor az itallal megtöltött edényt leteszi az asztalra, melyet elvévén tőle, szép szavakkal elfogadtatik, és a kénye szerént való mulatásra felszabadítatik. Minek-utána pedig kimulatta magát, ismét megtöltik az edényét, és úgy bocsátják útjára.

„Mikor farsangolni mégy, így kövesd ki:

Derék jó vitéznek kár otthon heverni,
Jobb volna őnekik nyereséget venni.
Gengén hízott testet ott meg.....teni.
Szép nyereségekkel magokat biztatni.

Kívánják vitézek, szószóló uram,
Végül: hogy útjokra valót rendeljenek.
Jót kaphatnak a portyán, osztan hazajutunk,
A jó helyre nyereséget hozunk.

A farsangolásról, hajnalozásról való visszaérkezéskor:

Kedves szószólónkhoz már megjutottunk,
Mert bizony, megvallom, sok utat bejártunk.
Portyázásunk után nyereséget hoztunk,
Mégis, táborozni nem híjába jártunk.

De immár az utunk úgy elnehezedett,
Hogy a társzekerünk tovább nem is jöhet.
Mert három szekér hozza az eleséget,
Azért jó szószólónktól kérünk segítséget.

Kell abba jó kanca, hat-hat egy szekérben,
Zsírót is egy iccét, kenni a tengelyre,
Mert nehezen forog annak a kerekre,
De ha jól megkenik, itt leszen ezenbe'!

*

Régtől fogva vagyon már táborozásunk,
Megvallom, azolta sok csatát próbáltunk,
Sok gyülevész népet meg is hódoltattunk,
Miolta ez háztól mi elbocsáttattunk.

Nyertünk egymás után kilenc társzekeret,
A mellett reájuk raktuk a szép rezet,
De hát hazajövet gázoltunk nagy vizet,
Ottan elvesztettük mind a nyereséget.

Kérük szószólónkat ne.....(olvashatatlan)
De ez kompániát örömmel fogadják!
Ha esik még másszor, hogy szállónk táborba,
Portyás nyereséget duplán meg is hozzuk.

Mert az is bevett törvény, hogy a lakodalom egész héten tartson, melytől eltávozni nem szabad.

Kárlátó – Avatás

Vasárnap pedig eljönnek a menyasszonynak szülei s közelebbi atyjafiai a kárlátóba (így hívják ezt a látogatást), hogy meglássák, nem esett-e valami kár a menyasszonyban vagy holmijában? Ekkor osztán mindnyájan a templomba mennek, hogy az új asszonyt az Isten színe előtt bémutassák, amikor ismét vendégséget ütvén, ki-ki hazatér, és az egész lakadalmi pompa berekesztetik.

Tekintetes Prédikátor Uram!

Mivel az eklézsiánkba illy dicséretes rendtartás vagyon, hogy a menyasszonyt az Istennek Anyjaszentegyházában be szokták avatni és kigyelmednek bemutatni, mink is mostani menyasszonyunkat kívántuk felhozni és kigyelmednek bémutatni ezen csekély ajándékkal kíván kedveskedni kigyelmednek.

*

Ami a násznagyoknak, szószólóknak, vőfélyeknek és egyéb vendégeknek a lakadalom körül és annak folyása alatt való különös magokviseletét s aprólékos tréfáit, azokat hosszas s talán némelyekre nézve unalmas is volna előszámlálni. Meglehet, hogy sokakra nézve már ez is kelletnél több. Én részemről, aki ezen paraszti tréfákat több ízben láttam és figyelmezve szemléltem, sok különös észrevételekre gerjedtem, melyek az emberi természetnek különös képességei és árnyékolatai által mulattatásomra voltak. De mivel minden embernek másféle nézetei, s más hajlandóságai vagynak; a magam sajátosságai által senkit nem botránkoztatok, hanem kinek-kinek szabad kényére hagyom, hogy ezen rövid és talán mégis szószaporítással teljesnek

látszó rajzolatban keresse a maga emberi természetről való elmélkedéseinek – vagy ha erre valót benne nem talál – a maga mulattatásának tárgyát. Ha pedig mulatságot sem talál benne, legalább őrizze magát kíméletlen ítéllettől, azon előterjesztés által, hogy ez ha nem tanulságos is, de legalább egészen igaz lerajzolása azon lakodalmi mulatságnak, melyet az ő embertársainak egy része mint ősi szokást gyakorol.

Azonban minekelőtte ezen leírást bérekeszteném, méltónak ítélem még a megjegyzésre azt, hogy a nász-nagy, akinek kötelessége a jó rendre felvigyázni, ekkor különös hatalmat gyakorol, és a paraszti subordinációnak ehhez hasonló csudálatos példáját nem könnyen lehet látni. A leggarázdább, legittasabb emberre is csak egy szóval parancsoljon rá, egyszerre meghunyászkodik és szót fogad, úgyhogy a néző nem győz rajta bámulni. Még ha ő maga elázik is, ami a sok köszönetések közt gyakran megesik, tartozik az ő szavának minden ember egyszerre minden kifogás nélkül engedelmeskedni, különben a mulatságból kímélés nélkül kivettetik.

Ha ezen paraszti mulatkozások némelyek előtt csupa neveléses játékoknak látszanak is, nem játék-e az embereknek minden mulatságok? Mindazáltal ezekben is feltaláljuk az emberi társaságos életnek ártatlan képességeit ábrázoló scénaikat. Nevezetesen a kérőknek gyakori kiküldésök által jelentődik, hogy a szüzi szeméremnek nem illik magát egyszerre általengedni. Hogy ezzel azt kívánják jelenteni, magoktól hallottam, és a kérőknek egyszerre való elfogadásokat a leány igen nagy gyalázatjának tartaná. A kendő-osztogatásban való intés, hogy inkább örüljenek a mátká jó hírének, nevének és életének, mint azon mulandó jószágának, igen ártatlan és szívreható. A menyasszonyt az első kocsis viszi; ötlet illeti tehát az, hogy a menyasszonyt ábrázoló kendőfát kivágja és elviszi s másúvá plántálja. A hőrészesek elidézése jelenti, hogy nekik ott többé semmi keresetek nincs, és a menyasszony már egészen a vőlegényé; az új házásoknak mézzel fogadása szép jelentés is, intés is. A nász-nagy hatalma és a garázdálkodók ellen való keménysége szépen ábrázolja, hogy a földi ártatlan mulatságokból is szintúgy kíméletlenül ki kell rekeszteni a másokat botránkoztató, alávaló, kártékony tagokat, mint ama mennyei király kirekeszté a maga mennyegzőjéből, aki oda mennyegzői ruha nélkül menni merészlett. (Máté 22. 11-14.)

B.(alogh) S.(ámuel)

FORRÁSOK

Bakó Ferenc

1987: Palócföldi lakodalom. Budapest

B[alogh] **S**(ámuel)

1827: Rövid rajzolatja a paraszt lakodalomnak Gömörben. Tudományok Gyűjtemény III. 38-54.

Danterné Tóth Izabella

1990. Vály-völgyi születési és lakodalmi szokások. In: GN XXIV. 123-149. Debrecen

Faggyas István

1986: Kelemér. Fejezetek a község néprajzához. GN VI. Debrecen

Komoróczy Miklós

é.n.(1904): Gömör-Kishont vármegye népe. In: Magyarország vármegyéi és városai (szerk. Dr. Borovszky Samu). Gömör-Kishont vármegye, Budapest 164-204.

Kotics József

1986: Kalendáris szokások a Medvesalján. Gömör Néprajza III. Debrecen

B. Kovács István

1994: Baracai népköltészet. ÚMNGy XXV. Budapest-Pozsony

1998: Egy 19. század eleji kézirat vőfélykönyv. In: Szolgálatban. Folklorisztikai tanulmányok a 70 esztendő Ág Tibor tiszteletére. Dunaszerdahely, 57-76.

Lajos Árpád

1979: Nemesek és partiak Szuhafón. Borsodi Kismonográfiák 8. Miskolc

Lipták Rita

1986: Házasságkötés szokásköre Ragályon. In: GN XVII. 35-83. Debrecen

Schram Ferenc

1963: Menyasszonyfektetés a palócoknál másfél száz évvel ezelőtt. Borsodi Szemle (Miskolc), 107-109.

Ujváry Zoltán

1977: Gömöri népdalok és népballadák. Miskolc. (új, javított kiadásban: Ujváry 1980)

1986: Fejtő kérdések, találós kérdések. In: Fejezetek Gömör folklórához. Gömör Néprajza V. Debrecen, 89-127.

1993: Születéstől a halálig. Az emberélet szokásainak fordulói Lévarton és Deresken. Gömör Néprajza XL. Debrecen

MNT III/A 171., 262 – 263

Mag Elza gyűjtése

Utószó

A lakodalom a paraszti élet legnagyobb eseményének számított évszázadokon át, amely *középső tisztességként*, vissza- és előtekintésre egyaránt módot adott és amely mint szertartás, minden kétségen kívül a legösszetettebb.

A bemutatott rend vázaként a gömöri parasztlakodalomnak B.S. (Balogh Sámuel) által 1827-ben készült leírása szolgált. Ebben az adott helyen (külön jelölés nélkül) beledolgoztam a szerzőnek a menyasszonyfektetésről írott kiegészítő írását is. Az egyes szokásmozzanatokhoz a különböző gömöri kistájak hagyományából adtam kiegészítő válogatást.

Ismereteink szerint Gömörben csak a Medesalján ismeretes a *tőke* kifejezés, mégpedig *tőkelány* jelzős szerkezetben. A többi gömöri tájegység népe a *nyoszolyó*, vagy *koszoró* előtaggal illeti a szerepet betöltő személyeket. Magyarozatához az egyik lehetséges kulcsot a medesalji farsang hagyományaiiban fedezhetjük fel. A köszöntőkben (helyi kifejezéssel: *kántázó*), illetve a húshagyókeddi mulatság rítuszövegében egyaránt előfordul a *tőketűz* kifejezés. A lagzi és a farsang kapcsolata egyáltalán nem meglepő, mivel a farsang volt a házasságkötés hagyományos időszaka. Az eljegyzés *kendő* neve is főleg a barkó vidéken szokásos (bár régebről a református Harmacról is adatolt, ami az adat történetiségét jelzi), míg a *kézfogó* már 1827-ban ismert a Sajó menti reformátusok között. A hivatlan vendég neve a Barkóságon *baltás*, illetve *ködmönös*, a Lapályon *leső*. A menyasszonyos ház

vendégeinek a vőlegényes háznál tett látogatása egész Gömörben ismert. Neve *hórész/hérész*. Ez utóbbi alkalomnak sajátos tárgyi emlékei a gömöri fazekasok által készített, ún. *hérészes korsók*, amelyeknek díszítése – a nemiség kihangsúlyozásával – félreérthetetlenül utal az elhálásra. A kifejezés valószínűleg a latin „heres” szóból ered, jelentése: „örökös” és tartalmilag jól beilleszthető a lakodalmi szokáskörbe. Ugyancsak igen jellemző eleme a gömöri lagzinak a múlt század elejéről már igazolható *hajnaltűz / perzselés*, amely kapcsolatba hozható a farsangi szokáskörből ismert tőketűz kifejezéssel, akárcsak az ezt követő ún. *hajnalozás*, vagy *farsangolás*. Ez utóbbit a vőlegényes ház legényei végezték az alatt az idő alatt, amíg a hérések látogatása tartott és nem volt más, mint a faluban egyidőben zajló lagzik felkeresése. A barokó vidéken honos a maradék elfogyasztására hivatott

rokonság vacsorája (Hangony) vagy *atyafilagzi* (Szent-simon). A lagzit követő ún. *tilalmas hét* után az ifjú pár meglátogatja az újasszony szüleit. Ennek neve a folyó-völgyi lapályon fekvő Nagybalogon *domi*, a Barkóságon *vőfelhajtás*. A menyasszony szüleinek látogatását a Sajómentén *kárlátó*, a Medes alatt *nászfogadás* néven ismerik. A felsorolást lehetne tovább folytatni.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a lakodalmi szokáskör Gömörön belül is térben eltérő és időben folytonosan változó.

A ragályiak évente megrendezett *Gömöri lakodalmasa* ennek a nagy múltú hagyománynak a felelevenítését szolgálja. A bemutatott képek 2008-ban készültek.

(B. Kovács István)

A menyasszony beköszöntése

Petőfi Díj a Civil Helytállásért

Szolgálni minden körülmények között

A Krisztus előtti 4. században élt ógörög filozófus, Diogenész, a hanyatló athéni társadalom elleni tiltakozását fejezte ki koldús életmódjával és erkölcsi tanításaival. Arra a kérdésre, hogy miért járkal fényes nappal égő olajlámpással a kezében, ezt válaszolta: Keresem az embert.

Két különös okom is van, hogy mondandómat ezzel a hivatkozással kezdjem.

Az Úristen különös kegyelméből megismerhettem egy Embert (Szespesházy Kálmánnak hívták). Beszélgetéseink során soha nem felejtett el nagy hangsúllyal szólni az erkölcs fontosságáról. Az a társadalom, melyben nincs helye az erkölcsnek, halálra van ítélve – fogalmazott. Ez volt az egyik ok. *„Úgy élek mint egy koldús, de úgy adományozok, mint egy király”* – mondogatta. Szinte mindenét szétoztotta. Nem sorolom fel a kedvezményezett köreit. Hosszú volna a lista. Ez a másik ok.

Óréa emlékezve gondoltuk azt, hogy évente kellene találni egy alkalmat, amikor találkozhatunk, amikor látható jelét adhatjuk az önzetlenségnek. Mi ezt az alkalmat az *Önzetlenség Napjának* neveztük el. Hogy lesz-e belőle hagyomány, nem tudom. Bízunk benne. Mindannyiunkon is múlik.

Két okot említettem, valójában azonban van egy harmadik is. Egyszer ugyanis már felhoztam Diogenész példáját, történetesen Hanván.

1977-ben tértem haza Budapestről. Gyakori vendég voltam a CSEMADOK rimaszombati irodájában. Ott hallottam először arról, hogy van egy rendhagyó szövetkezeti elnök Rimaszécsen. Megjegyeztem magamnak a nevét. Aztán találkoztunk, beszélgettünk. Hol és mikor? – már nem is emlékszem. Úgy tűnik fel előttem, mintha mindig ismertem volna. S a következmény? 1988 Karácsonya már Rimaszécsen ért. Az én rendszerváltásom a rimaszécsiek, harmaciak, zádoriak, iványiak és jéneiek között kezdődött!

Most engedjenek meg egy látszólagos kitérőt!

Sokszor eszembe jut egyik apai nagybátyám, Sándor, akit nem ismerhettem. 1944-ben azonnali behívót kapott Budapestre. A körülfűrt városból, a szovjet gyűrűből kitértek. Zólyom táján fogták el a szovjetek, s hurcolták el a Gulagokra. El kellene ítélnem? Nem gondolom azt.

Miért? Mert a rendszer nem azonos az egyes emberrel.

Azért említem az ő példáját, mert érvényes Juhász Istvánra is. Látszólag együtt üvöltött a farkasokkal. Sokan nem vették észre, hogy az ő érdekükben, az ő javukra vállalja a billogot. Ha úgy tetszik: vállalja az áldozatot. Amikor eljött 1989 novembere, amely az ő számára - s vele együtt sokak számára - a kiűzetést, esetenként a gyalázkodást, meghurcolást jelentette, ő nem perlekedett. Miközben mások „igazodtak”, ő csendben visszahúzódott. (Zárójelben jegyzem meg: tessék összevetni Rimaszécs és a környék akkori és mai állapotát - s lehet gondolkodni.) A létezés új kereteit

alakította ki Hanván, nem csak magának, hanem sokaknak a száműzöttek közül, azoknak, akikért felelősséget érzett. Tette a dolgát. Csendben, ám annál hatékonyabban. Sokan tudnának erről tanúságot tenni. Nem ő keresett másokat. Őt keresték, sokan. S ő senkit nem hártott el. Akin tudott, segített. Egyszer, kissé tréfásan, de talán nem ok nélkül „keresztapa“-ként aposztrofáltam. Sok-sok közösségi ügyünknek a keresztapja ő. (Hivatkozhatnék annyi mindenre! Alig-alig volt olyan közösségi rendezvény, amelyet ne támogatott volna. Felsorolás helyett azonban inkább a tengervíz példájára utalok, amely nem a mennyisége miatt az, ami.) Egy példát azonban mégsem hagyhatok ki. Ez a ház, most Diakóniai Központ sem állna, ha ő nincs! Nem két évtizednyi szolgálata főhajtást érdemel.

Amikor a Simonyi Alapítvány nevében átadjuk a szlovákiai magyar nemzeti közösség szerény elismerését, boldogan tesszük. S hadd adjak mellé egy képet, az Alapítvány ajándékát. Annak a Dúdor Pistának egy művét, aki az idén lett volna 60 éves.

Kedves Pista!

Nem mindenki emlékszik már arra, hogy az Általad vezetett rimaszécsi „Új Élet” szövetkezet volt az a hely, ahol állandó kiállítást képzeltünk a Szabó-Bacskai-Dúdor triáznak, amelyik Pistának a deresi sírját megcsináltatta (Bettes Pista, néhai Major Ernő, Benedek Laci, Igo Aladár és mások közreműködésével).

Ez a kép, a „Megfeszített Krisztus” emlékeztessen Téged egyrészt óréa, másrészt sorsunkra, saját megpróbáltatásaidra. De arra is, hogy az Úristen soha nem hagyott el. Vele volt, velünk volt, megőrzött. Őbenne bízva köszönjük meg Neked a szolgálatot, kívánva, hogy meg sok-sok éven át adjon a Számodra lehetőséget a folytatásra.

Hölgyeim és Uraim!

A Civil Helytállásért járó Petőfi Díj adományozásának szándékát a költő és tiszteletbeli gömői táblalabiró rimaszombati szobrának felállításakor jelentette be Bán Zoltán. Amikor a díjat átadjuk, emlékezünk a boldogtalan sorsú mártír-pedagógusra, Agócs Bélára is. Sorsa égő seb a szlovákiai magyarság testén. Először 2006-ban osztottuk ki, posztumusz, Habodász Elemérnek, a Simonyi Alapítvány kezdeményezőjének. 2007-ben Kováts Miklós, kassai tanár, 2008-ban pedig Koncsol László részesült az elismerésben.

A Civil Helytállásért járó Petőfi Díj idei kitüntetettje tehát Juhász István mérnök.*

* Elhangzott Hanván, 2009. december 12-én

A Hanvai Asszonykórus fellépése

Az Önzetlenség Napja Hanván (2009. december 12.)

*Juhász István mérnök
Juhász Dósa János felvételei*

A Thália Színház támogatásáért Kolár Péter mondott köszönetet

Oroszlánnal lettünk kevesebbek

Megemlékezés a Hanva-nembeli runyai dr. 'Soldos Lászlóról

A földi lét egy elkerülhetetlen alkalmából vagyunk itt.

Közeli hozzátartozók, rokonok, akik szinte fel sem tudják fogni, hogy mi is történt, mert hisz még elevenen bennük él, aki már nincs, csak éppen nem áll előttük fizikai létében, testi-lelki eleganciájával, szeretetével, szeretnivalóságával.

Itt vannak gömöri tisztelői, akik elvesztettek valakit, akit némelyek alig, vagy egyáltalán nem ismertek, de tudták, hogy amíg ilyenek léteznek, addig még van valami fogódzó, kőszikla, ami nem olyan, mint hitvány jelenünk.

A közeli hozzátartozóknak, rokonoknak az „ember” elvesztése most minden más érzést, gondolatot elnyom. Szavak nélkül, a szívben, a lélekben.

Mi, gömöri tisztelői azt érezzük, hogy valami megint nincs már. Van még valaki? Lesz még valaki? Egy szikrányi remény, akiről tudjuk, hogy bár ő felettünk van, mégis őhozzá akarunk méltóak lenni, lelkünk alapjaiban ugyanolyanok: magyarok.

A Hanva-nembeli 'Soldosok több mint ezer éve álltak őrt ott, ahová az Isten vezérelte őket, Árpád fejedelem pedig kijelölte helyüket. A 'Soldosoknál voltak Gömörben nagyobbak, hatalmasabbak, de egyiknek neve sem csengett fényesebben.

A Hanva-nembeli nagy családokról, a Hanvayokról, 'Soldosokról, Darvasokról, Szkárosiakról, Farkasokról, Kerepeczyekről tudott, hogy mindig a néphez közelállók voltak, különösen a nehéz, így a török időkben. Királyi emberek, vármegyések bőven akadtak a családban a régmúltban. A közelebbi múltban id. dr. 'Soldos Béla négy vármegyének volt főispánja. A magyar történelem egyik legnagyobb alakjának, a kormányzónak magasán értékelt, bizalmi embere volt. Csak tisztelői voltak. Amikor a magyar történelem újkori vészes vihara a XX. század első részében elkezdődött, ő készen állott, és segített, ha szólították.

Id. 'Soldos Béla szálfatermetű fiai: Béla és László megjelenésükkel a gömöri magyar történelmi osztály dí-

szelvirága. De ugyanezek voltak jellembeli és lelki nagyságukkal is. A II. világháború utáni kor pont az ilyen példaképeket törte derékba, sokszor meg is semmisítette.

A két 'Soldos fiú életben maradt, és értékes tulajdonságaik előtt még az őket körülvevő ellenséges közeg is meghajolt. Az általam előbb ismert ifj. 'Soldos Béláról jövőbeni „nagy” gömöri könyvemben „Úrnak születni kell” c. esszémben emlékezem meg. László nem csak magasságban, de belső értékekben sem maradt el bátyjától.

Tavaszi végén vált nyilvánvalóvá, hogy részére „finita la commedia” – az idő kimért és rövid. Nem esett kétségbe, de nem is játszott a mit sem törődő álhóstit. Végig az a törhetetlen 'Soldos László maradt, aki mindig is volt. Életének ezt a drámai szakaszát csodálattal és tisztelettel lehet értékelni.

Örülök, hogy a nyáron a nemes cél segítőivel, elsősorban a hanvai Juhász István áldozatkészségével még meg tudtam szervezni találkozását a 'Soldos név rimaszombati, hanvai, runyai, putnoki tisztelőivel. Utólag mondta nekem, úgy érezte, hogy szinte úgy fogadták, mint édesapját '38-ban, amikor Gömör megye székhelyén újra elfoglalta jogos főispáni székét.

A gömöriek számára pedig ajándék volt a találkozás, ősi kapcsolatokból eredő megtiszteltetés. Az utolsó igazi nagy – még szabadságban felnőtt – 'Soldost láthatták, hallhatták. Tudták, hogy a sors kérlelhetetlen, de ekkor ők csak a magyar urat, a meg nem tört huszártisztet láthatták. Mint Béla testvérbátyjáról, róla is el lehet mondani, hogy úrnak született, és haláláig az is maradt.

Bátyja, Béla egy alkalommal haza, Rozsnyóra utaztában, egy napját Pesten töltve, előre tervezett magnó-beszélgetésre meglátogatott budai otthonomban. Az emlékezetes, megtisztelő utolsó találkozásunk végén egy átvitt értelmű kérdést tettem fel neki: „Lehetséges-e élet a szavannákon oroszlánok nélkül?” „Igen – válaszolta –, amikor is majd ott és akkor a hiéna összegyűjti saját képű leszármazottait, és azt mondja nekik: legyetek nagyon büszkéek, mert itt valamikor oroszlánok éltek.”

Korunkban fogy a feltétel nélkül tisztelhető száma. Most is oroszlánnal lettünk kevesebbek: 'Soldos László nincs többé...

Közeli hozzátartozók, rokonok, tisztelői, gömöriek!

Hajtsunk egészen mélyen fejet, mert Gömör történetében már soha meg nem ismótlódó nap részesei, tanúi voltunk.

Laci bátyám, Isten veled!*

dr. Czenzthe Zoltán Tornalja ... és más helyek

* A 2009. október 10-én, Runyában elhangzott búcsúbeszéd szerkesztett változata

„Mindent elvehetnek, a hitet soha!”

Rimaszombatban megnyílt a Református Tudományos Gyűjtemények székháza és kiállítása

Bár a szlovákiai reformátusság lélekszámában fogyatkozik, paradox módon mégis reneszánszát éli, hiszen intézményei, iskolái, missziós és diakóniai házai, szeretetotthonai egymást követve születnek, és tárják ki kapuikat a bebocsátásra vágyók előtt. Az intézményi gyarapodásnak új mérföldkővet jelent a Rimaszombat új, a reformáció emléknapján, október 31-én ünnepélyesen felavatott Református Tudományos Gyűjtemények országos intézménye.

Köztudott, hogy eddig a magyar református egyház valamennyi egyházkerületének volt tudományos gyűjteménye, kivéve a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházat, az ismert történelmi okok miatt. A hiány pótlásának szándéka 2002-ben fogalmazódott meg, ekkor született zsinati törvény a tudományos gyűjtemények rimaszombati székhelyű létrehozásáról. B. Kovács István, az intézmény igazgatója munkához látott, és munkájának első gyümölcse a most megnyílt kiállítás.

Az intézmény kiépítéséhez elsősorban épültre volt szükség. A felvidéki reformátusoknak a *Magyarországi Református Egyházi Zsinat* nyújtott segítő kezét, az ő támogatásával sikerült megvásárolni a Daxner utcai egykori Samarjai-házat, amelyet tulajdonosaitól a Beneš-dekrétumok alapján a második világháború után koboztak el. Több mint szimbolikus, de gyakorlati jelentősége is van annak, hogy a szomszédságában áll a *Tompa Mihály Református Gimnázium* és a magyar ház is. A székházat egyelőre belülről sikerült felújítani, külső tatarozása anyagi lehetőségek függvénye. A felújítást a *Szülőföld Alap*, a szlovák kulturális minisztérium és magánszemélyek támogatták, utóbbiak munkájukkal segítettek a kiállítás létrejöttét.

Még egy kerek évforduló kötődik ehhez a naphoz, hangsúlyozta a megnyitón B. Kovács István: nyolcvan esztendeje ekkor nyílt meg a beretkei református árvaház, a felvidéki reformátusok első intézményeként. Az igazgató ebből az alkalomból külön köszöntötte a jelen levő **Gérecz Lajosné** nyugalmazott tornaljai tanítónőt, aki annak idején a beretkei árvaházban nőtt fel, s akit a szép számban megjelent közönség tapssal jutalmazott. „*Élő intézményt szeretnénk, amelynek része ez az 500 esztendő is, amelyet itt bemutatunk.*” – mondta bevezető köszöntőjében az igazgató, hozzátéve, hogy a gyűjtemény nyitott, és szívesen fogad a szlovákiai református múltra vonatkozó bármilyen tárgyi vagy írásos dokumentumot.

Az ünnepségen, amelyen többek közt jelen volt **Kuzmányi István** a budapesti *Miniszterelnöki Hivatal* képviselője, **Szerencsés János** kassai főkonzul, **Bölcskei Gusztáv**, a *Magyarországi Református Egyház Zsinatának* lelkes elnöke, **Csomós József**, a *Tiszán-inneni Egyházkerület* püspöke, **Erdélyi Géza** nyugalmazott püspök és számos közéleti személyiség, **Fazekas László**, a *Szlovákiai Református Keresztyén Egyház* püspöke kiemelte: „*a múltba tekintünk, de a jelenben*

a jövőt készítjük el az utódainknak, s ez a múlt olyan építőkövekből áll, amelyek erőt adnak az elkövetkező nemzedékeknek is”. Csomós József püspök üdvözlő beszédében többek közt hangsúlyozta, hogy „*Ami itt ma megnyílt, nem a miénk. Ezek mi vagyunk.*” A sárospataki püspök elismeréssel szolt az itt elvégzett munkáról, mert hiszen, ahogy fogalmazott, szinte elképesztő összehasonlítani az épület belső állagát a nemrég, elhanyagolt állapotával.

Az egybegyűltekhez **Koncsol László** tiszteletbeli főgondnok is intézett néhány keresetlen gondolatot. „*Az Úr kemény próbáknak vetett alá bennünket, de élünk. Mozgalmakat és intézményeket teremtünk, újra alapítjuk ősi anyaegházainkat, misszionálunk, iskoláink építik a református magyar jövőt. Pedig volt időszak, amikor maga az Egyház volt az ország, s mindig rossz időszak következett, amikor az állam és az emberek elfordultak az egyháztól.*” – mondta Koncsol László.

A kiállítótermek a református egyház kezdetétől napjainkig kísérik végig a sok buktatóval és vésszel terhes történelmi korszakokat. Aki kincseket, lélegzetelállító kegytárgyakat remélt megtekinteni, csalódott. Ennél azonban többet láthat a falakon és a tározókban: fotókat, dokumentumokat, hímezett terítőket, varrottasokat, az egykori gömöri fazekasok páratlan ügyességét dicsérő korsóit, a népi kézművesség és szorgalom egyszerűségében is felemelő tárgyait. És természetesen a felvidéki reformátusság történelmét, amelyet sziszifuszi munka újra összerakosgatni, rekonstruálni, újra felépíteni, hiszen – főleg a második világháborút követő évtizedekben – a dokumentumok zöme elpusztult, az egyház vagyona az állam rátenyerelt. Mint a címerben szereplő pelikán, amely öntestével táplálja fiókait, úgy kell újra meg újra bizonyosságot tenni a hitről és annak földi lenyomatairól.

Sárospatak, Debrecen, Pápa és Budapest után tehát a szlovákiai reformátusoknak is megvan a maguk intézménye, ahol felmutathatják a paternalista állam által ma is mostohán kezelt történelmi egyház épülésének és hanyattatásainak stációit. Nem minden tanulság nélkül való az a levél, amely a többi dokumentum mellett itt olvasható. A háború utáni nagy csehszlovák tisztogatás egyik áldozata, a Nagybalogról elűzött református Ibos Istvánné, Zsámbok Piros imádsága akár mottója lehetne az egész, minden dicséretet kiérdemlő kiállításnak: „*Jó Istenem, édes Atyám! Megengeded érnem újra szent napodat. Köszönöm, Istenem, hogy a múlt héten is erőben, egészségben végezhettem munkám. Édes Istenem, ha nem a hívek seregében, én titkon, ajtómat behajlítva, messze édes szülőföldemtől, drága református kicsiny templomtól, e néma csöndben imádlak Téged. Mindent elvehetnek tőlünk, Istenem, de a hitet soha!*”

(kövi)

*Bölcskei Gusztáv, Szerencsés János, Kuzmányi István,
Erdélyi Géza és B. Kovács István*

Fazekas László és Csomós József

A résztvevők • ifj. Bán Zoltán felvételei

Václav Kinga, Gyenes Gábor és Szászi Zoltán

Galo Vilmos, özv. Gérecz Lajosné és Kovács Csilla

A Ferenczy-kripta felépítésének jubileuma

Emlékező ünnepség színhelye volt 2009. szeptember 20-án, vasárnap a rimaszombati református templom. Építésének 100. évfordulója alkalmából átadták Ferenczy István felújított sírkamráját.

Helyet kapott benne egy állandó kiállítás *Ferenczy István és Rimaszombat* címen. A *Református Tudományos Gyűjtemények* által készített kiállítás bemutatja azt az utat, amely a szülővárosból – Bécsen és Rómán át, majd negyedszázadnyi budai működés után – a szülővárosba vezetett. Megismerkedhet a látogató az újratemetés körülményeivel, annak kezdeményezőjével, **Beöthy Zsigmonddal**, és korabeli szereplőivel. Találkozunk a tanítvány **Izsó Miklóssal**, s megismerjük a gyűjtő Ferenczy Istvánt (Rimaszombatban őrizték félszázadon át **Leonardo da Vinci** egyetlen szobrát, az *Ágaskodó lovas*), s betekintést nyerhet a látogató a helyi Ferenczy-kultusz újabb kori történetébe is.

Megnyitóbeszédében **B. Kovács István** utalt a Ferenczyvel szembeni adósságainkra, egy modern nagymonográfia szükségességére, valamint a szarkofágján lévő *Haldokló Eurydiké* szobrának a restaurálására is.

Ezt követően került sor a *VII. Gömöri Egyházmegyei Kórustalálkozóra*, melyen 17 kórus vett részt.

Zárásként, a Kálvin-év jegyében, a nagy reformátor jelmondata (*Soli Deo gloria* – Egyedül Istené a dicsőség) a kórusok közös előadásában, több száz torokból csendült fel, **Lévay Tibor** karnagy vezényletével. **Lévay Marek**

Adrienn a részben már felújított orgonán a 42. zsolttár variációját **Fasang Árpád** feldolgozásában, valamint **J. S. Bach: D-moll toccata és fuga** c. művének fináléját adta elő. Zárásként a *Himnusz* hangzott el.

Nem szokványos ünnep volt Rimaszombatban. Jóval több annál! A gömöri reformátusság nagy seregszemléje zajlott le vasárnap. Az ünnepség szeretetvendégséggel ért véget. Itt jelentették be, hogy a jövő évi kórustalálkozó Loconcon lesz.

id. Bán Zoltán felvételei

„Országos embert országos síremlék illet”

Ünneplő gyülekezeti!

„Így jár az, a ki téli reggel útra indul; az éjjeli havat kell annak törni és a fuvatokkal küzködni.” Majd így folytatja: „nem volt senki előttem, nem látok senkit mellettem, utánam is keveseket vagy talán őket észre nem veszem; tégedet ismét egyedül kérlek, légy énnekem hazámfia, barátom, testvérem, te légy nekem mindenem, óh egyetlenegy József, nevem.”

Ferenczy István írta ezeket a sorokat, öccséhez, akkortájt kassai református espereshez intézett levelében. Aki tudni szeretné a mögöttes tartalmat, át kell tanulmányoznia a szobrászművész életét. Hogy megtudja, hogyan lett a rimaszombati lakatosinasból a nemzet ünneplott szobrásza, „a Művész”. Hogyan példázta élete a törekvő, polgárosodó Magyarország ellentmondásait és korlátait?

Amikor **Beöthy Zsolt**, 1902 nyarán, Ferenczy névtelen sírja mellett, megemelvén kalapját, így sóhajtott fel: „Nagy szellem! Adjon neked az Eg hálásabb nemzedéket, kegyeletesebb utódokat!” – hajlamosak vagyunk szavait mi, rimaszombatiak magunkra venni. Pedig nem ránk gondolt. Nem a derék, rimaszombati gyükek voltak azok hajdanán, akik híján voltak a kegyeletnek. Ők, azaz **Zsuzsanna** néneje, **Káposztás József** sógora, Rimaszombat első polgármestere befogadták azt a Ferenczyt, akit a korabeli magyar politikai-társadalmi „elit” közönye arra kényszerített, hogy – „önkéntes” száműzetésként visszavonuljon Rimaszombatba. Tudta a helyét. Mondogatta is olykor-olykor, rokonai előtt: „Országos embert országos síremlék illet”. Nem álszerénységből döntött úgy, hogy jeltelen sírba temessék.

A rendelt idő 1909. szeptember 26-án következett el. Az újratemetést megelőzte a hagyaték átadása a magyar nemzetnek. **Jánosdeák Andrásné** szül. **Káposztás Zsuzsanna**, a „kis Zsuzsó”, ahogy Ferenczy emlegeti, ugyanis felajánlotta a Ferenczy-hagyatékot. Cserében az állam több vállalást is tett: ösztöndíjat alapított, Ferenczy-szobát létesített, rangjához illően újratemetette a művészt, restauráltatta a *Haldokló Eurydike* c. szobrát, kifaraghatta a mellszobrát.

Méltó, hogy szót ejtsünk azokról, akik cselekvő részt vállaltak az akkori történelemben. A kultuszát szervező, levelezését sajtó alá rendező **Wallentinyi Dezsőről**, a mellszobrának mintázását ingyen felajánló **Holló Barnabásról**, a mintát **Kisfaludy Stróbl Zsigmond** irányításával „remekben”, azaz diplomamunkaként, kifaragó **ifj. Vaszary László**ról, a *Haldokló Eurydike* rekonstruáló **Hevessy Pálról**, s nem utolsó sorban **ifj. Sándy Gyuláról**, aki a mauzóleum, illetve a torony tervét készítette, valamint **Tóth Béláról**, aki a munkálatakat irányította, **id. Rábel Miklósról**, aki levelezését kinyomtatta. S még egy ember neve hangozzon el: **Kovács László**é, Rimaszombat, a feltörekvő megyeszékhely

akkori polgármesteréé. Legyen emléküik áldott. Jelen volt **Pálóczi Czinke István**, akire később nagy feladatok hárulnak, szolgatársával, **Lukács Gézával** együtt.

Az előbb említett „kis Zuzsó”, azaz Jánosdeák Andrásné sz. Káposztás Zsuzsanna, Ferenczy István unokahúga már Pesten éli le utolsó éveit, leánya, **id. Sándy Gyuláné** házában. Ott nyitják fel azt a vasládát, amely Ferenczy kisbronz gyűjteményét őrizte. A ládát még Ferenczy zárta le, hagyva, hogy az csak félszáz évvel halála után bontandó fel. és A „kis Zuzsó” megtartotta s megtartatta a végakaratot. 1914-ben két leánya, **Jánosdeák Paulin** és **Júlia** eladta azt a magyar kincstárnak. Annak a magyar államnak, amely 1847-ben elutasította annak megvételét.

Mint utóbb kiderült, benne volt a ládában **Leonardo da Vinci** egyetlen szobra, az *Ágaskodó lovas* – pontosabban csak a ló. A lovast a ház falában találta meg, elrejtve. Leonardo da Vinci szobra, amelyet napjainkban New Yorkban csodál a világ, 50 éven át Rimaszombatban hevert.

Ferenczy és Tompa. Kettejük rimaszombati emlékének sorsa sokban közös. Ugyanakkor nem tagadható az sem, hogy Ferenczy egy kissé mindig a Tompa árnyékában maradt. Szobra a Tompáé után hét évre készült el. 1938-ban megrongált, majd 1945-ben „fejét vesztett” szobra – negyedszázadnyi hanyattatás után – csak a Tompáé után egy évtizeddel később kerülhetett a helyére. (Igaz, Tompa viszont csak negyedszázaddal később kerülhetett vissza a Városkertből az immár ismét nevét viselő térre). Míg Tompa Mihály nevét tér és utca is őrzi, a mai Daxner utca máig nem kapta vissza Ferenczy István nevét. Előbb volt Tompa alapiskola, majd a belőle alakult másik alapiskola is felvehette a Ferenczy István nevét – s mára el is vesztette... A nevét viselni hivatott képzőművészeti galéria gondolata hamvába holt...

Eljött az ideje, hogy Ferenczy István is elnyerje méltó helyét ebben a városban. Vár ránk egy modern, nagymonográfia elkészítésének feladata, a *Haldokló Eurydike* restaurálása... - és sok minden más. Hogy az annak idején, a háta mögött olykor csak „*Múza Pesta*” néven emlegetett ember Rimaszombatban ismét Ferenczy István, a művész lehessen. Legyen ennek a rehabilitációnak egyik szerény állomása a mai nap, amikor, újratemetésének 100. évfordulóján átadhatjuk a felújított sírkamrát, benne egy kis kiállítással, amelynek a „Ferenczy István és Rimaszombat” nevet adtuk.

Az Úr áldja meg azokat, akik bármi módon segítettek ennek során.*

* Elhangzott Rimaszombatban, 2009. szeptember 20-án

Tózsér Árpád Losoncon

Régen látott, kedves vendég érkezett 2009. november 19-én délután a *Losonci Magyar Kulturális Központ*ba. Ilyen szerepkörben évtizedekkel azelőtt járt itt utoljára, ha jól emlékszem, még a *Korunk Ifjúsági Klub* vendégeként. A korabeli feljegyzést **Duray Éva** kereste és mutatta meg, amiről a néhány héttel azelőtt 75. születésnapját ünneplő költő mosolyogva, a tőle megszokott kedvességgel csak annyit mondott: „*Ma is vállalhatom azt, amit ide írtam*”.

A kulturális központ nem telt meg, de akik eljöttek-eljöttünk, belső szeretettel és várakozással tettük azt. Ott volt a régi barát, **Ardamica Ferenc**, novellista, író, **Mizser Attila**, a *Palócföld* főszerkesztője. Egy komáromi diáktárs (nevét nem jegyeztem meg, ezúton elnézést kérek érte), aki a múltba nyúló kedvességgel emlékezett a közösen eltöltött diákévekre. **Böszörményi István**, aki a honismereti kerékpártúrákra és gömöri barangolásaira emlékezett, vendégünk nagy öröme, idézve verseinek kedves sorait. Az új, a nyomda szagát még magán hordozó kötetéből **Fekete Gábor** és a losonci *Kármán József Alapiskola és Óvoda* tanulói szavaltak verseket.

Költő aligha kaphat szebb születésnap ajándékot, mint azt, ha egy több éves alkotói munka után kötetbe sorakoznak az alkotásai, nyomdába kerül, megjelenik, s azt kézbe is foghatja. „*Tózsér Árpád verseskötete többéves alkotói időszak terméke. Nagyrészt sűrű szövegű gondolati költemények alkotják, melyeket a múlt idő, a létezés és felejtés örök kérdései és a kérdéseket átszövő egyéni tapasztalatok folytonosan feszültségekkel telítenek. Mindeközben a versek zömében a hamarosan 75. jubileumát ünneplő szerző keserédes optimizmusa, egyfajta (ön)ironikus derűje a meghatározó. [...] Lírája persze távolról sem szabálytalan ecsetvonások halmaza: az ókori történelem és az antik mítoszok allúziói, valamint a nagy irodalmi elődök műveire történő utalások a Tózsértől megszokott poétikai eleganciával képeznek itt verskompozíciókat – s nyújtanak igazi irodalmi élvezetet.*” – olvashatjuk a kötet fülszövegében, amely a *Csatavirág, létdalok* címet viseli. Erről szól a beszélgetés is.

Gömöri kalandozások a versek szárnyain, emlékek a szülőföldről, tájról. Mi a jó vers? Mikor jó egy vers? A kökénybokor téli ihletéséről, amely valahol Pozsony környékén didergett a hidegben, de valahol a távoli otthonról is szól. A borítóra kiemelt orpheuszi sorokról: „*Az ittél: mintha nagyítót tartasz, / a semmi fölé, áttetszik az ének, / s nincs alatta tárgy, a szemidegnek / nincs jelentése, csak rettenetének. [...] Az lát, ki innen hal meg, de túlról vesz magának optiméert.*”

„Fábianka mit mond Neked?” – kérdezem a költőt, tudva, hogy az őseinek van losonci, nógrádi kötődésük.

„*Ezt hol találtad meg?*” – kérdez vissza, s meséli a történetet. Eredetiben 2005. október 6-i keltezéssel írta le, miután a *Magyar Művészeti Akadémia* tagjai közé választotta, s nem tudott részt venni az ezt megerősítő ünnepségen: „*Az első Tózsérek, akikhez a családom emlékezete visszaér, molnárok voltak, aztán ácsok követték őket,*

apám pedig asztalos volt és ezermester. Anyám ősei viszont többségükben valóban pásztorok voltak. Anyai dédapám – Sándor Pál – juhász volt. A mátraaljai Vizsláson született (nem véletlen talán, hogy anyám nővére, Mari nénem vissza is került a Mátra alá, a Sűrűpusztára juhásznénak), s a családi hagyomány szerint a pandúrok zaklatása elől menekült északra, a Losonc melletti Fábiankapusztára. (A „zaklatás” nyoma öklömnyi lyuk volt a koponyáján, amit anyám sokat emlegetett, mert téliidőben az ő tiszte – a legkedvesebb unoka tiszte – volt a hasogató csontheg kenegetése.)”

A kitüntésekről, elismerésekről kevés szó esett. A meghívón „csak” a Kossuth-díj szerepelt. Pedig mennyi van még! Legutóbbi a *Quasimodo Emlékdíj*, 2009-ből való. Vallomása erről:

„*Viszonylag (máris) hosszú életemben számos irodalmi díjjal is megtisztultak. Félreértés ne essék: a díjaimról távolról sem büszkeséggel számolok be, inkább szomorúan komikusnak tartom, hogy a társadalom és a szakma ilyen magasra értékeli, s én mégis csak az vagyok, aki vagyok. Azaz a díjaknak, e »karácsonyfadíszeknek« a jelentőségében (a kép Orbán Ottótól!) nem hiszek különösebben, hiszek viszont Umberto Eco egyik aperçu-jében, amely szerint a halál után igenis lehetséges egyfajta élet: valahol a világűr mélyén elképzelhető egy metafizikus tartomány, amelyet megélt életünk elemei, eszméink, szenvedélyeink, szellemi műveink alkotnak. Én ennek a tartománynak dolgozom.*” (Idézet a Szépirok Társaságának honlapjáról).

Olvasgatva a kötet verseit, már otthon, tünődöm. Létdalok, melyeket életcsaták emlékei írtak. Vidám és kesernyés emlékek, sírversek Gyuláról, epitáfumok a még csak virtuális, jövőbeni felvidéki sírkertekből. És a ma is meglévő fiatalságának huncutsága. François Basompierre gáláns levélváltása (102. oldal). Befejezésül ezt ajánlom mindenkinek elolvasásra!

Puntigán József

V. Eszterlanc – Szlovákiai Magyar Gyermekek Néptáncfesztivál

2009. október 9–11. között hagyományosan Fülek adott otthont az *Eszterlanc Néptáncfesztiválnak*. Az idén kilenc együttes több mint 300 tagja lehetett részese a szakmai és baráti együttélés élményének. A csoportok nagyobbik része Nyugat-Szlovákiából érkezett, Közép-Szlovákiát Losonc, Fülek és Rimaszombat (Kis Gömör Néptáncgyűttes) képviselte, a keleti végek nem képviseltették magukat. A színpadi produkciókat kiváló szakemberek, Hégli Dusan (az Ifjú Szívek vezetője és koreográfusa), Agócs Gergely (néprajzkutató) és Richtarčík Mihály (néptáncoktató) alkotta zsűri értékelte, megfelelő érzékenységgel. A színvonal az előző évfolyamhoz képest magasabb, a csoportok teljesítménye kiegyenlítettebb volt.

A zsűri értékelése alapján bronzsávós minősítést a *Csilizke* (Csilizradvány), a *Kis Megyer* (Nagygyenyő) és a *Pitypang* (Losonc) kapott. Ezüstsávós minősítést kapott a *Kis Csali* (Somorja), a *Kisködmön* (Komárom) és a *Nádas* (Farnad), s végül a aranyos minősítést kapott a *Dunaág* (Dunaszerdahely), *Kincső* (Zseliz) és a *Kis Rakonca* (Fülek). A legkiemelkedőbb teljesítményért utóbbi megkapta Fülek városa különdíját is. Különdíjat kapott a *Kincső* és a *Dunaág*, valamint a *Gereben* zenekar, **Hégli Máté** szólista és **Nagy Myrtill** énektanár.

A fesztivál múltjáról és jelenéről **Varga Norberttel**, a helyi főszervezővel, a füleki Kis Rakonca vezetőjével beszélgettem.

Tíz évvel ezelőtt indult útjára az Eszterlanc Gyermekek Néptáncfesztivál. Milyen volt a kezdet?

Egy kétéves tanfolyam folyamán viszonylag intenzíven és folyamatosan találkoztak az akkor gyermek néptánc-csoportok vezetői. Ott, ha jól emlékszem, **Szlama László** fogalmazta meg az ötletet, hogy kellene egy országos fórumot létesíteni a gyermek néptánc-csoportoknak is. Ezután a csoportvezetők, ill. az együttesek vezetői egy

A fesztivál egy mozzanata • A szerző felvétele

gombaszögi találkozón folytatták a közös gondolkodást. Nagyjából kezdtük egymást érteni, és tudtuk azt, hogy mit szeretnénk. Számos találkozó után alakult ki a rendezvény arculata, majd az első fesztivál, amelynek életképességét jelzi, hogy az idén már az ötödiket jegyezzük, azaz tízévesek vagyunk.

Mik a fesztiválon való részvétel feltételei, hogyan választják ki az együtteseket?

Vannak nevezési feltételek. Ezek fontos része, hogy Kárpát-medencei műsorról, táncról legyen szó. Bármelyik szlovákiai néptáncgyűttes benevezhet, s közülük egy szakmai zsűri, válogató bizottság választja ki az arra érdemeseket. Kis szomorúsággal ehhez hozzá kell tenni, hogy bizony lehetne több jelentkező is...

Főszervezők és szponzorok?

A fesztivál főszervezője a kezdetektől fogva egy civil szerveződéssel, a *Hagyomány Alap*. Ki kell emelni Fülek városát, az itteni intézményeket és civil társulásokat, amelyek részben anyagiilag, sokan pedig munkájukkal járulnak hozzá a szervezéshez.

Hogyan áll össze a fesztivál keretprogramja?

Fontos szempont, hogy a gyerekeknek legyen közösségi élménye is. Erre szolgál a vasárnap, amelynek rendezvényei minden évben azonos koreográfia szerint zajlanak. Vannak interaktív programok, játszóházak, kézműves foglalkozások, népdaloktatás és az elmaradhatatlan esti vetélkedő stb. S mindig van egy olyan program is, amelyet „rock-koncerti” hangulatban tudnak megnézni. Az idén ez az *Ifjú Szívek* rendhagyó történelemórája volt **Novák Ferenc**tel. Koncertet adott **Korpás Éva** és zenekara, s itt volt **Pályi János** bábművész is. Az elmúlt években is a néptánc legkiemelkedőbb egyéniségeit nézhették meg. Tehát célunk, hogy olyan élménnyel térjenek haza a résztvevők, amelyek a „nehéz napok” alatt is beviszik őket a próbatérbe.

Jövőbeli elképzelések?

Egyelőre nem merült fel a változtatás igénye. A kezdetekben gondolkodtunk azon, hogy vetésforgó-szerűen váltakozzanak majd az egyes helyszínek, de a gyakorlati elemzések azt mutatják, hogy ennek nem mindenütt vannak meg a feltételei. Minden esetben közel 400 gyermek elhelyezéséről, étkeztetéséről, szórakoztatásáról kell gondoskodni, ami korántsem egyszerű feladat. Szükséges hozzá a helyi feltételeket jól ismerő helyi gárda és a tapasztalat. Füleken ez bizonyos szinten már működik, a háttért biztosító személyek, intézmények és társulások pontosan tudják, hogy mit kell tenniük, kezdve az egészségügyi felügyelőtől egészen az ügyelőig.

Puntigán József

Emlékezések Dúdor Istvánra

Dúdor István november 11-én lett volna 60 éves. Lett volna, ha 1987. június 23-án nem veri agyon valaki a tornaljai parkban.

Az alkalom lehetőséget kínált az emlékezésre. Volt is. Kiállítások *Élnem kell* címen, végig az országon, *Életfogytiglan* cím alatt Komáromban, a *Limes Galériában*, *Befejezetlen* címen a *Gömör-Kishonti Múzeumban*, de volt tárlat, emléknappal összekötve a *Duna Televízióban* is, emlékezés pedig Tornalján, Deresken, Komáromban, Budapesten...

S mégis úgy érzem, nem tudunk mit kezdeni Dúdor Istvánnal. Azóta sem. Őt, aki a mítosz festője, már életben mítoszok övezték. Ő volt az, akihez legalábbis a szlovákiai magyar értelmiség (akkortájt) fiatalabb nemzedékéből mindenkinek köze volt. Lehetett szeretni és utálni, befogadni és kitagadni. Egyet nem lehetett: nem venni tudomást róla.

Időről-időre emlékezünk – mint most is. Miközben még műveinek a korpusza sem készült el. Nem került sor arra a szembesítésre sem, amely lehetőséget adhatna helyének

kijelölésére. Mindezek, s egyebek okán egyesek zseniális festőnek tartják, mások tehetségesnek ugyan, de egynek a sok-sok tehetséges közül.

Első állandó kiállítását még Rimaszécsen terveztük 1988-ban. 1990-ban valósult meg Rimaszombatban, a Gömői Múzeumban, a munkásmozgalom- és párttörténeti kiállítás helyén! A rendszerváltás jeleként. (Mára már nincs meg.) A Méry ratio egyetlen kötetét leszámítva, lényegében tisztességes reprodukciókra is alig futotta a „hálás utókor”-nak.

Az olykor protokoll-ízű emlékezések helyett következhetne inkább műveinek lehető legteljesebb számbavétele, egy valóban reprezentatív kiállítás előkészítése, s nem utolsó sorban munkásságának sokoldalú értékelése.

Egy, bizonyára, elfogult személyes megjegyzés is engedtesen meg végezetre: ha van egy tájnak szellemisége, s ha ez a „genius loci gömöriensis” kifejezhető, akkor jómagam – sok más becsült és szeretett alkotó és alkotás ismeretében – a Kovács Magda és Dúdor István műveiben vélem felfedezni leginkább.

(b. kovács)

Emlékezés a tornaljai parkban. A kép jobb szélén Farkas Veronika és Kovács Magda • Szászi Zoltán felvétele

Tóth László

A végtelen felé

Újabb futam Dúdor Istvánhoz

Amikor negyvenkét esztendeje, 1967-ben fölkerültem Pozsonyba, idegenül éreztem magam, s egyedül voltam, mint az ujjam. Nemcsak a városban, a világban is. Aztán megismertem ez-azt, idősebb pálya- és nemzedéktársaim, s ami mindennél fontosabb, megjelent ebben az idegenségben **Varga Imre, Kulcsár Ferenc, Dúdor István**, majd Dunaszerdahelyről, pár évvel később, egyszer csak itt volt köztünk **Szigeti László**. S ők négyen szinte a testvéreimmé váltak, s ettől kezdve a magányom is elviselhetőbbé vált. De nem ez a lényeg. Hanem hogy egyszeregyesek voltunk, nagyjából egyféle környezetből jöttünk – mi négyen Vargával, Kulcsárral, Dúdorral faluról, Szigeti a kisváros alternatíváját jelentette számunkra -, egyformák voltak addigi tapasztalataink, többé-kevésbé egyugyanazon világ vett körül bennünket, ugyanazok az indulatok feszültek bennünk, ugyanazok a falak álltak velünk szemben, s mi álltunk előttük, mint Dúdor Pista egyik nem sokkal későbbi festményének festői (illetve több képén is visszatér később a téma), s ha más-más oldalról és más-más mozdulatokkal is, egymáséihoz közel levő célok miatt törekedtünk e falakon túlra. Négyen – Szigeti László, Kulcsár Ferenc, Dúdor István meg én – időközben, pontosabban az idén betöltöttük a hatvanat, és Varga Imre is erősen ott tempózik a sarkunkban.

De nem, még sincs így.

Dúdor Pista messze nincs hatvan; ő harmincnegyzet csupán.

Ennyi volt ugyanis tragikus halálakor, 1987-ben, és ennyinek maradt meg azóta is az életben. Mi, többiek, öreg-

szünk, múlik fölöttünk az idő, ő – valahol a semmi ágán, a semmi szélén ülve, láthatatlanul – mosolyog rajtunk szelíden. Szelíden, megszelídülten. Mert harmincnegyzet éven át bőséges indulatok feszítették, örök küzdelemben állt a világgal, de legfőképpen önmagával; huszonkét esztendeje azonban odahagyta indulatait, s már csak a lényegre, a nagy egészre ügyel. A nagy egészre, melynek azóta része lett ő is, ám úgy, hogy közben nem olvadt bele szemernyit sem, és fő vonásait egyre tisztábban látatva, azóta ennek a nagy egésznek – melytől s amitől mi, többiek, még nagyon messze vagyunk – ő is arcot ad.

Amíg Dúdor itt volt köztünk, a történeteiben volt itt, s a története a mi történeteink is voltak. S ezek a történetek – most látni csak igazán, hogy lassan lekopnak róla, elmaradnak mellőle – nagyon erősen rátelepedtek a festményeire, rajzaira, munkájára, munkásságára. Annyira, hogy idő után látni sem engedték azokat teljes valójukban, s elfedték azok igazi lényegét. S még talán azt is elhittük, hogy azért fontosak számunkra a világ e megképződései, mert Pista, Dúdor Pista a barátunk – így, mindenkor jelen idő(nk)ben. S nem igazán jutott eszünkbe, legalábbis súlyuknak megfelelően nem, hogy bizonyos azért is oly fontosak számunkra ezek a képek, mert – jók. Mert egy olyan minőséget képviselnek, amely a mi életünknek is megadja a minőségét. Most azonban, hogy öregszünk, és lassan távol kerülünk a történeteiktől, közös történeteinktől, s bő részüket el is takarja már a feledés köde, egyre tisztábban állnak előttünk a képei, egyre megtisztultabban áll fölöttünk ő maga.

Emlékezés a dereski temetőben. Kovács Magda mellett a művész leánytestvére és sógora • Szászi Zoltán felvétele

És látjuk már azt is, hogy képeit nem, egyáltalán nem a barátunk festette, hanem – egy jelentős művész, akin nem fog ki az idő. Sőt, éppen hogy neki sikerült kifognia rajta. Neki, aki egy volt köztünk, mégis kezdettől fogva kilógott közülünk. Kicsit talán le is néztük, kicsit talán szántuk is őt, mégis ő volt több mindünknél. Minket – nagy céljaink mellett persze – lefoglaltak életünk csip-csup dolgai, számára a legkevésbé volt fontos, hogy felismerje a kétszer kettő jelentőségét. Pontosabban, épp azzal ismerte föl, hogy szemernyi jelentőséget sem tulajdonított neki. Nem nézte az apróságokat, kis dolgokra nem adott. Amikor – véltük róla – nem becsülte magát, akkor sem adta alább. Sőt. Épp azzal becsülte magát mindünk közül a leginkább, hogy soha nem adta alább. Gondoljunk bele: neki negyven év se jutott, amire nekünk hatvan, s míg a munkára, mestersége fortélyainak elsajátítására és önmaga megfogalmazására, kiteljesítésére, képviselésére neki – tizennyolc éves korától – mindössze húsz, nekünk ugyanarra negyven, negyvenkettő. S hát – bizonyos értelemben – nem fért-e bele neki több a harmincnolcba, mint nekünk a hatvanba, nem élte-e meg a neki kiszabott idő alatt intenzívebben az életet, mint mi a mienk alatt, hova jutott ő az alkotásra adott húsz évében, s hova mi a mi negyvenünk, negyvenkettőnk alatt. A társadalom legmélyéről jött, senki közülünk olyan mélyről, mint ő, s azt gondolom: bizonyos értelemben – s a mai napig – mégis ő jutott a legmagasabbra közülünk. Nekünk legfeljebb a részletekből, s hát – valljuk be: nem mindig gerincet erősítő, embert-erkölcsöt nemesítő – kompromisszumokból jutott több. Mi – túlélésünk érdekében – képtelenek voltunk nem megkötni a magunk kompromisszumait, ő kompromisszumokat kötni volt képtelen, s bár korábbi valóságunkat ő nem élte túl közülünk, valószínűleg ő fog túlélni bennünket.

Míg képei legjavát szemlélve, kiállja az összevetés próbáját bárkivel, és művészete szélesebb összefüggésekben

is érvényesnek és termékenynek látszik, addig mi, itt, a képei körül, összevethetőségünket, magaslatainkat, érvényességünket tekintve jobb, ha szerények maradunk. Dúdor Istvánt jó néhány festményével századának – a 20. századnak – egészen nagy nevei közé emelhetjük, s könnyen csatlakozást találhatunk tőle a hozzánk térben-időben közeli Szabó Gyulától, Jakoby Gyulától a térben-időben a végtelen felé mutató eligazodási és vonatkoztatási pontokig. És az sem mellékes, hogy miközben mi – nemcsak fizikai valónkban, hanem reflexeinkben és gondolkodásunkban is – öregsünk itt rendszeren, ő megmaradt, mint említettem, fiatalnak közülünk. Mi több, azt is mondhatnánk, a mi fiatalságunk is benne maradt meg, a mi fiatalságunkat is ő őrizte meg nekünk.

Erőtlennek, gyengének véltük oly sokszor életében – de vajon nem ő a mi erőnk, a mi erősségünk is immár? Sokan voltunk barátai, ismerősei – s mint csakhamar kiderült: mégsem tudtuk oldani velejéig ható, eredendő, már-már kozmikus magányát. S ha önelégülten azt gondoltuk is magunkról olykor, hogy a segítségére vagyunk, illetve lehetünk, ilyenféle önáltatásunkkal régen fel kellett hagynunk: réges-rég mi kapaszkodunk már a képeibe. És, valljuk be, jöllehet ő mindvégig magányos maradt mellettünk s velünk is, mi magányosabbak lennénk nélküle.

Magányosabbak... és érvénytelenebbek. S nemcsak mi: barátai, ismerősei – a világ is érvénytelenebb, hiteltelenebb lenne Pista, Dúdor Pista, Dúdor István nélkül.

Pista, köszönjük Neked Dúdor Istvánt.

És bocsásd meg nekünk, amit a vétkeinknek gondoltál közöttünk ténferegve – ideát, s gondolsz már idestova negyedszázada – odaát.*

* Dunaszerdahely, 2009. november 11-én, Dúdor István hatvanadik születésnapján

Megnyitó a Limes Galériában

Egressy Béni Színházi Fesztivál: A műfajok békés együttélése

S tegyük hozzá, nem számít a színházszókora sem. Magyarozatként ehhez a némileg furcsa kijelentéshez csak annyit, hogy 1999-ben a *Pódium Színházi Társaság* azért hívta életre a fesztivált, hogy a falusi színházok és azok hagyományos műfajai (esztrád, népszínművek) is bemutatkozási lehetőséget kapjanak.

A fesztivál gyorsan kinőtte eredeti szerepkörét, s ma már a diákszínházok és a kísérletező, alternatív színházi műhelyek is szívesen látott vendégek. A fesztivál ez okból kifolyólag idővel nevet is változtatott, és Szepesi város jeles színházi alakjának, **Egressy Béni**nek a nevét vette fel, aki szobrot is kapott.

Az idén immár tizenegyedik alkalommal találkoztak az Egressy-fesztivál szerelmesei, s akik eljöttek, ezúttal sem csalódtak. Remek előadások (jól megfér egymás mellett az esztrád, Arany János-feldolgozások, kortárs író és cseh dráma, amerikai vígjáték, Goldoni-bohózat és aratási ünnepség is), családias hangulat, workshop, díszítőkiállítás és fotókiállítás. Ez utóbbi ezúttal is Gece Attila nevéhez kötődik, sajnos családi okok miatt a *Gömöri Fotóklub* tagját az idei évfolyamról nélkülöznünk kellett. Bár évről-évre nehezebb begyűjteni a díszítőket, s az alapítóknak egyre kevesebb tőke terem, **Balázs Judit** jóvoltából a *Szepesi Laczkó Máté Bormúzeum* pinceszínházának vitrinjei most is roskadoztak a tökök alatt. Még a rendőrség udvarán termelt tököket is kiállították. A tervek szerint jövőre már tökök süteményekkel is meglepik a fesztiválra érkezőket.

11 verseny- és 3 vendégelőadás szerepelt a fesztivál programjában, ez utóbbiak közül láthattuk az idei *Jókai Napok* fődíjas előadását a füleki *Zsákszínház* előadásában, s a durva nyelvezetű kortárs író dráma, az *Elveszett erkölcsök* komoly visszhangot (egyesek körében felháborodást) keltett. Mai rohanó, egyre reménytelenebb világunkra reflektál a határon túli diákok által alapított budapesti *Wataridori Színház* *Shot* c. előadása is. De

az egyetlen szlovák vendégcsoport, a kassai *Neurle Mrle* előadása is nagyon keserű, mai témát boncolgat, igaz, jóval kedélyesebb felvezetésben.

A versenyelőadások többsége a könnyedebb műfajok közül választott, ez alól talán csak a kassai *KGSzT* fődíjat kapott előadása, az *Özvegyek* c. Mrožek-abszurd volt kivétel. Pár év kihagyás után ismét jelentkeztek a kalásziak, akik Borka Géza népszínművét, az *Aranyláncot* mutatták be a népszínmű eredeti korát idéző hangvételben. A jókaiak a *Van, aki forrón szereti* c. amerikai filmklasszikus színpadi adaptációját hozták el, a nánaiak **Labiche**, míg a királyhelmecek **Goldoni** vígjátékával szórakoztattak. De nem hiányozhatott a klasszikus esztrád sem, ezúttal a vágkirályfaiak előadásában, akik a pofon köré gyűjtötték össze mondanivalójukat. A szomotoriak az egykori aratási ünnepségek hangulatát villantották fel, míg a csécsiek saját orvosi rendelőjükhöz engedtek betekintést.

Két Arany János-feldolgozást is láthattunk, a nemesócsai *NEFISZ* a *Toldi*, míg az őrújfalusiak a *Bajusz* sajátos változatával kedveskedtek. Ez utóbbiak csapatában először játszottak együtt szülők és gyerekek. A szesztaiak **Július Barč-Ivan** egy kevésbé nívós darabját, a *Húsfőzék* címűt próbálták aktuálissá tenni. Ez most nem sikerült.

A fesztivál fődíját a kassai KGSzT kapta, s a legjobb női alakítás díját is a három özvegy (**Szűcs Éva**, **Cap Júlia** és **Kanóc Ildikó**) érdemelte ki. A férfi alakítás díja a kálasi **Gyepes Lajosé** lett, a társadalmi zsűri díját a nemesócsai *NEFISZ* és a királyhelmecek **Tancsák Péter** vihette haza.

Nívódíjat kaptak az őrújfalusiak és királyhelmecek. Egy régi-új díj átadására is sor került, a legígéretesebb tehetség díját a nemesócsaiak tragikus körülmények között, fiatalon elhunyt tagjáról, **Németh Péterről** nevezték el, ezt az idén a királyhelmecek **Körmöndi Andrea** kapta.

Juhász Dósa János

A füleki Zsákszínház az *Elveszett erkölcsök* című, a *Jókai Napok*on fődíjat kapott előadással vendégszerepelt Szepesiben

Aratási ünnepség szomotori módra • Bodnár László felvételei

Tamás Gábor-est Kövecsesen

Szinte egész Gömört lázba hozta ősszel a hír, hogy Tamás Gábor koncertet ad Kövecsesen. Eljön hozzánk, közénk, hogy lebilincslő személyes varázsának bűvkörében megmártózhassunk, feledve bűt-bánatot néhány röpké órára, mi, e kies végek magunkra maradt magyarjai. Mint ha hosszú vándorútjáról térne haza a világjáró fiú, úgy várta Gömör az erdélyi születésű, Svédországban élő énekest. Micsoda földrajzi háromszög! S benne a klasszikus magyar sors. A tehetséges kolozsvári fiú megnyeri a Román Televízió Ki mit tud vetélkedője első díját, neve egy csapásra ismertté válik az országban. És a nemzetisége is. Egy országelső magyar fiú! Szentségtörés Ceaucescu Romániájában.

A diktatúrák természetrajzához tartozik, hogy a látható arcokat megpróbálja átformálni, idomítani, kezessé tenni. Sportolók, művészek, kimagasló személyiségek örök keserű, végzetes sorsa ez. Tamás Gábor ígéretesnek indult énekesi pályája a hazai földön egyszer csak röggössé kezdett válni. Színházakból tiltották ki, színpadoktól bottozták el, s végül, amikor személyes biztonsága is veszélybe került, külföldre távozott. A saját arcával! Így lett Kincses Kolozsvár szülőtte hontalan magyar. S végül az élet győztese. Bár ez a népmesei fordulat sok fájdalmat, keserűséget és küzdelmet takar. Mi ne értenénk s éreznénk mindent át? Mi, akikre itthon, a szülőföldön acsarkodik egyre a hontalanság réme? Talán innét ez a mély rokonérzés, ez a hazavárás.

A kövecsesi varázslatos est utóregzései sokáig nem halnak el Rozsnyó és Putnok között azoknak a lelkében, akik részesei voltunk egy közösségteremtő erő csodájának. Sokan voltunk a művelődési ház nagytermében. Tornajáról, Rimaszombatból s a környék közel-messze falvaiból csak jöttek, áramlottak egyre az emberek, s eleve valami boldog várakozással, izgatottan, ünneplősen. Tudtam, hogy nem szokványos estnek nézünk elébe. Benne volt a levegőben. Vibrált és élesztette az érzékeket. Nem csalódtam. Nem csalódtunk. Attól a pillanattól, hogy Tamás Gábor megjelent a színpadon, az idő megállt, de legalábbis más lett a ritmusa.

Megjelent, és hozta magával a szeretetet. És nem lehetett ellene védekezni. Áradt és terjedt, amíg be nem borított mindenkit. Sokoldalú tehetsége finom árnyalatai betöltötték a színpadot, nem hagyva egyetlen üresjáratú pillanatot sem. Töretlenül ívelő, jól felépített egyszemélyes műsorát táncbetétek tarkították fiatal vendégtáncosok előadásában, nagy sikert arattak összekötő szövegei, élettörténetei és kifogyhatatlan bölcsességű székely humora.

Voltak könnyek, s volt kacagás a nézőtéren. És varázslat, egy nem mindennapi művész és ember materializálódott szeretete. Szinte egygé váltunk művész és közönsége, mintha egy olvasztótégelybe kerülve az érzelmek magas hőfokán arannyá olvadtunk volna össze. Az arany fénye ragyogott az arcokon, amikor búcsúzóul elköszöntünk egymástól. És mindenki ismerősnek számított, magyar-

országiak és itthoniak. Távoliak és közeliak. Szép volt az a kövecsesi este. Mint mindenütt azok az esték vagy napok, ahol Tamás Gábor jelen van kivédhetetlen szeretetével, csodaszép dalaival.

Tisztelt, nagyra becsült, szeretett művész úr, kedves Tamás Gábor! Köszönjük Önnek a feledhetetlenül szép estét Kövecsesen. Köszönjük, hogy elvarázsolta a lelkünket csodálatosan szárnyaló dalaival. Azt mondják, a dal a lélek hangja, s lélektől lélekig száll, és semmi nem állhat az útjába. Az önkény egykor megtiltotta Önnek, hogy daloljon. S lám, hol van már az az önkény! Nincs sehol. Elenyészett! De az Ön dalai szabadon szárnyalnak lélektől lélekig, szerte a világban, ahol magyarok élnek. Köszönjük Önnek példaértékű emberi tartását a zsarnoksággal szemben és hűségét magyar nemzetünkhöz. Erre a példára nekünk, felvidéki magyaroknak, most igen-igen nagy szükségünk van. Köszönjük, hogy eljött hozzánk.

Újra visszavárjuk.

Kovács Magda

Benedek László felvételei

Három rendezvényről – röviden

1. A Színház jegyében

Nagy élmény volt szeptember 6-án **Majorosné Viczén Albinka Színház** az *egész világ* c. magángyűjteményéből megrendezett kiállítása, amely megemlékezés volt a néhai *MATESZ*-re, mai *Jókai Színházra* és a kassai *Thália Színház* megalakulásának 40. évfordulójára.

A tablókön művészek dedikált fényképei, újságkivágások, az asztalokon színházi témájú könyvek, évkönyvek, színikritikák, az előszobában plakátok voltak láthatók.

A megnyitón nagyon sokan megjelentek. A színház tagjai közül jelen volt **Kövesdi Szabó Mária, Pólos Árpád, Cs. Tóth Erzsébet** és **Dráfi Mátyás**, valamint az igazgató, **Kolár Péter** is. Ugyancsak megtisztelte jelenlétével a rendezvényt **Péterffy Gyöngyi** és **Kovács Magda**.

A kiállítás egy hétig állt a nagyközönség rendelkezésére Tornalján, a *Rákóczi Magyar Házban*. Ez alatt az egyetlen hét alatt több száz ember volt kíváncsi erre a szerény, de szívet-lelket melengető kiállításra.

2. Emlékezetes délután

Az a nemzet árva,
Kinek nincs csillaga,
a magyart megóvja
a csillagok raja!
(Péterffy Gyöngyi)

Balázs Emese és Péterffy Gyöngyi • Benedek László felvétele

Mindig nagy örömmel tölt el, ha az *Életutak* c. rendezvény szerény kis értesítőjét kézhez kapom.

Nagyon kedves vendég látogatott el a tornaljai Rákóczi Magyar Házba 2009. szeptember 5-én. **Péterffy Gyöngyi** Erdélyből származó, Amerikában élő költőnő.

A múlt évben találkoztunk a költőnővel Budapesten, a **Wass Albert** születésének 100. évfordulóján rendezett emlékestén. Egyéniségével, szavalatával elragadott, amint elszavalta egyik versét.

Itt, nálunk is nagy örömet szerzett közvetlen kedvességével, szavallataival. Életéről, munkásságáról színesen vallott. Példaértékű nemzet- és hazaszeretete könnyeket csalt mindannyiunk szemébe.

Kívánunk neki jó egészséget! Munkájához sok sikert, hogy még sok kedves előadást tarthasson „nemzettestvéreink” részére!

3. Megemlékezés Nekézsenyben

A múlt évben hírt adtunk a felejthetetlen **Szeleczy Zita** művésznő *Magyar Örökség Díjának* átadásáról. Rohannak az évek, szinte hihetetlen, hogy 10 esztendeje annak, amikor elkísértük örök nyughelyére, a Nekézsenyben lévő családi sírboltba.

Ebben az évben meghívót kaptunk a 2009. július 5-ei, halálának tizedik évfordulója alkalmából tartott megemlékezésre. Barátnőmmel, **Majorosné Viczén Albinkával** és **Barta Gáborral** vettünk részt a rendezvényen. Képviseletét a *Szeleczy Zita Alapítvány*, a *Magyarok Világszövetsége*, megjelent a művésznő rokonságának számos tagja, tisztelői a környékről és Budapestről.

A temetőben Nekézseny polgármestere, **Varga Béla** köszöntötte a résztvevőket. Mindannyian elhelyeztük a megemlékezés koszorúit. Onnan átmentünk a *Szeleczy Zita Emlékházhoz*. Ott szerény kis műsorral, szavallatok és hangfelvétel révén emlékeztünk a művésznőre.

Délután a református templomban a helybéli lelkész údvözölte **Balog Zoltánt**, a *Magyar Országgyűlés Emberjogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának* elnökét, református lelkészt, aki gyermekkorát Nekézsenyben töltötte. Balog Zoltán beszélt azokról a nehéz időről, amikor a Szeleczy Zita nevét sem volt ildomos felemlíteni. Nekézseny azonban akkor sem felejtette el a művésznőt. Az íghirdetésben János ev. 15. részének 16. versével jellemezte a művésznő testvéries szeretetét. „Nem Ti választottatok engem, hanem én választottalak Titeket”. Mint elmondta, testvért keresett, magyar testvért az egész világban, szerepeivel később leveleivel.

Emléke legyen örökké áldott!

Ligárt Éva

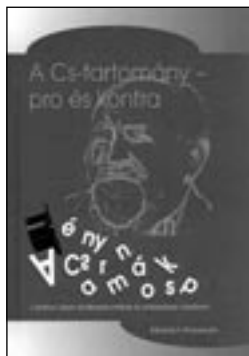

Könyvről könyvre – lapról lapra

B. Kovács István: Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban (Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2009, 236 old.)

Az eredetileg 1997-ben megjelent munka 4. kiadása, megőrizve a korábbi kiadások szerkezetét, több új fejezettel gazdagodott. Az 1945–1948 közti évek módszeres áttekintése mellett összefoglalja a kommunista hatalom évtizedeit is. Külön fejezet enged betekintést a táj szellemiségébe (Szombathy Viktor, Vladimír Mináč, Tózsér Árpád, Ivan Krasko, Kovács Magda, Kövesdi Károly, Bettes István, Szászi Zoltán, valamint Rudnay Gyula, František Studený, Bacskai Béla és Dúdor István révén). A többi fejezet (főleg az őskort, a román-kort és gótikát bemutató) is bővült.

A Cs-tartomány - pro és kontra (Összeállította és a bevezetőt írta: **Kövesdi Károly**. *Madách-Posonium*, Pozsony, 2009. 276 old.)

Cselényi László költészetéről írja Pomogáts Béla: „...ott lett igazán modern költő, a felvidéki, (szlovákiai) magyar irodalom rendhagyó jelensége, akivel kortársai: írók, tanárok és főként kritikusok alig is tudtak valamit kezdeni. Kétségtelenül nem illett bele abba az irodalmi „kánonba”, amely akkor és ott érvényben volt. Hosszú ideig, évtizedekig nem illett bele, kérdés, hogy azóta beleillik-e. Igaz, a mögöttünk levő évtizedekben maguk a „kánonok” is megrendültek és relativizálódtak, pontosabban teljességgel ki vannak szolgáltatva azoknak, akik éppen döntést hoznak felőlük.”

Pomogáts szavai azóta sem veszítettek az érvényükből; Cselényi költészetének recepciója, értelmezése azóta is problematikus. Vannak feltétlen hívei és dühödt elutasítói. Jelen kötet (amely a Cselényi László költészete kritikák és értékelések tükrében alcímet viseli) ezidáig a Cselényi-visszhangok és kritikák legteljesebb gyűjteménye, s tekinthető a 2002-ben megjelent Escorial avagy a Cs-tartomány ikerkönyvének, folytatásának. Ám míg az előző kötet az életmű pozitív fogadtatásait és értelmezéseit gyűjtötte csokorba, ez a könyv a kemény kritikákat is tartalmazza. Igazolva mintegy az alkotó ember öntörvényűségét, amelyet vagy elfogad a kritika, vagy értetlenül szemléli. Egy biztos, a Cselényi-költészet és fejlődéséért értelmezései legalább annyira szerteágazóak és szubjektívek, mint maga a költői mű.

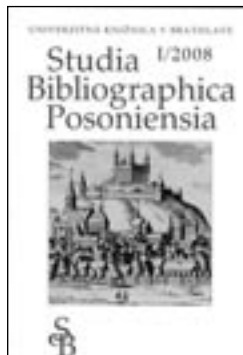
B. Kovács István: Álomtitkárság története (Patrióta Kiadó, Rimaszombat, 2009, 376 old.)

A könyv sajtóságos emlékezés, amely az 1989. november 17-i fordulat 20. évfordulójára jelent meg. A szerző két évtized közéleti vállalásáról ad számot - helyenként kendőzetlen nyíltsággal. Mint írja:

[...] 50. születésnapomra,

2003-ban megjelent a Gömörológia c. kötet, amely a „szakmai elhivatottság Szköllője”-ként egyfajta metszetét adja addigi tudományos igényű törekvéseimnek.

Immár két 5-ös birtokában, s az 1989. novemberi változások közeledő 20. évfordulója kapcsán arra gondoltam, talán nem volna haszontalan, ha kötetbe rendezném különböző publicisztikai írásaimat, illetve azokat a dokumentumokat, amelyek összességükben egy nemzeti kisebbség tagjaként magát felelős civilnek képzelő ember közéleti ténykedéséről, örömeiről és hányattatásairól adnak számot. Ha úgy tetszik: ez a kötet a „közéleti elkötelezettség Kharübdiszé”, a gömörológia másik arca.

Studia Bibliographica Posoniensia. I/2008 (Összeállította **Miriam Poriezoová**, *Univerzitná knižnica*, Bratislava, 2008, 256 old.)

A tanulmánykötet annak a tudományközi tanácskozásnak az anyagát is tartalmazza, amelynek témája a *Gömörvármegyei orvos-gyógyszerész egyesület* alapításának 140. évfordulója

kapcsán a régió ez irányú hagyományai. (Leon Sokolovský: Gömör-Kishont a 19. század tekintetéből; Morovics Tibor Miroslav: A természettudományi és orvosi egyesületek jelentősége a tudomány történetében Magyarországon, különösen Szlovákiában a 19. században; Katarina Pekařová: A Gömörvármegyei orvos-gyógyszerész egyesület; Oľga Bodorová - Monika Gálffyová: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XII. Nagygyűlése Rimaszombatban; Kiss László: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XII., rimaszombati Nagygyűlése orvosi szekciójának aktivitásai; Henrieta Boršošová: Egyesületek jótékonyági és szociális tevékenysége a dualizmus időszakában Rimaszombatban; Sedláčková, Hana: A rimaszombati orvosegyesület - története, küldetése, tevékenysége; Eva Augustínová: Egészségügyi irodalom Szlovákiában a 19. században, tekintettel az irodalmilag tevékeny személyiségekre Gömörben.)

Az egyház mostohagyermekai

Beszélgetés Badin Ádámmal a rosznyói magyar evangélikusok helyzetéről és személyes kálváriájáról

Badin Ádám neve elsősorban mesemondóként, bábjátékosként és rendezőként ismert. Azt jobbára csak az egyház berkeiben jártas emberek tudják, hogy 2000-től kilenc évig volt a rosznyói evangélikus egyház presbitere, ahonnan idén szinte a múlt század koncepciós pereit idéző módszerrel kizárták. Nem nyugodott bele, harcát tovább folytatja, de a rosznyói magyar evangélikus gyülekezet már úgy tűnik, megadta magát a sorsának. Ha csak valami csoda nem történik, az egyik legősibb evangélikus magyar gyülekezet felmorzsolódik, Gömörország egy igazi meghatározó kultúrája tűnik el a szemünk elől...

Kezdjük a történetet 2006 őszével. Ekkor volt a Magyar Evangélikus Konferencia megalakulása Orosházán. A szlovákiai országos presbitériumi határozat, valami „rosszat sejtve”, arra szólított fel téged és másokat is, hogy „tartózkodjatok” a részvételtől.

Akkoriban zajlott a generális püspökváltás. Köztudott, hogy a szlovákiai evangélikus egyháznak három püspöke van, két egyházkerületi, keleti és nyugati (Eperjesen és Zólyomban), valamint az egyetemes főpüspök Pozsonyban, akinek nincs saját egyházkerülete. Ő képviseli kifelé az egyházat. Filo püspök akkor adta át a hivatalát Klátiknak. Ezt azért fontos tudni, mert ez a határozat még Filonak az utolsó rúgása volt. Ezt a határozatot nyáron hozta meg az országos presbitérium, a találkozóra októberben került sor, s ekkor már az új püspök, Miloš Klátik volt hivatalban. A dolog lényege, hogy a magyarországi elnök-püspök személyesen kereste meg és kérte Filo püspök közbenjárását, hogy engedélyezze a mi hivatalos részvételünket ezen a konferencián. Ez a konferencia valami olyan, mint a reformátusoknak a tanácskozó zsinat. (Abból nőtte ki magát a debreceni egyházegyesítő folyamat.) A magyar evangélikusok tanácskozó zsinata hasonlót akart megalkotni a világ magyar evangélikussága számára. Erre minket „nem ajánlott” az egyházunk, amivel a meghívóval egyszerre szembesültünk. Nehéz volt a döntés.

A rosznyói gyülekezet azonban már 2000-től nehéz helyzetbe került. Ennek persze voltak előzményei.

Akkorra a gyülekezet szlovák része nagyon kibővült. 1989-ig Rozsnyón csak hivatalosan volt szlovák gyülekezet, s alig öt-hat ember alkotta. A presbitérium, ennek megfelelően, magyar többségű volt. Rozsnyón, teljesen egyedülálló módon, a gyülekezet 1990-ig meg tudta őrizni a magyar jellegét.

Ami ugye közel öt évszázadot jelent.

Lényegében igen, de hozzá kell tenni, hogy itt korábban nagyon erős volt a német elem, amely a múlt század huszas éveire szinte teljesen felmorzsolódott. Ez egy össze-

tett helyzet. Rozsnyón nem volt mindig egy gyülekezet, a németek külön gyülekezetet alkottak, és bizonyos történelmi helyzetekben egyesült vagy nem egyesült a magyar és a német gyülekezet. Tudjuk, hogy Luther 1517-ben szögezte ki Wittenbergben a 95 tételét, és Rozsnyó már 1526-ban evangélikus volt! Az egész város, sőt az egész környék. A felekezeti sokszínűség később alakult ki ezen a tájon. Itt nagyon nagy számban maradt meg az evangélikus jelleg. Mondhatjuk úgy is, hogy az rosznyói evangélikusság meghatározó eleme lett a luteranizmus elterjedésének a Kárpát-medencében és egyúttal Rozsnyó szellemi fölvirágzását eredményezte. Mivel a magyarság legnagyobb része később tovább reformálódott, és Kálvin követőjeként református lett, ezért szokták csipkelődve mondani rólunk, hogy mi, evangélikusok megrekedtünk félúton a reformációban. Mindenesetre mind a mai napig Gömörország aktív szellemi gócpontja voltunk.

Hol van még ehhez hasonló a Felvidéken?

Ilyen összefüggő tömbben – mint Rozsnyó és Torna között, ahol van hat anyagyülekezet és ezek filiái, ami mintegy 25 falut jelent – sehol. A többi evangélikusság a Felvidéken elszórtan illetve szórványban van jelen. Rimaszombatban volt egy nagyobb gyülekezet, de ellentétben Rozsnyóval, ott a református elem dominált, míg Rozsnyón fordított volt a helyzet. Itt templomot is csak száz éve építettek a reformátusok. Rimaszombat körül van egy-két falu, Perjése, Pádár, aztán nyugat felé haladva Losoncon, Füleken van magyar evangélikus gyülekezet, majd az Ipoly mentén van pár falu (Nagycsalomja, Kiscsalomja, Leszenye), ahol élnek magyar evangélikusok, de szinte semmit sem tudunk róluk. Tovább haladva egy kicsiny falucska következik, Százd, majd Ipolyszakállas. Mindkettőben van egy nagyon kicsi, de a mai napig nagyon életrelő gyülekezet. Utána Farnad következik, egy evangélikusok által is lakott falu Kovács Róbert lelkésszel, majd Léva következik, ahol erős magyar evangélikusság volt, de felszámolták, szervezett formában legalábbis nem léteznek. Aztán Galánta mellett Alsó- és Felsőszeliben van két nagy evangélikus gyülekezet, előbbinek Nagy Olivér, egy fiatal, bátor lelkész a papja. Ő Kistárkányból származik, ahol van egy egészen piciny evangélikus gyülekezet, ahol nagyon tág körzetben sem itt, sem Magyarországon nincsenek magyar evangélikusok. Ezek közül a gyülekezetek közül azonban, amelyeket felsoroltam, egyik sem rendelkezik azzal a múlttal, ami itt van nekünk, Rozsnyón, ez a fél évezredes múlt. Aztán van még Kassa, Pozsony, Dunaszerdahely és Komárom, ezek azonban, miként az összes városi gyülekezet, már vegyes, magyar-szlovák gyülekezetek. Tiszta magyar gyülekezetek a százdi-ipoly-szakállasit kivéve csak itt, Gömörben vannak.

Hogyan következhetett be, hogy rövid idő alatt vált szlovák többségűvé a rozsnói gyülekezet?

Dióhéjban: 1945 óta van itt szlovák lelkész. Addig csak két magyar lelkész volt, akiknek tudniuk kellett szlovákul és németül. Tudni kell, hogy az evangélikus egyház azelőtt három nyelvű volt, magyar, szlovák és német. Ez volt az evangélikusság identitása, amit mindig is tudatosan vállalt. A Monarchia idejében nem bocsátottak ki úgy evangélikus lelkészt, aki ne tudott mindhárom nyelven prédikálni. Mindhárom elem nagyjából azonos nagyságú volt, sőt talán a magyar elem volt a leggyengébb. A németekből, a közismert okok miatt nem maradt semmi, csupán a Szepességben van egy német gyülekezet, amely tartja az identitását, s tudtommal Pozsonyban van német szolgálat, amelyre vagy húsz idős ember jár.

De vissza Rozsnyóra, ahol, mint említettem, nem volt szlovák gyülekezet. Nem azért, mert valaki tiltotta, hiszen a környék szlováksága mind evangélikus, hanem mert Rozsnyón egyszerűen nem volt rá igény. A régi könyvek kimutatják ugyan, hogy jöttek úrvacsorázni, de ennyi. A rozsnói egyházra, erős magyar volta miatt, már 1945 előtt is nagy nyomás nehezedett, és mindenféle kompromisszumok árán tudták fenntartani például a gimnáziumot. 1945 után alapvetően megváltozott a helyzet: az egyik lelkész magyar maradt, a másik szlovák kellett legyen. Ettől fogva a szlovák lelkésznek csak az volt a feladata, hogy szlovák közösséget építsen. Megjegyzendő, nem nagy sikerrel, hiszen ez a lelkész a nyolcvanas években halt meg, s még akkor is mindössze 5-10 idős ember tette ki a szlovák gyülekezetet. Aztán 1983-ban meghalt a lelkészünk, Ivanics Béla, aki egyúttal esperes is volt. (Várgedén született, az iménti felsorolásból kifejtettem, ott is van magyar gyülekezet.) Ő képletesen szólva a hátán hordozta az egész magyar közösséget.

Ami a kommunizmus éveiben nem lehetett egyszerű.

Itt van az ország egyik legnagyobb evangélikus temploma, ezer embert képes befogadni. Vetekedik a pozsonyi nagytemplommal. Ez a hatalmas templom mindig tömve volt hívekkel, s mindenkinek megvolt a maga helye. Gazdag egyház volt, gazdag polgárokkal. És 1945 után sem ürrült ki a templom! Egyrészt az itteni evangélikusság nem mondott le a hitéről, másrészt Ivanics Béla is tartotta bennük a lelket. 1983-tól aztán olyan helyzet alakult ki, hogy a sajjögömöri Rusznák Dezsőn kívül az egész gömöri régióban tulajdonképpen nem maradt magyar evangélikus lelkész. Az öreg, magyarul is tudó lelkészgeneráció kihalt, és nem volt képzés, utánpótlás. Mivel Rozsnyón annyira erős volt a magyar gyülekezet, ide nem mertek szlovák lelkészt küldeni. Mígnem egy szép napon megjelent Vecán János, alias Ján Vecan. A háború utáni lakosságcserével rengeteg repatriáns szlovák érkezett Szlovákiába, akik zömmel evangélikusok voltak s akik áttelepülésük után létrehozták a gyülekezeteiket. Evangélikus lelkész viszont csak négy-öt érkezett (ez nem hivatalos adat), s ezek közül is visszament néhány, mindössze ketten maradtak itt. Ezek egyike volt Vecan.

Aki, úgy tudom, nem is folytatott lelkészi hivatást...

Ő az ötvenes években kiállt az egyházból, s mivel a repatriánsoknak szinte mindent lehetett, építézmérnöki diplomát szerzett, és így élte le az életét. Amikor elérte a nyugdíjas kort, még Ivanics idejében, papnak jelentkezett. Saját szlovák kollégái tiltakoztak ez ellen, hiszen a legnehezebb időkben, az ötvenes években hátat fordított egyházának.

Emlékezett egyáltalán a liturgiára?

Ő még szlovákul sem tudott rendesen. Mikor a rozsnói magyar evangélikusok – mivel nem volt magyarul tudó lelkész – megtudták, hogy ez az ember jól beszél magyarul, maguk jártak könyörögni, kérték a pozsonyi püspöknél, hogy visszavegyék az egyházba, s legyen magyarul tudó lelkész Rozsnyón. Ján Vecan azon túl, hogy ravasz ember volt, repatriáns társainak zöméhez hasonlóan, kellően meg volt fertőzve magyargyűlölettel. Ő aztán rövid idő alatt elvégezte azt, amit nem volt képes elvégezni sok-sok évszázad. Nem szeretném a kijelentéseit idézni, amiket másoktól hallottam (akkor én még egyetemista voltam), de tény, hogy pár év alatt mindent leépített, ami magyar volt a gyülekezetben. Addig minden magyarul folyt: istentisztelet, bibliaóra, stb. egyszóval az egész lelki élet. Már a kommunizmus idején, 1984-es ténykedése kezdetétől művileg duzzasztani kezdte a szlovák gyülekezetet. Ez 1989-ig nem ment zökkenőmentesen, a bársonyos forradalom után aztán bezúdult a sok, pártkönyvét elhajigáló kommunista, akikkel teliömlesztette a gyülekezetet. Ez mondjuk erkölcsileg sem volt egészen kóser. Viszont ez tudatos „építés” volt, aminek meglett a hozadéka.

Egy nagyot ugorva az időben: a kizárásom fővezérei, akik a laikus részről ezt megszervezték és levezényelték, azok nem mások voltak, mint azok a normalizációs kommunisták, akik itt a hetvenes években megmondták, ki a jó kommunista, és kit kell kizárni a soraikból. Ugyanazok az emberek szervezték meg a kizárásomat a presbitériumból!

Koreň elvtárs körei?

Igen. De kissé árnyalnám a képet, hogy azért legyen fogalmunk a magyar gyülekezetről is, hogy ne legyek egyoldalú. A magyar gyülekezet is sorvadt, hiszen itt is megtette a magáét a történelem, 1918-tól kezdődően. Ennek ellenére még mindig sokan maradtak.

Lehet tudni, mennyien?

A hivatalos adatok szerint Rozsnyón és filiáin összesen 2700-3000 evangélikus van. A filiák mind magyarok (Csucsom, Nadabula, Rudna, Kőrös, Berzété, Jólész, plusz huszonöt falu diaszpórája), ami mintegy 1000 embert tesz ki, s a többi Rozsnyón még tíz éve fele-fele arányban alkották magyarok és szlovákok. Nagyjából úgy néz ki, hogy a filiákkal együtt lehetünk vagy 1700-an. A templomba járók száma természetesen nem ezt tükrözi. Friss adatokkal nem szolgálhatok, de amíg volt papunk, olyan 40-50 fő járt állandó jelleggel a magyar istentiszteletre, a szlovákra

pedig 70-80. Karácsonykor természetesen tele van a templom, de az kissé más.

Szóval öregedett a gyülekezet, fokozatosan veszítette el az értelmiségi réteget. S még egy nagyon fontos elem: az okait nem kutattam, de a magyar evangélikusoknál tapasztalni a legnagyobb mértékű asszimilációt. Nem tudom, a többi felekezetben milyen a helyzet, de a magyar evangélikusoknál nagyon nagy mértékű az asszimiláció. Ez a nyelvi asszimilációra érvényes. Mert ugyanakkor érdekes jelenség, hogy ugyanazok az asszimilálódó családok – akik közül több nagyszülővel együtt ültem a presbitériumban (12 magyar és 12 szlovák alkotta), s akiknek az unokáik már magyarul sem tudnak –, tovább harcoltak a magyar papért. Vagyis elenyészően kis számban váltak szlovák evangélikusokká! Nyelvükben asszimilálódnak, de karácsonykor a magyar istentiszteleten vannak jelen.

Az asszimiláció, a nyelv- és identitásváltás tehát nem jelent felekezeti váltást? Kilépést az egyházból?

Ezt nem tudom, de akik megmaradnak hívőnek, azok addig maradnak, amíg van magyar evangélikus közösség, utána egyházelhagyókká válnak. A szlovák közösség tagjai szinte kizárólag a bevándoroltak közül kerülnek ki. Azok közt nem találni meg a régi rozsnyói evangélikusok leszármazottait.

A magyar egyházat, közösséget ezek szerint mindennél előbbrevalónak tartják. Mintha a csángókról beszélnék.

Igen. Számukra ez nagyon fontos. Egyébként ezért is tartottam ki mostanáig, ameddig csak lehetett. 2000-ben olyan emberekkel találkoztam, akikről ezelőtt húsz évvel sem tudtam, hogy magyarok. Csak az egyházon keresztül kötődtek a magyarságukhoz. Se Csemadok, se egyéb, csak a templom maradt meg nekik, így ragaszkodtak a magyarságukhoz. S ez még ma is így van, a sok megalázás után és annak dacára.

Kanyarodjunk vissza a „sorsfordító” évekhez.

Nem tudom, ildomos-e erről beszélni, de én már nem teszek kendőt a számra. Tény, hogy mi az őseinktől megörököltünk egy nagy vagyont. A rozsnyói evangélikus egyház még most is nagyon gazdag. Ez ugye a kommunizmus alatt nem volt érdekes, hiszen mindent államosítottak, de 1989 után jött a restitúció, amikor mindent vissza lehetett szerezni. Ráadásul, mivel a reformátusok kicsi és szegény gyülekezetekkel bírtak a környéken, ezért az evangélikusokkal közösen építettek imaházakat. Meg iskolákat. Lásd a Rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium példáját. S mivel a két világháború közt a református egyház úgy volt bejegyezve, hogy református-evangélikus egyház (ez volt a hivatalos megnevezése), Vecan nagyon ügyesen, a reformátusokkal közösen bírt vagyont restituirta az evangélikus egyház javára. Ahol nem akadt egy nagyon ügyes református pap, aki ennek útját állta volna, s általában még nem volt ilyen, akkor a reformátusok vagyont is bekebelezték.

Egyszóval nem csak nacionalista, de „materialista” indítékok is munkáltak a háttérben.

A lényeg: a rozsnyói vagyon nagyon lukratív helyen is van, a központban, a város főterén, a főutcán álló házakkal, két iskolával. Érdekes módon a nagy kommunista szlovák értelmiség ekkoriban, a restitúció után kezdett beáramlani az egyházba. Egyszerűen nem tudták lenyelni a békát, hogy ez a nagy vagyon még mindig magyar kézben van. Az utóbbi években sokat tárgyaltunk püspökökkel, akik nagyon jól tudták, miről van szó. Mindenhol érződött, hogy ők itt dominanciára törekednek, és annak a szimbóluma a vagyon. Ezért kell minden szempontból többségben lenniük, mondjuk intellektuálisan is. Meg kell mondjam, a magyar gyülekezet erre az időre intellektuálisan is nagyon meggyengült, és ez tükröződött a presbitériumban is. Ezért is volt nehéz a szerepem. Nagyon nehéz ravasz, a kommunizmusban kiérlelődött mérnökökkel, igazgatókkal partnernek lenni az egyébként nagyon tisztességes és hithű, a szakmájukban jártas falusi embereknek, akik intellektuális szinten ezek mellett elvéreznek. A nyelvtudás a következő dolog. Itt évszázadokig magyar volt a presbitérium nyelve, lényegében 1990-ig, sőt még utána is, mert Vecan kétnyelvű volt, s ezeket az öregeket még elbolondította ezzel. Amikor ő távozott, és jöttek a szlovák papok, egyik napról a másikra megváltoztatták ezt a gyakorlatot is. Amikor bekerültem a presbitériumba, és kezdtem megismerni ezeket az embereket, akkor döbbsentem rá, hogy nem értik, miről tárgyalnak! Hogy a saját halálukat is megszavaztathatják velük. Erről szólt a tízéves harcom, hogy őket felvilágosítsam, mire megy ki itt a játék, figyeljenek oda, kérjék, hogy mindent mondjanak el nekik magyarul, mert nem értik. Nénikék, bácsikák, akik szívesen beszédek az egyházadót, de azon a szinten, ahol szerződéseket kell jóváhagyni, ki vannak szolgáltatva. Még ha tudnának szlovákul, akkor is nagyon nehéz lenne a helyzetük, mert nem értik, miről van szó. Ők pedig feltöltötték a presbitériumot jó kommunista igazgatókkal, rafinált figurákkal. A gyengéknek diktálnak, az erősekkel tárgyalnak. Minket olyan szituációba hoztak, hogy velünk már ne kelljen tárgyalni, hanem diktálni lehessen. Így sikerült teljesen kisemmizni a rozsnyói magyar evangélikusokat.

Ez a folyamat, a megállíthatatlan asszimiláció következtében amúgy is végbe ment volna.

Azt kérdezted, hogyan volt erre tíz év elegendő? Úgy, hogy aki – például legutóbbi papunk, aki szlovák ember léte megértette a mi problémánkat és mellénk állt – ellenállt, azt minden módon megalázták. Addig gyötörték, amíg maga fel nem adta, és el nem ment innen. Engem többször felszólítottak, hogy mondjak le, s mivel nem voltam hajlandó, megszervezték a kizárásomat. Még azt sem várták meg, hogy leteljen a mandátumom.

Az orosházi találkozó ezek szerint csak ürügy volt számukra az eltávolításodhoz. Várták az alkalmat.

Igen, de nem is ez döntött.

Mi a helyzet az új pappal? Folytatja az elszlovákosítást?

Ide helyezése után első lépése az volt, hogy Trencsényi Andreát, aki jelenleg Hosszúsón lelkész, elmarta innen. Trencsényi a mi gyülekezetünkől származó magyar lány, aki elvégezve a teológiát, a kilencvenes évek végén került Hosszúsóra káplánnak, majd Rozsnyóra lelkésznek. Tulajdonképpen neki köszönhetően lettem presbiter, ő kért fel 1999-ben, hogy vállaljam. Az akkor idekerült Olejárnak, aki ma már esperes, nehéz volt elviselnie, hogy egy magyar nő a feljebbvalója. Fél év alatt sikerült elérnie, hogy Andrea sírógörcsökkel küszködve könyörögjön a gyülekezetnek, engedje el innen. (A gyülekezet tíz évre választ lelkészt, amelyet köteles kitölteni.) Egy évet bírt ki, és visszament Hosszúsóra. Ő volt az első áldozat. Aztán szépen sorjában következtek az események. Következett a templomfelújítás, ami többek közt arról szólt, hogy lekerült az „Erős vár a mi istenünk” felirat. Ma már csak két magyar emlék van az egykor színtiszta magyar templomban. (Mert tudnunk kell, hogy ezt a templomot a magyar evangélikusok építették!) Az egyik a templom gyönyörű, hatalmas orgonájának csúcsán van egy nyitott biblia, s abban egy zsoltár-idézet. Vélhetően addig lesz ott, míg az orgonát is fel nem újítják. A másik tulajdonképpen csak egy évszám: 1896-ban, a millennium tiszteletére a templom bejárata mellett elültettek egy tiszafát, amely mára elérte a templom csúcsát. Erre utal egy táblácska, amelyen az évszám szerepel. Ez a két dolog maradt meg. Meg a trezorban a történelmi kelyhek.

Lehet egyébként sejteni, hol született, fogalmazódhatott meg a rozsnyói magyar evangélikus gyülekezet széthverésének a szándéka?

Nem véletlen a dolog, hiszen ez volt az utolsó nagy magyar gyülekezet. Tudnivaló, milyen állapotban van a pozsonyi és a kassai. Azoknak a szintjére kellett lezülleszteni a rozsnyóit is. Ha valaki úgy jár istentiszteletre, hogy húsz éve tört magyarsággal olvassák neki az ígét, nagyon erősnek kell lennie vallásban s hitben egyaránt, hogy valami értelmét lássa a templomba járásnak. A pozsonyi magyar gyülekezet most kapott új papot, amikor már alig van gyülekezet. Ha majd itt is a megszűnés határára jutunk, itt is minden lesz, mint a kirakatban.

Vecan volt egyébként itt a nagy parókiaépítő. Azon túl, hogy elvégezte a magyartalanítást. 1945-től volt itt egy status quo. Az udvarban bal oldalon volt a magyar lelkészlak, jobb oldalon a szlovák. Vecan, miután kijelentette, hogy ő egy személyben szlovák és magyar lelkész, a szlovák lelkészlakot mészárszéknek adta ki, a magyart pedig átépítette, emeletet építtetett rá, hogy abban „családi vállalkozást” alakítson ki. A fiát akarta ide utódjául, aki egyébként egy kukkot sem tudott magyarul. De rájárt a rúd, mert a segédlelkész, akit ő hozott ide, kitérta Vecant, aki akkor elhatározta, hogy attól kezdve magyar lelkész lesz. Azoknak a magyaroknak a lelkésze, akikről évente kijelentette, hogy már csak el kell temetni őket. Ilyen figura volt. Hosszúsón (mert pap híján már kb. harminc éve

éve innen szolgálták ki a kuntapolcai és a hosszúszaivi gyülekezetet is) például elkergették a faluból, mert elveszett a csillár a templomból. Aztán eltűnt innen, s elment Kassára „magyar” lelkésznek, ahol szintén elvégezte „áldásos” küldetését a kassai magyar evangélikusokkal. Kassán ma már csak havonta egy magyar istentisztelet van, az is úgy zajlik, hogy magyarul énekelnek és szlovákul prédikálnak. Négy éve ezt vágják a szemembe a szlovák presbiterok: ami Kassán jó, nektek miért nem jó? Ide jutottunk.

Miért vállaltad a presbiterséget 2000-ben, hiszen tudni való volt, hogy itt végvári vitézekre van szükség?

Annak idején, amikor Trencsényi Andrea lelkész felkért, legyen presbiter, egy éjszakám volt a döntésre, ami nem volt könnyű. Fiatal is voltam, tapasztalatlan is, s a presbiter szó azt jelenti, hitben megöszült, de úgy gondoltam, felelősséggel tartozom az itteni magyar emberekért. Tegyem hozzá, a család múltja is kötelezett, nekem már a dédapám is lelkész volt, Somorján, akit Csehszlovákia megalakulása után szintén meghurcoltak. Ő volt az egyike a két lelkésznek, akik a gyülekezetünkkel nem léptek be a szlovák evangélikus egyházba. Két ilyen gyülekezet volt, a somorjai és a komáromi. Dédapámat 1918 és 1931 között háromszor vitték be a pozsonyi börtönbe, míg végül szervezete felmondta a szolgálatot, s a nagyszüleim árván maradtak. Apai ágon pedig német evangélikusok voltak az őseim. Mind pozsonyi evangélikusok, valamennyien a Kecse kapui evangélikus temetőben nyugszanak. Édesapám bányamérnöként került Rozsnyóra, tehát én itt nem vagyok tősgyökeres, de magyar evangélikus igen. Unokanagybátyám, Mayer Béla Sajógömörön volt híres evangélikus lelkész 40 évig. Tehát erős volt a családi hagyomány. Engem itt kereszteltek evangélikusnak, itt nőttem fel, Béla bácsival jóban voltak a nagyszüleim, nála szinte otthon voltam.

Adalékként elmondom, úgy adódott, hogy később akartam konfirmálni, már főiskolásként. Eljöttem Vecan tiszteleteshez, aki ahelyett, hogy örült volna, azt kérdezte, tudom-e szlovákul a Miatyánkot? Nagyon szíven ütött a dolog, s azt válaszoltam, tudom én latinul is, de arra nem fog kényszeríteni, hogy szlovákul konfirmáljak. Így aztán Sajógömörön konfirmáltam. Ő akkora már itt bevezette azt a gyakorlatot, hogy a konfirmálás is szlovákul zajlott, magyarul esetleg abban az esetben, ha bejöttek mondjuk a jóléti asszonyok, és a sarkukra álltak. Akkor még éltek ilyen erős identitású, bátor emberek, akik ezt megtették. Mára már ez sincs.

Egyszóval nehéz döntés volt...

Úgy gondoltam, az a feladatom, hogy visszaadjuk a méltóságát a magyar gyülekezetnek. A nehéz helyzetet fokozta, hogy Andrea nem bírta, és elment, s mi itt maradtunk magyar lelkész nélkül. Adalékként elmondom – mert nagyon sok csúnya dologról kéne szót ejteni –, mivel túrták ki innen. Három hónapja volt itt káplán, de Olejár addig-addig kutatott, míg elő nem kotort (az is meglehet, hogy akkor csinálták meg) egy olyan státútumát, alap-

szabályát a rozsnyói gyülekezetnek, ami Vecan idején született, s ami – írj és mondd – kimondja, hogy itt minden esetben a szlovák lelkész a főnök! Vagyis teljesen alkotmányellenes dologról van szó. És ő erre hivatkozva kijelentette és nem egyszer Andrea „tudomására” hozta, hogy ugyan végzett lelkész, választott lelkész, nem lehet egyház- és gyülekezetvezető lelkész. Amivel napról napra azt sugallta, ha káplán is, ő itt a vezető lelkész, mert ő van szlovák lelkész szolgálatban. Ezzel az alkotmányellenes alapszabállyal többször megjártuk az alapszintektől a püspökökig a legkülönbözőbb egyházi fórumokat, kérve az eredeti állapot visszaállítását, akik szinte kivétel nélkül elismerték, hogy ez nem helyes, de az alkotmányos állapot visszaállítását szépen eltussolták. Így alapozta meg Ján Vecan utódjai számára a mindenfajta jogellenesség „jogságát” papíron is.

Trencsényi után ki következett?

Két év után sikerült egy éppen végzős, egyébként félig szintén repatriáns családból származó, fiatal papot a feleségével együtt ide hívunk. Kiváló emberek voltak, akik nem a karrier miatt jöttek ide. Maťo Miroslavot, ezt a nyílt-szívű gyereket, aki egy év alatt megtanult nagyon szépen magyarul, nagyon megszerette a gyülekezetet. Hogy is fogalmazzak? Ivanics Béla ikonszerű alak volt itt, ő volt az Egyház az itteni emberek számára. Azóta is keresték az utódját, s ebben a fiatal lelkészben vélték megtalálni. Annak ellenére, hogy nem volt magyar, hogy fiatal volt s csak káplán, tehát bosszút állhattak volna rajta, megértve a problémáinkat, kiállt mellettünk. Ez is lett a veszte. Óriási küzdelmeket folytattunk érte, ami külön történet. Óáltala felvirágozott a magyar gyülekezet. Kezdett újra megtelni a templom. Még idejövetele előtt újra indítottam a magyar konfirmációt (református lelkészek segítségével), s ő folytatta ezt, beleértve a magyar bibliaórát, hittant, kiépült a gödöllői testvérkapcsolat, magyar presbiteri képzés, létrejött egy gömöri presbiteri fórum, elindítottuk a magyar gyermek-, ifjúsági táborokat, szóval sok dolgot sikerült újra indítani. Abszolút partnerekre találtunk egymásban. Én a gyülekezetépítő munkában támogattam, ő pedig komolyan vette a magyar lelkészi szolgálatot. Ennek az lett az eredménye, hogy a húsz éve sorvadozó magyar gyülekezet elkezdett újra éledezni. El kellett hát távolítani. Távozása után két évvel engem is eltávolítottak, idén márciusban. Az itteni lelkész, Olejár, akinek sikerült megszabadulnia tőle, fiatal papunktól, fél év múlva esperessé lett választva. Engem pedig az ötvenes évekből ismert gyakorlatnak megfelelően, koholt vádak alapján távolítottak el, miután többször – sikertelenül – felszólítottak, mondjak le.

Hogyan történt ez? Ki szólított fel?

Az egyház elnöksége. Konkrétan a szlovák lelkész. Az evangélikus egyház hasonlóan működik a reformátushoz: van a presbitérium, és van az elnökség. Az elnökséget két ember alkotja, a felügyelő, aki a világi vezető, és a lelkészi vezető. Ha több lelkész van a gyülekezetben, akkor

közülük valamilyen kulcs szerint kerül ki az elnökség lelkészi tagja, a többi lelkész pedig funkciójából adódóan tagja a presbitériumnak. Vagyis a presbitériumban ugyan formálisan 12-12 magyar és szlovák tag volt, mivel az elnökség és a lelkészek is szavazati joggal bírnak, bármikor le tudtak minket szavazni. Ráadásul, mint említettem, a magyar tagok (mint a filiák képviselői) hét helyről, falvakból jöttek, míg a másik oldal csupa rozsnyóiból állt. Kapcsolattartás és egyéb hátrányok ellenére álltuk a sarat – idáig.

S ezután?

Nézd, a kívülálló szemében úgy tűnhet, hogy ez egy heroikus küzdelem volt a részemről, de én nem így látom. Egy adott élethelyzetben egyszerűen azt gondoltam, hogy felvállalok valamit. Az öreg presbiterekkel közöltem, lehet, ők a magyar papért küzdenek, hogy legyen, aki eltemesse őket, de én csak olyan gyülekezetnek szeretnék a presbitere lenni, amelyiknek van jövője, amely előre tekint, amelynek van ifjúsága, ahol értelmes dolgokat lehet csinálni, s ahol nem csak dolgozok, de intellektuális szinten magamat is tudom fejleszteni, s én ezen fogok dolgozni. Engem a jövő egyháza érdekel, nem a múlté. Engem ez inspirál. Ennek egyik eredményeként alakult meg különben az az értelmiségi kör, amely közvetlen a lelkészünk távozása előtt jött létre. A mai napig megvagyunk azóta is. Ez afféle keresztény értelmiségi önképzőkör, ami arról szól, hogy itt mindenki egyforma, és az élet különböző problémáival foglalkozunk, előadásokat tartunk, együtt gondolkodunk, együtt imádkozunk. S talán eljött az ideje, hogy mérleget vonjunk múltunkról, jövőnkéről, értékeinkről. Olyan a mi sorsunk, mint egy hangyaboly, ahol a hangyák dolgoznak és dolgoznak, felépítik a hangyabolyt, aztán jön valaki, és szétrúgja a hangyabolyt. A hangyák megint elkezdnek dolgozni, újra felépítik a hangyabolyt, s egyre elkeseredettebb küzdelemmel viszik a kis tojásokat, építgetnek, amikor megint jön valaki, és szétrúgja a munkájukat.

Miután nem mondtál le, milyen lépések következtek?

Szabályos koncepciók eljárást indítottak, ahol az egyház szabályait is felrúgva, mindenféle fegyelmi eljárásokat kihagyva, addig csúrték-csavarták az egyházi jogi szabályokat, amíg ki nem tudtak konstruálni egy olyan helyzetet, hogy minden ok nélkül, pontosabban egyetlen okkal, ti. hogy nem tartom be az egyház szabályait, az egyház szabályainak nem megfelelően élek, ezért javasolják a gyülekezetnek a leváltásomat. Aztán összehívtak egy nagyon megszervezett közgyűlést (ez a legmagasabb fórum), a kétharmados döntés érdekében összehozva rengeteg embert, olyan embereket is behozva a templomba, akik egyébként soha nem járnak, úgy szervezve, hogy a magyarok lehetőleg ne is tudjanak a dologról, s ahol minden folyamatot kihagyva felolvastak egy pamfletet, miközben mindenféle védekezési jogtól megfosztottak. A vita szűkre szabott keretében nagylelkűen úgy döntöttek, hogy a maradék tizenkét percben felszólalhatok. Elmondtam

a saját hitvallásomat. A püspök jelenlétében, mindenféle nacionalista bekiabálások kíséretében így „szabadítottak” váltottak le. Érdekességként elmondom, hogy közvetlen a leváltás utáni percekben még volt egy kis „technikai” megbeszélés a püspökkel, amelynek során az egyik hittársam odajött, és azt mondta a püspöknek, hogy szégyelljük magukat, ilyet egyetlen szlovákkal sem csináltak a múltban Rozsnyón, mire a püspök azt válaszolta, hogy bizony Pavol Dobšinskýt is számos esetben megalázták a rozsnyói evangélikus gimnáziumban szlováksága miatt. Ez kapóra jött nekem, s mondtam: nem is hasonlíthatott volna össze jobb és általam mélyebben tisztelt szlovákkal. Egyébként meg most kaptam meg a *Szlovák Irodalmi Alap* nagydíját a Dobšinský-életmű legsikeresebb szlovák nyelvű feldogozásáért és színreviteléért. Mondtam: Dobšinský az egyik legnagyobb példaképem. Ez váratlanul érte. Én ugyan nem, de a gyülekezet egy része úgy döntött, hogy fellebbez, így az esperesség szintjén még van egy jogi lehetőség, ahol egyébként ugyanezek az emberek ülnek. Itt egyetlen magyar van, a hosszúszoói alfelügyelő, és a fentebb említett Maťo lelkész. Egyházjogászok által is elismert, komoly fellebbezést adott be a gyülekezet, felsorolva, hogy 18 pontban szegték meg a saját egyházi szabályait. Itt is megerősítették a gyülekezeti döntést. Ezzel gyakorlatilag jogerőt nyert a kizárásom. Ám még ezen túl is van egy instancia, az egyházi bíróság, ahol jogorvoslatot nyerhetek. A gyülekezet ide is benyújtotta a fellebbezést. Ez „folyamatban van”.

S ezzel kész?

Nem egészen, mert az országos fórumunk úgy döntött, hogy világi bírósághoz is fordul.

Ez precedenst teremthet?

Hát ilyen szinten nincs példa hasonlóra.

Akkor mit lehet remélni a világi bíróságtól?

Két dolog miatt fontos, hogy ez be lett adva. Egyrészt tudni lehet, hogy az egyházi bíróság döntését igyekeznek eltusolni, hiszen tudjuk, hogy abban is kik vannak, például a rozsnyói espereslelkész az egyházi egyetemes főbíróság bírója is egyúttal, aki maga úgy bánik a törvénnyel, ahogy neki tetszik. Másrészt a világi bíróság kimenetének hatása lehet az egyházi bíróság objektivitására. Hála istennek, a közgyűlés menetét sikerült feljátszani, magnószalagon van az egész processzus. Amikor megtudták, hideglelést kaptak tőle. Hogy érthető legyen: én felperesként csak formálisan szerepelek. Erre formai okokból volt szükség. Az országos egyzetető fórumunk döntött úgy, hogy vigyük világi bíróság elé az ügyet. A jogi védelmem pedig, miután tudomást szerzett a történekről, egy olyan rozsnyói ügyvéd ajánlotta föl teljesen díjmentesen, akit addig nem is ismertem. Akarom vagy sem, a Malina Hedvig-ügyhöz hasonlít az egész. Én pedig akkor lehajtottam a fejem, és azt mondtam, ugyan, elegendem van az egészből, és legszívesebben elfelejtenék mindent, de ha ezzel még segíthetek valamit a magyar evangélikusság áldatlan helyzetén, ám legyen!

Úgy érzem, aktív szerepet vállaltam, egészen a presbiterségem végéig, onnantól kezdve azonban azt mondtam, hogy engem az addigi munkám igazol az emberek s a jóisten előtt egyaránt. Ellenfeleim számára én magyar kérdés voltam, felbujtó, a magyar gyülekezet részéről úgy érzem, gyülekezetépítő ember, aki az itteni magyaroknak próbált jövőt, hitet adni, nagyon finoman haladgatva azon az úton, amelyen lehetett, állandóan kísérletezve, latolgatva, hol lehet valami eredményt elérni. Miközben két évig azzal hitegettek bennünket, hogy Magyarországról kapunk lelkészt (ez újságokban is megjelent), s a két püspök, Fabini és Sabol többször tárgyalt még a zsinaton is erről, szóval állandóan huzigálták előttünk a mézes-madzagot, eközben a reformátusoknak kellett szolgálatot tartaniuk. Mindezt látva, februárban elmentem a hat püspök pesti találkozására, ahol személyes meghívottja voltam a magyarországi felügyelőnek. Itt többek közt a rozsnyói ügyet tárgyalták – magam is beszélhettem mind Klátik, mind Sabol püspökökkel – hiszen a rozsnyói ügy már szinte fogalom minden szinten, a szlovákiai egyházban is, s amikor onnan hazajöttem, akkor jött a közgyűlés, amelyen elég őszinte beszédet tartottam. Ekkortájt én már nem tudtam aktívan segíteni helyi szinten a gyülekezetnek, immár szinte illegálisan működtem. Mert a gyülekezet vezetői minden szinten mellőztek, megkerültek és rágalmaztak.

Hogy még tovább árnyaljam a helyzetünket: még amikor volt lelkészünk, már akkor úgy csempészük be a magyarországi evangélikus sajtót, így tudtuk a gyülekezetben a lelket tartani. Miközben a rozsnyói egyháznak – ird és mondd – évi három és félmillió költségetése van! Nyolc évi presbiteri tevékenység után először és egyszer kértünk: adjanak nekünk hatvanezer koronát. Nem nekünk, a lelkészünknek, hogy tudjon dolgozni. Mert az egyház kasszájából nem kapott egy koronát sem a magyar lelkészi szolgálatért. Mivel nem magyar iskolát végzett, nyelvórákat vett. A nyelvtanárt pedig fizetni kell. Például a prédikációkat fordította neki, s úgy olvasta fel. Ez aztán természetesen egyre jobban ment neki, a liturgiát már kezdettől magyarul tartotta. Nagyon igyekezett. S ez így ment két éven keresztül, az egyház fizette. Két év után a lelkész előállt, hogy fizesse vissza az egészet, mert úgymond nincs presbitériumi döntés, hogy fizessék a nyelvtanulást-fordítást. És ő annyira szerény ember volt, hogy a kicsiny fizetéséből maga fizette, a tudtunkon kívül. Nehéz ezekről a dolgokról beszélnem...

Mikor Miroslav Maťo két év után letette a lelkészi vizsgát, eléálltam: a gyülekezet engem kért meg, hogy tolmácsoljam, a gyülekezet szeretne megválasztani magyar lelkésznek. Rendben, válaszolta, de neki még le kell szolgálnia egy évet helyettes lelkészként. Jól van, kívárjuk azt az egy évet. A felkérésünk egy héttel azelőtt történt, hogy megkapták a lelkészi kinevezést, addig csak beszolgáló káplánként vezették. A helyettes lelkészi szolgálat egyébként ugyanaz, mint a lelkészi szolgálat, csak nem vagy megválasztva. Vagyis általános káplán volt, aki magyarul szolgált, de attól kezdve hivatalosan is magyar lelkész lett

volna. S akkor vallotta be: Ádám, én nem értek valamit. Én a kápláni posztra kaptam kinevezést! Mondom, az meg hogy lehet? Elkezdünk kutakodni, és ekkor derült ki, hogyan vezettek az orrunknál fogva bennünket éveken keresztül. Akárhová fordultunk, mindenütt falba ütköztünk, és akármelyik feletteséhez fordult, azt a választ kapta, hogy a helyettes lelkészi poszt el van foglalva! Nincs más szabad hely, mint a kápláni. Kiderült, hogy Olejár még 2002-ben, amikor tisztázatlan körülmények között úgy „módosította” a statútumot, hogy egy kápláni állás jöjjön létre a szlovák lelkészi állás mellett a felesége számára, és mivel akkor nem volt betöltve a magyar lelkészi állás, hivatalosan a felesége lett vezetve a magyar lelkészi állásban! Miközben állandóan arról volt szó, hogy nincs betöltve a magyar lelkészi állás! Miközben a hölgy és a férje még az ősi magyar luteránus köszönést, az „Erős vár a mi Istenünket!” sem fogadta! Mégcsak visszaköszönés szintjén sem. Mikor ez kiderült, fordítottak egyet gyorsan a subán, s akkor vádoltak meg engem először, hogy én itt felforgató tevékenységet folytatok, és lejárató kampányt ellenük. Akkor hosszú huzavona után sikerült elérni, hogy Maťo lelkész a közgyűlés előtti éjszakán e-mail-ben megkapta a rendes magyar lelkészi kinevezését. Nem folytatom, sok csúnya dolgot tudnék még mesélni. Mindez vezetett el odáig, hogy februárban mondtam egy nagyon világos beszédet, és semmi mást nem tettem, mint kimondtam a sokaknak nagyon kellemetlen igazságot. Úgy éreztem, kilenc évnyi kemény munka után jogom van ezt tenni. Kimondtam, hogy olyan emberek ülnek a presbitériumban, akik 89 előtt sem a templomot, sem az oltárt nem ismerték, sőt, azokról az általunk nagyon tisztelt presbiterekről, akik negyven évig vállukon hordták a legkeményebb időkben is az egyházat, írtak jelentéseket. Ott álltak a templom előtt titokban, és írták, ki megy be oda. Most ott ülnek a presbitériumban, és ők akarják megmondani nekünk, ki a jó keresztény! Mi ezt tudtuk addig is, csak valahol a megmaradás és az ebbe vetett hitünk miatt elviseltük. Meg aztán magam is visszafogtam az öregeket, mert ők mindig kérték, hogy mondjuk ki. Egyébként többnyire mindig csak azt tettem, hogy az ő kéréseiket tolmácsoltam, amit ők nem tudtak szlovákul elmondani. Sohasem támadtuk szlovák testvéreinket, és minden kezdeményezésükben támogattuk őket. Semmi mást nem vártunk el, csak hogy ők se gátolják a mi hitéletünk kiteljesedését. Azzal már egyáltalán nem is foglalkoztunk, hogy az őseink vagyonaival mit csinálnak, mire használják. Miközben nekem a saját autómon, a saját benzinköltségre kellett csempésznem a magyar lelki irodalmat, úgy kellett széthordanom titokban, mint a kommunizmus alatt, mert hivatalosan nem lehetett, s a végén, amikor elértem egy félig-meddig támogatási rendszert a magyar missziós szolgálat révén, mert az volt az egyedüli, amelynek valamilyen szinten megengedték, hogy beléphessen ide, szlovák területre, s azon keresztül tudtam énekeskönyveket, folyóiratokat, Bibliát ide hozni, mindezt olyan rendszerben működtetve, hogy az egyháznak ne kerüljön sok pénzébe. Amit aztán pénzért árultak a híveknek. Nem részletezem tovább.

Olyan ez, mint egy krimi. Miért nem derültek ki korábban ezek a dolgok?

Egy a lényeg. Velünk, szlovákiai magyar evangélikusokkal itt se regionális, se országos szinten senki nem törődik. Nem is tudják, hogy egyáltalán vagyunk. Vagy nem akarják tudni. Hogy a dolog pikantériáját és ad absurdumát fokozzam, elmondom, hogy 6 évig a gyülekezet magyar presbitere volt az egyetlen MKP-tag, korábban járási előljáró, jelenleg megyei alispán, és a presbitériumban ellenünk, magyarok ellen szavazott, amikor védtük a magyar lelkészt. Érdekes, ugye?

Az, hogy a magyar katolikusokon és reformátusokon kívül mi is létezőnk, csak pár embert érdekel. Ezért is alapítottuk meg az országos szintű, egyébként nem hivatalos szervünket, hogy haladjunk valamerre, lehetőleg előre, hogy egyáltalán tudjanak rólunk. De nem így! Ez nem a mi botrányunk, s nem is ez volt a célunk. Nekem sem. Én ugyan hitemben – hogyan is fogalmazzak – elszomorodtam, de meg is erősödtem valahol. Ami számomra fontos, és most már nem köt az egyház, az az identitásom. Panaszkodós nem vagyok, nem is szeretném, ha negatív kisugárzása lenne ennek a beszélgetésnek, de hát a tényeket el kell mondani. Nem magam miatt, a közösségért. Mert a 9 év alatt mindig a közösséget szolgáltam, legjobb tudásom szerint, a legnagyobb szeretettel és alázattal, a magyar evangélikus közösséget, hogy legyen esélye a megmaradásra.

Lelkismeretem tiszta, és gyűlölet nincs bennem. Minduntalan Jézus mondja bennem: „*Uram, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek...*” Még nem tudom, mit kezdek ezzel a tapasztalattal a tarsolyomban, talán mesét faragok belőle, hogy ne fájjon, és mégis tovább éljen ez a többévszázados kultúra az emberek emlékezetében.

***

Badin Ádámot hallgatva az ember alig hisz a fülének. Az ő kálváriája és a rozsnóyi magyar gyülekezet – s egyáltalán a felvidéki magyar evangélikusság – sorsa azonban annyira összefügg, hogy nem nehéz az analógiákat megtalálni. Egy-egy ember félreállítása, különösen, ha felkészült s meghatározó egyéniségről van szó, olykor egyet jelent a közösség fővesztésével. Ami azonban a felvidéki magyar evangélikusok sorsában a legmellbevágóbb, hogy ennek a porladó, morzsolódó közösségnek, jobban mondván inkább diaszpórának, igazából nincs kihez fordulni, nincs honnan védelmet, igazságot remélnie. Az „egy az Isten szólam” Szlovákiában is csak oly mértékben érvényes, amennyiben valaki államnyelven dicséri az Urat. Húsz évvel a rendszerváltás után szinte az ötvenes évek szeleinek cirógatását véli érezni az ember. S ez a szél nem könnyeket szárít...

Kövesdi Károly

Szabálytalan töredékek egy színésznő életéből

Pár évvel ezelőtt, amikor emléknapot terveztünk Balogfalán, hogy a falu első írásos említésének (1427) évfordulóját megüljük, jöttünk rá arra, hogy szinte semmi sincs, amiből kiindulhatnánk. Nincs a falunak írott krónikája, az elmúlt száz évből szinte minden hiányzik, az öregek lassan mind kihalnak, a fiatalabb generációkat pedig nem igen érdekli a múlt, elődeik cselekedetei.

Mivel nagyon szorított az idő, páran elhatároztuk, hogy oralhistory formájában megpróbáljuk megőrkíteni a múltat, s felgyűjteni mindazt, amit még lehet. Így jutottam el Mihályi Máriához is, aki egy ideig profi színésznőként is működött Komáromban.

Marika néniel Rozsnyón találkoztam, s a hosszúra nyúlt beszélgetés során nemcsak balogfalai gyerekkoráról beszélgetünk, hanem a komáromi színészlétről és a rozsnyói hétköznapokról, a családról is.

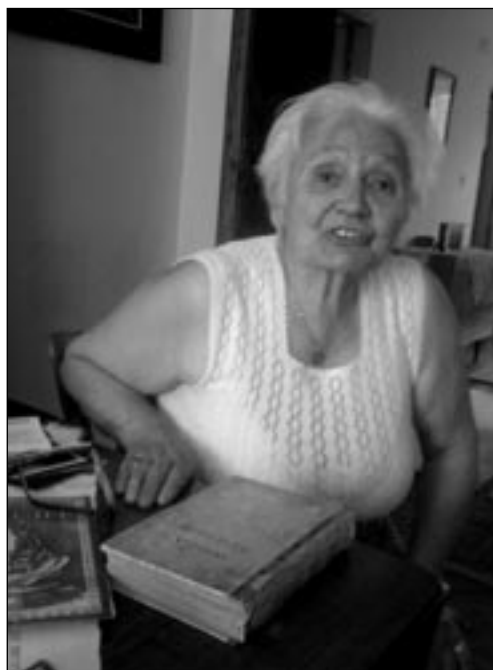
*

Ha a Mihályi családnévvel találkozunk Gömörben, akkor az a család valószínűleg Balogfaláról származott el. Ahogy Marika nénitől megtudom, Sárvár mellett van egy Mihályi nevű kisváros, s a török veszedelem elől menekült el onnan egy család, amely itt vert gyökeret. 1638-ban kapott a család nemességet. A negyvenes években még minden második családot Mihályinak vagy Dósának hívtak Balogfalán.

„Dédapám papnak tanult Rozsnyón. Felszentelése előtt teherbe ejtett egy lányt, így nem szentelték fel. Visszakerült a falujába, és megnősült. Az ő fia volt az én nagyapám, valamint Sándor bácsi, aki kiment Amerikába, és soha nem jött vissza. Nagyapámnál elég gyakori volt a gyermekáldás, hiszen három fia volt, József, Gusztáv és Béla, valamint Juli néni és Erzsi néni. De ahogy lenni szokott, idővel szétszóródott a család, s amikor néhanapján ellátogatok Balogfalára, akkor veszem észre, hogy már alig van élő rokonom.”

(Beszélgetés közben több emlék is előkerül, s ahogy Mária néni képzeletben végigvonul a falun, egyre több egykor volt ismerős idéződik meg. Így például Veréb István, akinek az egyik fia az orosz fronton veszett oda, míg a másik, hogy ne kelljen feleségül vennie a neki szánt menyecskét, kalandos körülmények között szökött ki Ausztráliába, és Renmark városában él. De képbe kerül Elek, az öreg suszter is, aki Rimaszombatból került Balogfalára, s akinek a műhelye a falu közepén, a jelenlegi kultúrház helyén állt. Kálmán fia most az Egyesült Államokban, egy nyugdíjas otthonban él, Akron városában. Bözsi lánya varrónő volt odahaza, később Salgótarjánba került, Mariska lánya viszont Ipolyságra ment férjhez. Kálmán Rimaszombatban érettségizett az *Egyesült Protestáns Gimnáziumban*.)

„Ha jól emlékszem, 1951-ben épült a kultúrház, ahol annyi szép szerepet eljátszottam a színpadon. Soha

nem felejttem el Napóleon császárné szerepét. Úgy átéltem a szerepem, hogy egy alkalommal bevertem a fejem a falba. Még most is beleborzongok, ha eszembe jut. Nagyon pici az a színpad. Sok kedves ember jut eszembe, például Botos Lenke, aki nagyon tehetséges volt, de miután nem lehetett színésznő, elherdálta az életét. Fehér Anna, Napóleon császárné, A kintornás család – ezekre a darabokra emlékszem. Főleg népszínművek voltak ezek, amelyekhez hozzá tudtunk jutni. Nem felejtettem, hogy 1945-ben még elkezdtünk egy darabot próbálni, aztán három évig nem játszhattunk magyarul. Rendezőnk nem volt, többnyire egymást rendeztük, de azért volt egy-két idősebb köztünk, aki irányította a munkát, mint Lőrincz Bálint, Dósa János vagy Szabó Bálint.”

Itt álljunk meg egy szóra, és idézzük fel Mária néni rövid életrajzát. Apja, József kőfejtő volt, édesanyja, Nagy Irén varrónő. Balogfalán végezte el a 8 elemi, de apja korai és titokzatos halála miatt otthon maradt, hogy 5 ifjabb testvérét nevelje.

„1953 decemberében levizsgáztam, miután az Új Szóból (amely rendszeresen járt nekünk) megtudtuk, hogy tehetséges műkedvelőket keresnek a MATESZ-ba, amely akkor januárban alakult. S mivel elsős elemista korom óta minden ünnepélyen verset mondtam, s akkor még volt egy nagyon jól működő színjátszó kör is Balogfalán, anyám nem tiltakozott, sőt kifejezetten támogatta, hogy profi színésznő legyek. S itt nem feledkezhetem meg Farkas Jolánról, aki nem tanító, hanem a szó legnemesebb értelmében tanárnő volt, akinek a mai napig nagyon hálás vagyok. Jó húsz évig tanított Balogfalán, de 1945-ben mennie kellett. Később Losoncon telepedett le. 1938-ban jött egy vándortársulat

Balogfalára, s az udvarunkban voltak elszállásolva. Mi, gyerekek állandóan hallgatóztunk, s nem igen ment a fejünkbe, hogyan lehetséges az, hogy az egyik pillanatban sírtak, a másokban nevettek. Három hétig voltak nálunk, s a kocsmában játszottak. Én vittem a sminkes táskájukat, s számomra ez életre szóló élmény volt. A Gül babát és a János vitézt játszották. Heten voltak, egy-egy színész több szerepet is játszott. Akkor még villany sem volt a faluban, petróleumlámpa fényénél játszottak. Anyák napja, hősök napja, madarak és fák napja – én mindig verset mondtam. 1941-ben az iskola lehetőséget kapott, hogy két tanulót ingyen tovább taníttathat. Engem és Nagy Jóskát, az unokatestvéremet jelölték ki – aki később fiatalon meghalt –, de anyám nem engedhetett, ugyanis rengeteget kézimunkáztam vele, hogy valamiből eltartsuk a családot. Apám akkor még élt, de 1948-ban titokzatos körülmények között meghalt. Nagy valószínűséggel agyonlőtték az erdőben, de ezt csak akkor tudnánk bizonyítani, ha felásnák a sírját. Apám szólót énekelt a helyi dalárdában is, amelyet egy bizonyos Rubos nevű plébános hozott létre. Olyan szusz volt apámban, hogy amikor a Száz szál gyertyát ide az asztalra kezdetű dalt énekelte, még a petróleumlámpa is elaludt. Ennek az egész környéken híre ment. Sajnos, hogy a hangját nem örököltük. Mesélte is apám, hogy az I. világháború végén a tisztje javasolta, elviszi őt operaénekesnek, de nem ment.

A falon lóg a bátyja, József képe is, aki nagyon tehetős ember volt, nemcsak verseket írt, hanem festett is. 15 éves korában mellhártyagyulladását kapott, s mivel nem gyógyították megfelelően, 1948-ban tüdőbajban meghalt.

Ugorjunk kissé az időben. Képzletben már Komáromban járunk, a MATESZ-ban, ahol megismerkedett Krausz Zoltánnal, későbbi férjével.

„A férjemnek minden héten jelentkeznie kellett a rendőrségen, mert jogfosztott volt. Hiába telt le a hat év büntetés, állandóan figyelték. S nemcsak Komáromban, még itt, Rozsnyón is volt két-három ember, akit ráállítottak. Volt olyan, hogy Zoli lázasan feküdt otthon, amikor bekopogott hozzánk egy ismeretlen férfi. Én be sem akartam engedni, de Zoli kiszólt az ágyból, hogy engedjem be, s órákig beszélgettek. Csak amikor elment, mondta meg a férjem, hogy ez az egyik spicli volt azok közül, akik vele foglalkoztak.

1955-ben Fellegi István akkori komáromi színi direktor kérte meg Zolit, hogy ne menjünk vissza Pestre, ahol előtte Zoli dolgozott, mert nagy szüksége lenne mindkettőnkre, s szerez nekünk lakást. De bizony, Krausz Zolinak nem lehetett lakást biztosítani, így egyik albérlétekből a másikba mentünk. Sokan nem értették, miért mondtunk fel váratlanul a színháznál. Ezért. Elég lett volna egy szoba-konyhás lakás Komáromban, s akkor lehet, hogy még most is ott vagyunk. De itt, Rozsnyón sem volt olyan egyszerű. Meg kell említenem Szűcs nénit, akinek a két fia akkor már Ausztráliában

élt, s azok szerették volna kivinni magukhoz. A néni Olaszországig vonattal utazott, ott szállt hajóra. Az ő szoba-konyhás lakását kaptuk meg, de ott csak öt évig laktunk, mert megszületett Marika, a lányunk. S volt a lakásgondnokságon egy nagyon rendes bácsi, Gál Gyula, aki tett egy javaslatot a férjemnek. Akkor indult be ugyanis a városban a központi fűtéses rendszer. Ő mondta a férjemnek, hogy vállalja el a fűtői állást, ugyanis akkor automatikusan jár egy lakás. Meg is kaptuk a hatodik emeleten a kétszobás lakást, ahol nyolc évet leéltünk. De akkor már szerettünk volna építkezni. Az anyósomnak volt egy eladó lakása Pesten, nekünk is volt egy kis megtakarított pénzünk, de nem kaptunk telket. Krausz Zolinak ugyanis az sem járt. Más megoldás nem lévén, vettünk egy szövetkezeti lakást. Amint látja, egy kicsit tágas, de miért ne élvezzem a kényelmet, s legalább nincs gondom, ha hazalátogatnak a gyerekeim.”

Krausz Zoltán egy évig dolgozott fűtőként, majd a lakásgondnokságon lett üzemvezető. Később fotósként kereste a kenyerét, s egy ideig népművelőként is dolgozott. Magyar és szlovák amatőr csoportokat is rendezett. Többször eljutottak a *Jókai Napokra* is. Ősbemutatóként vitte színre Laczkóné Kiss Ibolya *Erzsi tekintetes asszony* c. darabját, amely Madách feleségéről, Fráter Erzsébetéről szól, s amelynek a főszerepét felesége játszotta el.

„A hölgy abban a korban egy kicsit ledérnek számított. Nagyon nagy sikerrel játszottuk az előadást a komáromi *Jókai Napokon* is. Zsúfolt ház előtt játszottuk délután és este is, de eljutottunk vele az egész környékre is.”

Itt álljunk meg ismét egy szóra. Krausz Zoltán Krausz Jenő bányamérnök és Stefánia Milnyikov gyermekeként Rozsnyón született. Itt végezte el a magyar tannyelvű elemi iskolát, és a premontrei gimnáziumban érettségizett 1942-ben. A budapesti *Színház és Filmművészeti Főiskolán* szerzett 1949-ben filmrendezői oklevelet, és a *Hunnia Filmgyár* rendezőjeként Balázs Béla megbízásából anyagokat gyűjtött az 1948/49-es eseményekről egy dokumentumfilmhez, amikor azzal a váddal, hogy kapcsolatot tart Mindszenty József hercegprímással, letartóztatták, és átadták a csehszlovák hatóságoknak. 1946-ban tagja lett a *Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetségnek*, s egyike volt annak a 38 tagú, zömében papokból álló csoportnak, amely memorandumban tiltakozott a kitelepítések és a csehországi deportálás ellen. A memorandumot eljuttatták Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, Gyöngyösi János külügyminiszterhez, Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyetteshez, Szakasits Árpádhoz, Ravasz László református, Ordas Lajos evangélikus püspökhöz és Mindszenty József hercegprímáshoz is. A csoport tagjai közül 10-et ítéltek fejenként 6-6 év börtönbüntetésre, köztük őt is. Hat évig dolgozott a jáchymovi uránbányában, ahol kitanulta a vágó szakmát.

„Egyszer csak megjelentek az ávósok a *Hunnia Filmgyárban*, és szó nélkül elvitték őket. Tíz napig ütötték-verték az *Andrássy út 60. alatt*, s csak azért imádkozott,

nehogy Szibériába vigyék őket. Szerencsére Pozsony felé fordult a kocsi, ahol előbb Lipótvárra került, ahol még Esterházy Jánossal is találkozott. Innen került Jáchymovba, egy kis levél kíséretében, hogy a hazatérése nem kívánatos. Azóta is folyamatosan aggódok, hogy az uránfertőzés nem üt-e vissza valamelyik gyerekemre vagy unokámra.”

1955-ben szabadult, s a Magyar Területi Színház (MATESZ) fővilágosítója, majd rendezője lett, Kozma Zoltán művésznév alatt. A hároméves komáromi működése alatt megrendezte Lubomír Smrčok *Póruľjárt sógorok*, Lope de Vega *A kertész kutyája* és Jozef Hollý *A fúrjangos diák* c. darabjait.

Mihályi Mária 1955-ben került a MATESZ kötelékébe, ahol többek között eljátszotta Rozina (Baumarchais: *A sevillai borbély*), Marcella (Lope de Vega: *A kertész kutyája*), Monna Mea (Heltai Jenő: *A néma levente*), Margit (Egri Viktor: *Ének a romok felett*), a grófnő (Maupassant: *Fogadó a határszélen*) figuráját. Később Rozsnyón a Csemadok Rozsnyói Alapszervezetének színjátszó csoportjában két címszerep jutott a számára, a már említett Fráter Erzsébet (*Erzsi tekintetes asszony*) és Gorkij *Anyája*. Itt rendezést is vállalt, Csiky Gergely *Ingyenélők* c. darabjának színrevitelét vállalta fel, amelyben az egyik főszerepet is eljátszotta. Rozsnyói rendezvényeken gyakorta fellépett versmondóként is, így pl. akkor is ő szavalt, méghozzá Ábrányi Emil *Feltámadás* c. költeményét, amikor a Fő térre visszaállították Andrassy Franciska szobrát. Amikor Berzétén az első világháborús emlékművet, Ullmann István alkotását avatták, Gyóni Géza *Csak egy éjszakára* c. versét mondta el.

„Odaíjött hozzám egy tanár, s láthatóan megrendülve csak annyit mondott, hogy sokszor hallotta már ezt a verset, de még így soha. Kell ennél nagyobb elismerés? Nem egyszer leptek meg egy-egy rendezvényen, ahol csak úgy odaszóltak, hogy Marika néni, szavaljon már el nekünk egy szép verset!”

Mielőtt tovább haladnánk a beszélgetésben, én is meghallgathatom Ábrányi Emil és Gyóni Géza egy-egy költeményét. Közben nézegetjük a képeket, van belőlük több doboznyi. Van, amelyik felett már gondolkodoba esik, de örömmel állunk meg a tanítónő fotói előtt, amelyben a kántorkisasszony szerepét játszotta. A fényképen szereplő kollégák többsége már rég halott.

„Nagyon jó kapcsolataim voltak a kollégákkal, de akkor még más volt a világ. Mindegyik rendes családi életet élt. Itt az első szerepem is Ladislav Mňacko *Híd-építők* c. darabjában, amelyet Munk István rendezett. Ezt követte *A sevillai borbély*, amelyben Rozina szerepét alakítottam. A képen Bartollóval vagyok, akit Husvárt Ferenc játszott, s bizony tőle is nagyon sokat tanultam. De játszottam egy szlovák parasztdarabban is, amelyben egy öregasszonyt alakítottam, s Ferenczy Anna volt a lányom. Hadd említsem meg még magának a rimaszombati Tóth Lászlót, vagy Király Dezsőt is,

akiknek szintén nagyon sokat köszönhettem. Jaj, de fiatal voltam akkor, s az összes maradék pénzemet fotókra költöttem.”

Két gyermekük született: Mária 1959-ben, Tivadar 1963-ban. Mindketten megfertőződtek a színházzal, Mária 1980–83 és 1988–92 között a *Thália Színház* tagja volt, míg Tivadar az 1981/82-es évadban színészkedett Kassán.

Mária előbb Hizsnyai Zoltán felesége volt, majd megismerkedett egy német repülőgép-tervező mérnökkel, s most kint élnek Németországban, ahol a férjének van egy repülőgép-javító műhelye, és közösen nevelik Marikának egy pozsonyi kapcsolatából származó fiát, Andrást, aki ma már 14 éves, és kitűnően teniszezik. Tivadar Magyarországon él, szabadfoglalkozású író. Egy fiatalkori szerelmi viszonyból született egy fia, aki ma már 24 éves. „Akkor nem nagyon örültem ennek, de ma már nagyon boldog vagyok, hogy van egy felnőtt unokám.” – árulja el büszkén Marika néni.

Kérdésemre, hogy olvassa-e a fia írásait, mosolyogva válaszolja, hogy természetesen, de azért a klasszikusok jóval közelebb állnak hozzá. Azt is elárulja, hogy 12 éves volt Tivadar fia (1975-ben), amikor először elment dolgozni egy sütödébe, ahol napi 500–600 pogácsát sütött. Nyáron viszont fagylaltosnál dolgozott. De jutott idő az amatőr színjátszásra is. A kassai Thália megalakulása után szóba került, hogy esetleg ott is játszhatna. Egy előadásban, Csurka István *Döglött aknákjában* 1990-ben szerepelt is, de mivel akkor a férje már betegeskedett, nem vállalt több szerepet.

Ennyi hát egy balogfali származású színész nő rövid története, aki bár évtizedekkel ezelőtt elkerült a faluból, máig balogfalinak vallja magát, hiszen ide kötik a gyerekkori emlékek, amelyek meghatározták a pályafutását, s az életét.

Juhász Dósa János

A szerző felvétele és családi archívum

Gömör, a kihunyt üstökös*

Beszélgetés Edita Kušnierovával

Bár Edita Kušnierová művészettörténész és műemlékvédő nem Rozsnyó szülötte, évtizedek óta itt él, és a városról vallott nézetei és munkássága alapján nyugodtan tekinthetnénk őshonos rozsnyói polgárnak, különös hangsúllyal az utóbbi jelzőre. Mint első válaszából is kiderül, Gömörrel, Rozsnyóval szeretettel és kritikusan nyilatkozik.

Hogy tetszik önnek a mai Rozsnyó?

Nem tetszik, mert a többi, hasonló járási vagy kisebb szlovákiai várossal összehasonlítva szemmel látható a lemaradása. Főleg a polgár számára élhető, kellemes környezet tekintetében. Itt sok dolog el lett hanyagolva, nem lett befejezve. Az évek alatt, amióta itt élek, dinamikusabb fejlődést reméltem. Gyakran kezdtünk bele valamibe mi is, gyakran a város is, de semmit sem sikerült végigvinni. És ez nagyon bosszant.

Hiszen még egy olyan városkának, mint például Kokava, szépen kikövezett főtere van, nem szólva Nagykürtösről, amely egyszerű falu volt, most pedig járási székhelyként nemcsak rendezett főtérrrel, de húsz éve fedett uszodával dicsekedhet. Ez szinte minden leendő rozsnyói polgármester választási programjában szerepelt, de még egyikük sem váltotta valóra ígéretét.

Még a természeti környezethez: Rozsnyónak nincs parkja. Ez katasztrófa. Hová menjenek a fiatal kismamák a csemetéikkel? Rozsnyónak nincs egy pihenő zónája, csak nagy üzletei, s az emberek itt töltik a szombatjaikat, vasárnapjaikat, ünnepeiket. Ez nagyon lehangoló dolog!

Úgy gondolom, hogy bár a Bányászok terén ott sorakoznak a fagylatozók, sörözők, ennek kevés köze van a kulturált kikapcsolódáshoz, túlságosan kommersz az egész. Ezen túl a város főtere nem kínál semmi olyat, ami méltó lenne hozzá. Ismerek hasonló főtereket (Lőcse, Bártfa, Rimaszombat), ahol kellemesebb, rendezettebb és csendesebb a környezet, mint Rozsnyó főterén.

Hogyan emlékszik vissza gyermekora városára?

Csalódást kell okoznom, mert én nem Rozsnyón nőttem fel, hanem Betlérben. Ide csak a harmadik osztályba kezdem járni. Mégis van egy, a régi Rozsnyóhoz kötődő szép élményem, amely akkor még létezett: a 20. század hatvanas éveiben itt jártam a Járási Népművelési Intézetben balettórákra. Tisztán emlékszem a vasútállomásra a régi kórházig vezető utcára (ma már nem létezik, helyén az ún. „gázos épületek” állnak – a szerző megj.). Ez egy gyönyörű, hangulatos utcácska volt, festői kanyarulattal, mindkét oldalán alacsony polgárházakkal, magas kapukkal. Természetesen volt itt több szép, hangulatos hely is, például a mostani Bányász kocsmá környékén álló öreg, emeletes kúria egy fahíddal, vagy a Zöldfa utcai ún. képfestő-házak sora, ahol emlékeimben él a Zöldfa vendéglő. S megvolt még az Állás, a fuvarosok és kocsisok fogatcserélő állo-

mása. Ma már mindezt hiába keresnénk. Ám amit a leginkább sajnálok, az a mostani Šafárik utca, az egykori Zdroj-tól kezdődően a Csetneki útig. Itt egy nagyon szép, kellemes épületsor állt, földszintes és emeletes házakkal. Ebből az utcából a hátsó traktusok mögött további titkos utcácskák és kertek nyíltak, ahová gyakran és szívesen járogattunk. Ezzel kapcsolatban egy kedves barátnóm jut az eszembe, aki a mai napig szerencsétlen a tudattól, hogy nem tudja megmutatni gyermekeinek gyermekora színterét. A történelmi emlékekből csupán a tér és a Šafárik (volt Berzétei) utca torzója maradt meg. Nagyon sajnálom ezeknek az otthonos részeknek az elpusztulását.

Hol folytatta tanulmányait?

Középfokú végzettséget a rozsnyói gimnáziumban szereztem, majd megközelítőleg két évig jártam az eperjesi bölcsészkarra. Hektikus, a szovjet „felszabadítóink” bevonulása utáni időszak volt ez, amikor érdekes dolgokat éltem át Eperjesen – egyik napról a másikra rúgták ki például a kedvenc tanárainkat. Odáig fajult a helyzet, hogy többen, jómagam is, otthagytuk a tanszéket. Ezt az iskolát tehát nem fejeztem be. Később távúton elvégeztem a művészettörténetet és esztétikát a pozsonyi Komenský Egyetemen. Szükségem volt a főiskolai végzettségre, mivel a Rozsnyón éppen akkor alapított Járási Műemlékvédelmi Hivatalban kezdem dolgozni. Persze nem sikerült azonnal bekerülnöm a levelező zagozatra, mert ahhoz különféle párthátterre és munkásszarmazásra volt szükség. Hat sikertelen próbálkozás után sikerült bejutnom.

1968 augusztusát tehát Eperjesen élte meg?

Igen, ott éltem meg a sztrájkokat, a szlovákok és ruszinok közti véres, utcai harcokat, a fiatal Karel Kryl, aki eljött hozzánk énekelni a kollégiumba. Tudja, mi az érdekes, és senki nem hajlandó elhinni? Hogy Eperjesen már akkor is voltak a városban automaták, amelyekből kávé, kakaót, tejet vagy zömlét lehetett venni. Sok külföldi diák élt ott, főleg Angliából, akik orosz nyelvet tanultak, mivel az ottani orosz nyelvi tanszék nagyon jó színvonalon állt. Rajtuk keresztül ismertünk meg olyan dolgokat, amelyekről azelőtt fogalmunk sem volt. Eperjes elég szabadgondolkodású hely volt akkoriban, kitűnő főiskolai klubokkal, míg csak meg nem változtatta a normalizáció a hetvenes évek elején. A megszállás után elkezdték az emberek lecserélését az egyetemen, az orosz nyelv és történelem tanszéken ukrainjai és oroszországi tanárok kezdtek uralkodni.

Arról tehát, hogyan zajlott le 1968 augusztusa Rozsnyón, csak közvetetten tudott?

Abban az időben éppen Betlérben voltam vakáción. Ha jól emlékszem, szerda volt. A kastélyban brigádoztam, és éppen szabadnapom volt. Reggel ötkor azzal ébresztett

bennünket az édesanyám, hogy bajjöttek az oroszok. Ez számomra felfoghatatlan volt, mivel akkoriban megszállott oroszbarát voltam. Betlérben is megéltük a tankok vonulását, de a leghátborzongatóbb az volt, amikor a repülők alacsonyan húztak el a betléri park fölött. Másnap minden bejelentett kastélylátogató visszafordult, és hazament. Tehát szabadot kaptunk. Augusztus végéig szinte senki nem jött megnézni a kastélyt, mindenki félt és otthon ült. Mi természetesen bementünk Rozsnyóra megnézni a szétlőtt Kras szállót és azt a helyet, ahol egy szovjet tank megölt egy betléri embert. Már ez a hely sem létezik.

Aztán... Aztán mindenhez hozzászoktunk. Mi több, a fél Rozsnyó a szovjetek boltjába járt vásárolni, mert ott minden olcsóbb volt.

Tököly Gábor Ki kicsoda Rozsnyón című kiváló könyvében az ön neve alatt egy sor régióink műemlékeivel foglalkozó munka szerepel. Miért érdekli ennyire Gömör?

Volt kollégám, ez a kivételes ember ebben a könyvben csak azokat a munkáimat említi, amelyek Gömörhöz kötődnek, mivel maga a könyv is Rozsnyóval és közvetlen környékével foglalkozik. De azt monhatom, hogy én egy kissé szokatlan lokálpatrióta vagyok. Más tájakkal is foglalkoztam, nemcsak Gömörrel, és sokat publikáltam Szlovákia más tájegységeiből is. Mindig is szerettem azt állítani, hogy én egész Szlovákiában otthon érzem magam.

Munkámnak köszönhetően volt szerencsém az egész országot bejárni. Amikor nyolc éves távollét után visszatértem Gömörbe – kis ideig a Szent Anton-i múzeumban, hosszabb ideig a szlovák-országos kapcsolatok múzeumban, Partizánske-Bodzany-ban ténykedtem –, éppen Tököly Gabi volt az, aki felhívta a figyelmem, hogy néhány dologra Gömörben jobban oda kellene figyelni. Elsősorban Gömör középparaszti, megismételhetetlen emlékeire, amelyeket tökéletesen tönkre tettek az egységes földműves szövetkezetek és állami gazdaságok. Elsősorban Dél-Gömörről van szó, tehát a szlovákok és magyarok által vegyesen lakott területekről, ahol a kiváló termőföldnek köszönhetően csodálatos falvak keletkeztek szó szerint megismételhetetlen építészettel, kastélyokkal, kúriákkal. Mindez természetesen a mezőgazdasági termelésnek volt köszönhető, ami erre vidékre minig is jellemző volt. Én inkább úgy mondanám: annak a gürölésnek, amivel ezért a jólétért fizettek. De ugyanez volt jellemző Közép-Gömörre is.

Gömör egykor fejlett kulturális-mezőgazdasági tájegység volt. A kultúra és a műveltség éppen a sikeres gazdálkodásnak köszönhetően emelkedhetett magas szintre. Gömörben már a 17. századtól rengeteg iskola alakult – latin iskolák, nemesi magániskolák, később evangélikus gimnáziumok.

Amint később Gömört jártuk, tudatosítottam, hogy a régi magas szintű műveltség nyomait ma is megtaláljuk, főleg a vidéki városokban. Ezek afféle helyi specialitások, amikhez hasonlót nem találunk Szlovákia más vidékein. A legszebb igazgyöngy egyértelműen Csetnek, Jolsva vagy Kövi. A mai Kövit például szinte teljes egészében romák lakják, s az egykori műemlékekből, amelyek bizonyítanak a település

városi jellegét, sok esetben csak romokat találunk.

Vagy itt van például Süvete, ahol kivételes román kori körtemplom áll, s amelynek fazekassága egész Magyarországon híres volt. Ezt a kivételes kultúrát senki sem örökítette meg, miközben a süvetei művészet leáldozott. A szocializmus idején létező ÚLUV (Népművészeti Tevékenység Központja – ford.) ahelyett, hogy az eredeti süvetei fazekasságot karolta volna fel, inkább a pazdicsi (Pozdišovce) stilizált kerámiát preferálta, vagy az importált, eredetileg habán, ma modori kerámiát futtatta, amelynek semmi köze a szlovák népművészethez.

Az iskolaüggyel kapcsolatban a régi magyar források például Ratkó városkát gömöri Athénként emlegetik. Teli volt kereskedőkkel, kézművesekkel, művelt főkkel. Mára jelentéktelenné süllyedt települések és falvak a régi Magyarországon olyan jelentőséggel bírtak, amit ma elképzelni sem tudunk. A bennük élő népességnek – tanítóknak, papoknak, kézműveseknek, kereskedőknek – olyan kapcsolataik voltak a nagyvilággal, amilyennel a mai Gömörben senki sem dicsekedhet. Az itteni parasztság, de elsősorban kishemeség létezésének köszönhető a szebbnél szebb ún. kúriák, udvarházak. Ezek, sajnos, lassan, de biztosan eltűnnek.

Aztán itt voltak a fejlett vasipar központjai – Dobsina, Rozsnyó, Csetnek és Jolsva. Jolsva, amely napjainkban eldugott városka, csehországi romák gyűjtőhelye, a múltban gazdag, virágzó város volt, csodálatra méltó személyiségekkel, erdészeti szakemberekkel, iskolákkal, egyletekkel. Például gyümölcsstermesztők egyletével. Magyarországon Jolsva volt a legnagyobb alma és cseresznye exportőr. Csetnek és Jolsva gazdagsága még a rozsnyóét is felülmúlta, amelynek olykor gondjai voltak a bányászattal és a kereskedelemmel.

Hol és mikor következett be a törés Gömörben?

A szocializmus fellépése után a bányászat csak a támogatásoknak köszönhetően működött, már a múlt század hatvanas éveiben fejlődésképtelen volt. Még a hetvenes években is tanult az itteni bányászat tanonciskolában néhány tanonc (tudom, mert az édesapám tanította őket), s az iskola ma is létezik, ám leendő bányászok nélkül. A legnagyobb hiba az volt, hogy a szocializmus alatt Rozsnyón a bányászatot kívül semmilyen más ipar nem épült. A múltban még sok kisvállalkozás létezett itt: a bulgárkertészek üvegházban termesztették a zöldséget, de volt ecetgyár, vízi erőmű, szögygyár és sok más apró vállalkozás, amelyeket a háború után elsöpört a kollektivizálás.

Az elmúlt rendszerben a régi Rozsnyó egy része eltűnt. Miért kellett ennek megtörténnie? Létezett egyáltalán valamilyen alternatíva?

Akkoriban egyszerűen az volt a jelszó: „Minden, ami régi, rossz.” Ez a háború utáni „gottwaldi ifjúság” hatalmas optimizmusában gyökerezett. Akkor jöttek divatba a panelházak, mivel a faluról városba költözött embereknek gyorsan lakóhelyet kellett biztosítani. Ennek esett áldozatul a városokban a régi, szép, egyébként jó állagú házak tömege. De ez csak részben Rozsnyó esete, mert itt

a lebontott házak helyén semmi sem épült. Ilyen például a Šafárik utca maradéka, a Csucsomi utca, vagy az a terület, ahol ma a Tesco áll. Amit különösen fájjalok, az a püspöki palota mellett állt régi barokk gyógyszertár. Azért bontották le, mert szűk volt az utca, és nem fért el rajta kétirányú forgalom. Ma ez az utca egyirányú, tehát teljesen fölöslegesen bontották le a gyógyszertárat. Mögötte állt az ún. Holló vendéglő, egy régi reneszánsz épület, amelyet az új posta miatt bontottak le. Ezzel együtt tüntettek el egy régi kis utcát, Norma utcának hívták, amely a Norma nevet viselő katolikus fiúiskolához vezetett. Botrány, mi van ennek a helyén – a posta soha be nem fejezett parkolója, azon a földhányáson, amellyel a régi utcát egyszerűen betemették.

Ki hagyta jóvá ezeket az átalakításokat?

Biztosan a város vezetése, amely fölött azonban még egy vezetés uralkodott: a kommunista párt járási bizottsága. A városi nemzeti bizottság akkori elnöke és alelnöke bizonyára nagy gyönyörűségét lelte minden régi lerombolásában, mert nekünk a járási műemlékvédelmi hivatalnál állandón mentenünk kellett valamit. Ez a hivatal még 1970-ben alakult Rozsnyón, elsőként az országban, és nagyon rátermett embert kapott igazgatóul, a pozsonyi honismereti iskola végzősét. Igaz, a pártból kizárták, mert aláírt valami, a szovjetek bevulását elítélő tiltakozást, ám mivel nem volt megfelelőbb emberük erre az új, teljesen ismeretlen posztra, hát odatették, afféle kísérleti nyúlként, hogyan boldogul. S ő nemcsak hogy boldogult, de az ő munkatársai kezdték beiskolázni a többi, később alakuló szlovákiai intézmény munkatársait.

Úgy gondolja, hogy a Járási Műemlékvédelmi Hivatal létrejöttét az itteni helyzet kényszerítette ki?

Valószínűleg igen. Az alapítás mindazonáltal a pozsonyi Szlovák Műemlékvédelmi Hivaltól ered, amelyben akkoriban a műemlékvédelem legjobbjai dolgoztak, ám a távolság miatt csekély hatásuk volt a vidékre. Valószínűleg ezért döntöttek úgy, hogy azokban a járásokban, ahol ennek megvannak a személyi feltételei, ilyen hivatalokat hoznak létre. Rimaszombatban például ilyen intézmény akkoriban nem alakult, később az a járás a mi gondozásunkba került. De ma már ez sem érvényes.

Hogyan is volt ez? Az állam igyekezett megvédeni azt, amit a járási nemzeti bizottságok megpróbáltak elpusztítani?

A műemlékvédelmi törvény már 1958-tól érvényben volt, tehát bizonyos jogköreinket törvény garantálta. Ám annak ellenére, hogy a törvény a mi oldalunkon állt, nem lehetett mindent megmenteni. Emlékszem, hogyan tárgyaltunk a VNB (városi nemzeti bizottság) elnökével, hogy megmentsük az egykori bányászati kamarának a Bányászok terén álló reneszánsz épületét.

Mi, a járási műemlékvédelmi hivatal dolgozói, ellenében igazgatónkkal, aki magán hordozta a pártból történt kizárásának bélyegét, többet megengedhettünk

magunknak a hivatalnokokkal szemben. Az igazgató tehát többnyire minket küldött. Ráadásul jó kapcsolataink voltak a pozsonyi műemlékvédelmi hivattal és annak igazgatójával, aki szívügyének tekintette a műemlékvédelmet. Többször siettek a segítségünkre.

Bár rengeteg energiánkba került, a bányászati kamara épületének megmentése volt az első sikerünk. Másik sikerünk a Krasznahorkai utca boltíveivel kezdődő és a ma már nem létező Holló vendéglővel végződő tér egy részének (köribelül a mai Fekete Sas és Medek helyszíne) megmentése volt, amely az épülő Priornak esett volna áldozatul. Abban az időben ezekben a középkori épületekben kutatásokat végeztünk, s többszintes pincéket és egyéb érdekességeket találtunk, amelyekről hosszú vita zajlott. A feltárt leletek jó érvert szolgáltatottak számunkra, miért kell ezeket az épületeket megmenteni.

Aztán jött a következő csapás – a múzeumot, az egykori bőrfeldolgozó manufaktúra, az ún. Markó-gyár épületét készülték lebontani. Az Andrássy Franciska grófnő által építtetett árvalház helyére épült az SzLKP JB (Szlovákia Kommunista Pártja Járási Bizottsága) többemeletes székháza, amelynek parkolóra volt szüksége. Ez nagyon kemény dió volt, ezért azonnal elrendeltük az épület kutatását, amit igyekeztünk halogatni. Végül azzal a feltétellel sikerült megmentenünk az épületet, hogy abban forradalmi munkásmozgalmi múzeum lesz berendezve (mivel valamikor bőrcserzők dolgoztak benne). A hetvenes években jártunk, kemény csata volt.

A legnehezebb harc azonban a főtéren, az őrtorony alatt álló boltocskákat megmentése volt. Sokáig úgy nézett ki, hogy nem járunk sikerrel, már készen álltak valamiféle szökőkutak, rózsaszágyások és más értelmetlenségek tervei. Hét bányászlámpás szökőkútnak kellett volna ott állnia, mert valaki kiagyalta, hogy Rozsnyó hétszáz éves, ami nem volt igaz, mert a város sokkal később ünnepelte a 700 éves fennállását. Ebben az esetben ráadásul a cseh kollégáink siettek a segítségünkre, akik hivatalosan megerősítették, hogy Jihlavan ugyanilyen épületeket bontottak le, és a mieink az utolsó meglevők Csehszlovákiában. A feltárás meghosszabbítása is segített bennünket, és az is nyomott a latban, hogy a föld alatt olyan pincékre bukkantunk, amilyeneknek nincs párjuk Gömörben.

Abban az időben nagy vehemenciával kezdtem publikálni néhány lapban, amelyeknél még akadt egy-egy normális szerkesztő. Ilyen volt például a Nový Čas-nál Hana Somorová, aki a harciasságával megmentette Selmebányát. Akkoriban az volt a helyzet, hogy ha valaki egy pártlapban emelte fel a szavát, többnyire mindenki meghátrált. Éppen így sikerült megmentenem a csetneki katolikus templomot, pedig már bontásra volt ítéltve, mert szűk volt a mellette vezető út. Jelenleg egyirányú ott a forgalom, és a Rozsnyói járás egyetlen barokk temploma megmenekült. Nagyon nehéz évek voltak, de talán az volt a szerencsénk, hogy olyan kiváló ember volt az igazgatónk, aki mindenben támogatott bennünket. Akkoriban már kiterjedt kapcsolataink voltak, és magam is sokat utaztam országszerte. Gömört akkortájt nem is ismertem annyira,

csak a Partizánskéből való visszatérésem után ismertem meg részletesen, a kilencvenes években.

Milyennek látta akkor Gömört?

Egy kialudt üstökösnek tűnt, amelyen nincs segítség. El sem tudom képzelni, ki tudna segíteni ezen a vidéken. Holott Gömör Magyarország elejét jelentette egykor. Vegyünk például egy mezővároskát – ma már falu –, mint Rimaszécs. Járt ott valaha? Próbáljon meg végigmenni rajta. Kész katasztrófa. Valamikor Magyarország legnagyobb marhavásárait tartották a főterén. Vagy itt van a szerencsétlen Kövi. Mi minden volt ott! Ferences rendi kolostor, hatalmas katolikus templom, egy sor kúria, kiváló színvonalú latin iskola, virágzó szeszipar, hagymakereskedelem.

Hogy milyen fejlettségi szinten álltak ezek a városkák, elárulják a házaik, az architektúrájuk. Hihetetlenül szép épületek álltak bennük. A Rimaszombati járás falvai valószínűleg rezervátumai a nemesi kastélyok mintájára épült népi építészetnek. Lassan az enyészeté lesz minden, s az utódainknak marad a nosztalgia.

Aztán elérkezett 1989. Rozsnyón volt abban az időben? Felkészült a város a változásra?

Mi az hogy! Éppen akkor tértem vissza Rozsnyóra. Azt hiszem, fel volt készülve. A forrongást már előtte is érezni lehetett, az emberek dühösek voltak a város kinézete miatt. Rozsnyó emaradott volt, és szörnyű látványt nyújtott. Egy-egy homlokzatot május elsejére lefestettek, s ez volt minden. Semmivel sem törődtek. Szürke, barátságatlan volt a város.

És ez bosszantotta az embereket?

Igen, eléggé. Ráadásul megjelent a munkanélküliség. Minket nagyon meglepett, mennyi ember kapcsolódott be az általános sztrájkba, talán senki nem várt ekkora részvételt.

Ma jobban néz ki a város, a főtér házai a rozsnyóiaknak is, a turistáknak is tetszenek. Mindenki elégedett, hogy kezd rend lenni. Csak a műemlékvédők elégedetlenek, mert az óvárost az eredeti szépségében, formájában, kinézetében kellene megőrizni, és nem szabadna idegen elemeket vegyíteni bele, amelyek sosem voltak itt. A főteret főleg két épületfelújítás csúfítja: a bank a történelmi városháza mellett és a Castello étterem második szintje a kitalált homlokzattal, aminek semmi köze a főtér komplex képéhez.

A pénz hatalmával és némely befektető kapcsolataival azonban semmilyen műemlékvédelmi törvény nem tud szembeállni. A törvények megkerülése azok által, akik ezt „megengedhetik maguknak”, azt eredményezi, hogy az emberek apátiába esnek a közügyek iránt, és senkinek sem jut eszébe nyíltan háborogni. Úgy tűnik, a hallgató többség igényeinek kielégítésére elég egy-egy bevásárlóközpont.

Hogyan változott meg az állam viszonya a műemlékekhez 1989 után?

Nos, 1989 után jól festett a helyzet. Már az első kulturális miniszter, Ladislav Snopko, egykori jollégánk

a műemlékvédelmi hivatalból, személyesen jött el ide, úgyhogy azonnal elintéztük nála az első milliokat a Franciska-szobor visszaállítására a Fő téren. Ez volt az első fecske. Habár sokan felelmegetik, mekkora részt vállaltak a szobor visszaállításából (a város, közadakozás), enélkül a kezdeti támogatás nélkül aligha sikerült volna a szobrot visszaállítani. Szóval ezzel kezdődött. Az emberek hiányolták, hogy egy ilyen emlékmű eltűnt Rozsnyóról, ami a város főterének szerves részét alkotta, s minden képeslapon szerepelt. Az emberek tisztában voltak vele, ki volt Andrassy Franciska, s hogyan segített a városnak. A Rákóczi-torony és Franciska afféle logója volt Rozsnyónak. 1972-es eltávolítása sokkolta az embereket. Az egész egy Pravdában megjelent rövid cikkel kezdődött, amelyben az állt, hogy a szobor „a feudális deres korbács-csattogását szimbolizálja az alattvalók hátán”. Annak ellenére, hogy magam írtam levelet a Pravda szerkesztőségének arról, ki is volt valójában Andrassy Franciska, annak ellenére, hogy a szerkesztőség válaszában az szerepelt, hogy „tisztelt elvtársnő, bár igaza van, azért marxista-leninista szemzőgből elnyomók voltak... stb.”, s annak ellenére, hogy foggal-körömmel védjük az emlékművet, konkrétan a VNB akkori alelnökénél, s annak ellenére, hogy a pozsonyi Szlovák Műemlékvédelmi Hivatal igazgatója személyesen jött el, és az említett „úrral” nemcsak szóbeli, de fizikai konfliktusba is keveredett, és kijelentette, soha nem írja alá a Franciska-szobor eltávolítását, semmit sem sikerült elérnünk. Az emlékművet eltávolították. Még szerencse, hogy a szoborcsoport szétszedésénél jelen volt Löffler Béla kassai szobrász, akitől a város a lélektelen felszabadulási emlékművet rendelte, amely évekig „helyettesítette” a Franciska-szobrot. A szobrász szakavatottságával szedte szét és később rakta össze a szobrot, mint mondta, úgy, hogy a jövőben könnyű legyen újra felállítani. A város először a temetőben akarta elhelyezni a szobrot, a betleri múzeum akkori igazgatója azonban azt javasolta, hogy a krasznahorkaváraljai mauzóleum előtt állítsák fel. Ez valósult meg, azzal a feltétellel, hogy az emlékmű arccal a mauzóleumnak, háttal az országútnak álljék. Évekig mondogattuk, hogy Franciska hátat fordított nekünk, mert így elbántunk vele. Magát az emlékművet tehát sikerült megmenteni, de minden tartozékát, a talapzatot, a lépcsőt, a korlátot, a levegőbe röpítették. Semmi sem maradt belőlük, húsz év múlva újra kellett mindent készíteni. A bársonyos forradalom után logikusan az volt az első, hogy visszaadjuk Rozsnyónak a szimbólumát.

Hogyan fogadták a rozsnyóiakat?

Nagy lelkesedéssel. Sokan már az általános sztrájkra azzal jöttek, hogy vissza akarják kapni Franciskát. Hiszen a forradalmi napokban még a felszabadítási emlékmű árnyékában hangzottak el a szónoklatok. Eltávolításakor semmit nem robbantottak fel, gondosan szétszedték, és új helyére szállították. Nem is tudom, sikerült-e a város vezetésének azóta hasonló sikert elérnie. Talán a városháza felújítása, az egészen jól sikerült.

Miért utasította vissza néhány éve a polgármester díját?

Azért, mert ha valaki ebben a városban bármilyen díjat megérdemelt, az Tököly Gábor volt, akit többször javasoltunk Rozsnyó Város Díjára, ám a képviselők egyszer sem szavazták meg – az életében. Csak halála után vehette át a felesége a kitüntetést. Borzasztóan dühített a dolog. Ő rozsnyói volt testestől, lelkestől, én csak félig-meddig. Azonkívül maga a módszer is – „vegyen valamit kétezer koronáért, s majd kifizetjük” – máltatlannak tűnt. Valamikor így vásároltunk szakszervezeti ajándékot Téalpóra.

Térjünk át Rozsnyó jelenlegi állapotára. Első téma: a Tesco a Bányászok terén.

Nagyon szerencsétlen megoldás, főleg a közlekedés szempontjából. Próbáljon meg szombat délután eljutni a művészeti alapiskolához. Emlékszem a Tesco képviselőinek a rendőrséggel, a várossal, a képviselőkkel és a műemlékvédelemmel lezajlott találkozására. Már akkor megkérdeztem a közlekedésrendészet képviselőit, hogyan lesz ott megoldva a közlekedés, hiszen négy iskola van a közelben? Senki sem mondott véleményt. Nem tudom, mi tapasztotta be a szájukat. A legszörnyűbb a személyautók és a bevásárlókocsit toló emberek kereszteződése. Ilyen talán egyetlen kulturált országban sem létezik! Magam is láttam néhányszor, hogyan tolat kamion a Tesco-hoz. Egyszer tizenhét percet vártam ott az autóban ülve. Merem remélni, hogy ez a pléhbodé nem lesz hosszú életű. A múltban ezen a helyen épületek álltak, kiváló, masszív, ún. kékfestő-házak.

Ezeket azonban nem a Tesco miatt bontották le.

Valóban nem, ezeket csak úgy, semmi fejében rombolták le, és semmi nem épült a helyükön. Különbő tervek voltak, a környező iskolák és a fiatal lakónegyed miatt egy park ötlete is felmerült...

De hiszen ezen a helyen senki nem próbálkozott semmivel.

Vagy három tanulmány létezik, például beépítésre, a Baník kocsmától a művészeti alapiskoláig. Egész szép tervek vannak. Ezek most valószínűleg a városi hivatal archívumában hevernek. Talán nem találtak beruházót. Aztán jött a gazdag Tesco, s mindenki el volt ájulva, pedig kész szerencsétlenség az egész. Gondoljon csak arra, hogyan zúg ott nyáron a klimatizáció, amire akkor szintén felhívtam a figyelmet (ugyanis a közvetlen közelségében lakok).

Más: már többször előfordult, hogy turisták állítottak meg a főtéren, hogyan jutnának el a krasznahorkai várhoz? Nos, próbálja meg elmagyarázni nekik. Gyakran fordul elő, hogy kirándulókkal teli autóbusz bolyong a fürdőbe vezető utcában a Poprád felé vezető utat keresve. Ebben a városban káosz van ma is.

Rendjén való, hogy a Tesco közvetlenül a város történelmi magja mögött áll? Hol látható hasonló megoldás?

Nem rendjén való, és nem is tudok olyan városról, ahol így lenne. A bevásárlóközpont mindenütt a periférián

van. Óriási veszteség, hogy a város ilyen könnyelműen lemondott erről az értékes helyről. Egy ekkora szabad területen lakóházaknak kellene állniuk, nem üzletnek. Az bárhol állhat.

Az 1200 között én aláírásom is ott szerepel a petíción, amellyel kértük a beruházás helyszínének ártértékelését. Volt egyáltalán ezeknek a polgároknak esélyük megváltoztatni a képviselők döntését?

Kellett volna, hogy legyen, ez rengeteg aláírás. Ebből is látszik, hogy Rozsnyón csak választások idején fontos az emberek véleménye.

Második téma: Rozsnyónak nincs megfelelő parkja.

Már említettük. A városban sok a gyerek, sok az iskola. A parkban játszani, olvasni, tanulni lehet. A gazdasági iskola melletti nem nevezhető parknak, inkább gázos rétnek, a főtér kis parkja pedig tömény borzalom. Ott nem lehet leülni.

Nagy-Britanniában azt tapasztaltam, hogy a park gondozásához nem kell semmi extra, igényes beruházás. Csak rendszeresen kell kaszálni a fűvet, kiültetni néhány fát, kihelyezni néhány szemétkosarat. Azok az emberek olyan intelligensek, hogy tudják, mihez kezdjenek a szabadidejükkel. Futballoznak, olvasnak, tanulnak, napoznak...

Igaza van. A kulturált környezet kulturált embereket nevel. És fordítva. Ha az ember tökéletesen gondozott környezetbe csöppen, igyekszik a szerint viselkedni. S ez Rozsnyóra is érvényes. A kulturált környezet biztosan kulturáltabb viselkedésre készítetné az embereket. Például a volt levéltár és a szomszédos nyomda falai mentén burjánzó hatalmas gyom azt a benyomást kelti, hogy az ember valamilyen mezei úton ballag. Ez is a kulturálatlanság névjegye.

Harmadik téma: maradjon-e parkolónak a Bányászok tere, vagy győzzön a másik véglet: legyen gyalogos övezet?

A sétálóövezettel nincsenek jó tapasztalatok. A főtér egykor a vásárok tere volt. Amikor nem voltak magánvállalkozók, már nem volt szükség a vásárookra. Ezekben az években autóbuszok álltak itt, s a teret elnyelte a forgalom. Amikor kitiltották a közlekedést a főtérről, hirtelen kiürült. A turisták is emlegették, milyen kihalt a főtér.

De akkoriban nem volt annyi szálloda, vendéglő, bár és kocsmá. Ha tehát gyalogos övezetről beszélünk, a vállalkozói struktúrájának is meg kellene változnia.

Igen, ez így van. Gond lenne viszont a parkolással. Ha gyalogos zóna lenne itt, hol lehetne parkolni? A főtér közelében alig van megfelelő hely.

Segít a főtéren az, hogy most parkoló van rajta?

Azt hiszem, nem. Rossz az összehatás. Különösen a nagy virágtartók, ezek a beton konténernek zavaróak. Feltétlenül el

kellene tűnniük onnan. Állítólag a gépkocsik akadályaként szolgálnak, de azt másképp is meg lehet oldani.

Negyedik téma: mi legyen a rozsnói Kálvária sorsa?

Ez nagyon jó kérdés. A tulajdonoson múlik, amely esetünkben a római katolikus püspökség. S mivel kiváló pihenő zóna lehetne itt a város lakói számára, a városnak tárgyalnia kellene a püspökséggel. A Kálvária egész területe elhanyagolt állapotban leledzik, sok létesítmény teljesen eltűnt. Még valamikor a szocializmus legmélyebb bugyrában született egy, a Kálváriára vezető sétaösvény terve, csak éppen senki sem találja a városi levéltárban. Az ösvényt a terv szerint nem csak a Betléri, de a Csucsomi utcából is meg lehetett volna közelíteni. Ha az a terv megvalósult volna, biztosan nem építenek kórházat a Kálvária alá.

Most már sokkal kevesebb lehetőség kínálkozik, mint a Szent Borbála kórház megépülte előtt. A rozsnóiak végérvényesen elveszítették a főtérről való megközelítés lehetőségét.

Ennek ellenére még mindig meg lehetne kerülni a kórházat. Hiszen nemrég aktivisták egy csoportjának szándékát tapasztalhattuk az ösvény kiépüléséért, de a politikai erőviszonyok megváltozásával ez abbamaradt. Nagy kár, mert Gömörben kevés a barokk műemlék, a Kálvária legfelső kápolnája pedig nagyon szép késő barokk műemlék. Kár, hogy eddig az egyház sem fordított semmit a Kálvária felújítására, és állami támogatást sem próbált kérni. Pedig ez zárandokhely, és a befektetés hamar megtérülne.

Nemsokára szobrot kap a városban Pavol Jozef Šafárik, néhány éve a Bányászati Múzeum sarkán avatták fel Kossuth Lajos szobrát. Milyen gyakorlati jelentősége van a rozsnói lokálpatriotizmus megerősítésében ezeknek az emlékműveknek?

A Šafárik-emlékműről már évtizedek óta beszélünk, csak senki nem vette észre. Érdekes, hogy csak a Kossuth-szobor felállítása után került napirendre. De már előbb is példát lehetett volna mutatni. P. J. Šafáriknak ugyanis óriási emlékműve áll a szülőhelyén, Kobeliarovóban (Kisfeketepatak). Ez az egykori paplak értemetlenül túlméretezett épülete, ráadásul nem is abban született. A szülőháza nem maradt fenn. A kobeliarovói hatalmas épületet a község önerőből képtelen méltóképpen rendben tartani, ez tehát egy méltatlan múzeum. Rozsnón Šafárik két gyermekévet töltött az itteni gimnáziumban, amit emléktábla jelöl. Nekem ennyi is megfelel. A felnőtt Šafárik Rozsnót sosem látta. Személy szerint mindig is inkább Dobšinský-emlékművet szerettem volna, mert ő szinte az egész életét Gömörben élte le. Első meséskönyve is Rozsnón jelent meg. Idén májusban a város vezetése találkozott a kultúra képviselőivel, ahol javasoltam, hogy illene, hogy Dobšinskýnak is legyen emléktáblája Rozsnón. Örülök, hogy polgármester úr állta a szavát, és az emléktábla elkészült.

Úgy gondolom, hogy a lokálpatriotizmus megszilárdulásához szükség van az emlékművekre és emléktáblákra.

Ugyanakkor a történelmi alakok művét is illenék ismerni, nem csak azt látni, hogyan néztek ki. Šafáriktól sok-sok évig szinte semmi sem jelent meg, az én generációm például a versein kívül szinte semmit sem tudott olvasni tőle. Ma már sok minden megjelenik, ám a fiatalok nemigen olvasnak. Másrészt: próbálja elolvasni mondjuk a Slovanské starožitnosti (Szláv régiségek). Ma emberfeletti teljesítménynek számít.

Miért fontos törődni a város minőségével, amelyben élünk? Egyszerűen azért, mert nemesíti az embert.

Miért kellene megőriznünk a főtérről jelleget? Miért kellene a Kálváriát hozzáférhetővé tenni?

Az embernek ismernie kell bizonyos értékeket, amik túléltek a századokat, s amik sosem változnak. Amik olyanok, mint a létezésünk alapjaira támaszkodó mankók. Röviden: az embernek szüksége van valamire, ami naponta jókedvre deríti. Talán a főiskolák mostani tantervének köszönhető, de azt tapasztalom, hogy a fiatal embereket ismét érdekelni kezdi a kulturális örökségünk, akárcsak az én generációm az annak idején. A különbség annyi, hogy akkor még csaknem minden a helyén állt. Ha nem lenne ez a főterünk, biztosan mások lennének mi is.

Hadd mondjak egy példát: egy ideig Selmechányán és Partizánskéban éltem. Selmec a 80-as évek elején egy szétvert, kaotikus város volt. Ezt-azt megjavítottak, de nagyon keveset. Hiányzott a rend, és ez meglátszott az ottani embereken is. Például a közlekedésen. Az ember mégis szabadabbnak érezte magát ebben a városban. Az itt élő emberek érdekesebbek voltak, mert érdekes környezetben nőttek fel, amely teli volt történelemmel, ami formálta őket. Az itteni embereknek volt fantáziájuk. Partizánskén minden rendben volt, a városban tisztaság, senki sem tülekedett az autóbuszra, hanem türelmesen sorba állt. Jólnevelt „Baťas” emberek éltek itt, mégsem éreztem jól magam. Ezekről az emberekről lerítt, hogy a környezetnek, amelyben felnőttek, nincs kulturális háttere. A selmeciekben ott élt egy darab történelem, a partizánskéiakban üresség volt, hiányzott belőlük a fantázia. Akkor tudatosítottam, hogy ez az ipari forradalom eredménye, amit már Čapek és Caolin is bírált. Az embernek mindene megvan, de elgépiesedik. Nem tudja fejleszteni a fantáziáját, mert nincsenek kulturális alapjai. Egyszerűen nincs miből merítenie. A történelmi háttér kulturális rétegeket alakít ki az emberben, s ezek nemesítik.

Milyen irányban kellene haladnia ennek a városnak?

Feltétlenül a környezet gondozása, nemesítése felé. A szép környezetben nemcsak a rozsnóiak fogják jól érezni magukat, hanem a látogatók is. Rozsnónak bányavárosból végre a kultúra és az idegenforgalom városává kellene válnia.*

* Az interjút Rado Kovács készítette. Eredetije az inforoznava internetes újságban jelent meg. Fordította: Kövesdi Károly

JELEN SZÁMUNK SZERZŐI

Badin Ádám (Várhosszúrét)

Czenthe Zoltán, Gömör-kutató (Budapest)

Danis Tamás, ny. középiskolai tanár (Rimaszombat)

Gaál Lajos, geológus (Rimaszombat)

Juhász Dósa János, publicista (Balogfala)

Kiss László, orvostörténész (Csilizradvány)

B. Kovács István, gömörológus (Rimaszombat)

Kovács Magda, író (Tornalja)

Kövesdi Károly, költő, újságíró (Pozsony)

Kušnierová Edita, művészettörténész (Rozsnyó)

Ligárt Éva (Tornalja)

Mács Zoltán, ny. pedagógus (Rimaszombat)

Puntigán József, publicista (Losonc)

Szentandrás Virág, egyetemi hallgató (Galánta)

Szilágyi László, helytörténeti kutató (Szepsi)

Tóth László, művelődéstörténész (Dunaszerdahely)

Zsupos Zoltán, etnográfus-történész (Budapest)

Mi, magyarok

„Mi magyarok, érezzük magunkban az élet szent parancsoló szavát, amely múltunkhoz mindig hű és egyenes kiállást parancsol. Érezzük és tudjuk, hogy megvan bennünk mindama feltétel, mellyel az örök magyar élet méltó hordozóivá leszünk az elkövetkező századokra is. Adja a Teremtő, hogy minden magyar lelkében eltiporhatatlanul és eladhatatlanul éljen az örök magyar erő, amely történelmi időkben történelmet van hivatva alkotni a magunk helyes, megalkuvást nem ismerő hitének igazolására és utódaink boldogabb magyar jövőjének biztosítására.”

(Gróf **Esterházy János**)

„Magyarok!

Bár népük nagy múltra tekint vissza, a szabadság és a demokrácia terén még fiatalnak számítanak. A lehetőség mindazon által eljött az Önök számára, hogy kibontakoztassák képességeiket és megmutassák a világnak szellemüket, kezdeményező képességüket. Ehhez azonban az önbizalom elengedhetetlen. Éppen ezért akármilyen nehéz is, bármilyen akadállyal, nehézséggel néznek szembe, nem szabad, hogy elveszítsék a reményt és az elhivatottságukat. Bizakodónak kell maradniuk!

Egy tibeti mondás úgy tartja: 9 kudarc 9 próbálkozást jelent.

Biztos vagyok abban, hogy egy ilyen nagy múltú nemzet fényes jövő előtt áll. Kérem, dolgozzanak továbbra is keményen, és távlatokban gondolkodjanak! Tartsák szem előtt azokat a nemes célokat, amelyek a közös érdekeket szolgálják. Az emberek sokszor - és ez a politikusokra különösen igaz - elvesznek az apró részletekben. Ez nem helyes. Gondolkodjanak távlatokban! Ez az én tanácsom. Köszönöm.”

(A **Dalai Láma** üzenete a magyarokhoz)

„Az Úr [...] megszabadítani csak akkor fog benneteket, amikor visszatértek az Ő törvényéhez, s egymás szeretetében, egymás támogatásában nemzetté váltok újra. Lélekben tiszta, jellemben erős, szeretetben tántoríthatatlan, s az Úr törvényének tudásában bölcs és engedelmes nemzetté, kikben önmagára ismerhet újra a Teremtő Atya. A szeretet ereje mindenkire képes, de a szeretet hiánya képtelenné teszi a legjobb szándékot is.”

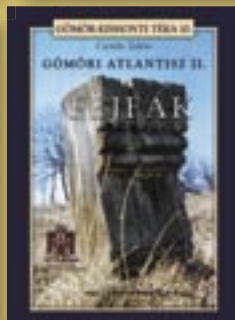
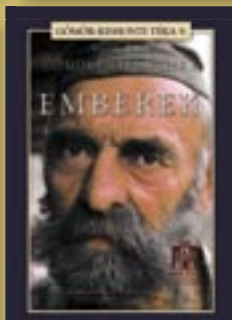
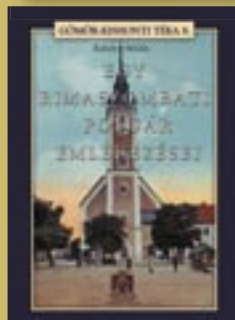
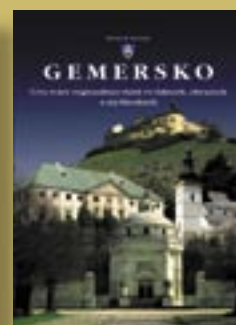
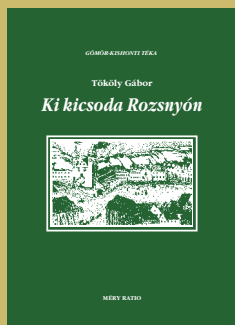
(**Wass Albert** *Hagyaték* c. regényéből)

„A magyar szó még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány ily külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán...”

Minden nemzetnek olyan kormánya van, minőt érdemel. Ha valami oknál fogva ostoba, vagy komisz emberek ülnek egy bölcs és becsületes nép nyakára, akkor a nép azokat a silány fickókat minél hamarabb a pokol fenekére küldi. De, ha egy hitvány kormány huzamosan megmarad a helyén, akkor bizonyos, hogy a nemzetben van a hiba. Akkor a nemzet aljas, vagy műveletlen.”

(Gróf **Széchenyi István**)

GÖMÖR-KISHONTI TÉKA

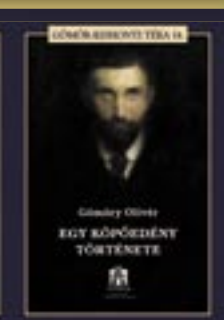
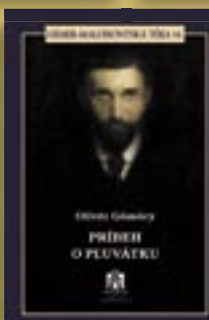
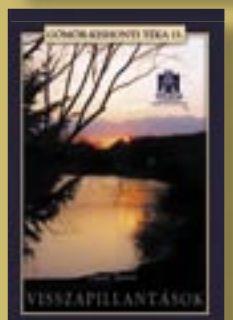
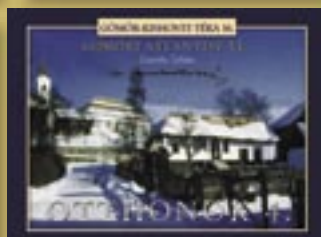
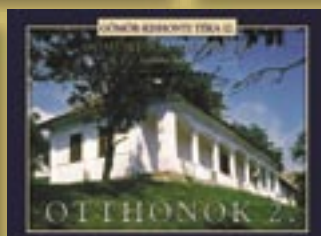

MEGVÁSÁROLHATÓK

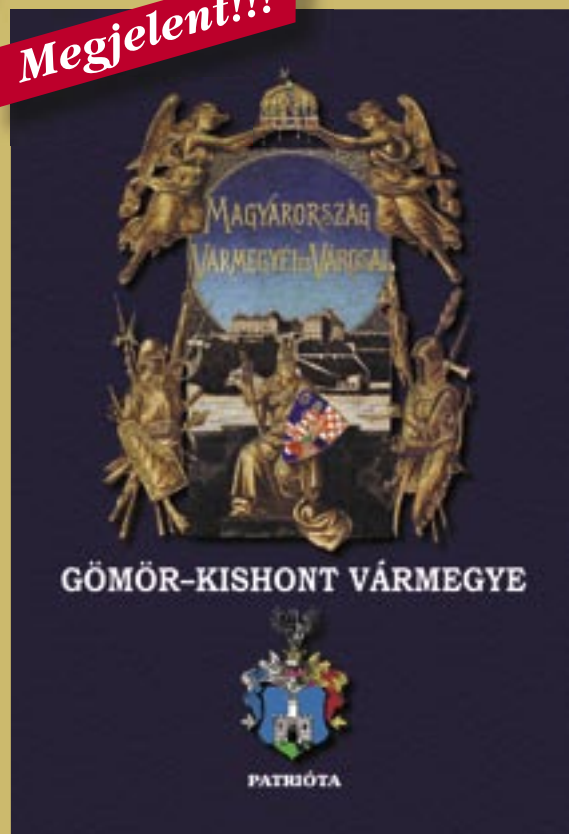
- a Magyar Közösségi Házban (Daxner utca 35, Rimaszombat)
- a Tompa Mihály Könyvesboltban, Rimaszombatban, illetve a Madách-Posonium üzlethálózatában
- terjesztőinknél

ELŐKÉSZÜLETBEN

- Móser Zoltán: Gömör ködben, fényben
- B. Kovács István: Gömörország (új, javított és bővített kiadás)

Megjelent!!!

Támogatóink:

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PROGRAM:

Kultúra národnostných menšín - 2009
Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma

nka

Nemzeti Kulturális Alap

